

AKADEMIE MÚZICKÝCH UMĚNÍ V PRAZE

DIVADELNÍ FAKULTA

Dramatická umění

Herectví se zaměřením na autorskou tvorbu a pedagogiku

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Práce s ironií

Bc. Vít Zeman

Vedoucí práce: prof. MgA. Přemysl Rut

Oponent práce: Mgr. Zuzana Pártlová, Ph.D.

Datum obhajoby:

Přidělovaný akademický titul: MgA.

Praha, 2020

ACADEMY OF PERFORMING ARTS IN PRAGUE

THEATRE FACULTY

Dramatic Arts

Performing focused on authorial creativity and pedagogy

DIPLOMA THESIS

Work(ing) with Irony

Bc. Vít Zeman

Supervisor: prof. MgA. Přemysl Rut

Opponent: Mgr. Zuzana Pártlová, Ph.D.

Date of defense:

Assigned academic title: MgA.

Prague, 2020

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem magisterskou práci na téma

PRÁCE S IRONIÍ

vypracoval samostatně pod odborným vedením vedoucího práce a s použitím uvedené literatury a pramenů.

Praha, dne

.....

podpis diplomanta

Upozornění

Využití a společenské uplatnění výsledků diplomové práce, nebo jakékoliv nakládání s nimi je možné pouze na základě licenční smlouvy tj. souhlasu autora a AMU v Praze.

Abstrakt

Tato práce pojednávající o problematice ironie sestává ze tří hlavních částí. V první kapitole je ironie popsána skrze odlišení od podobných pojmů. Je zde rovněž nabídnuta vlastní kategorizace ironie. Druhá kapitola je převážně o filosofickém analyzování fenoménu ironie, které je provedeno především v oblasti logiky a v existenciální sféře. Poslední kapitola pojednává o osobních zkušenostech s prací s ironií. Sestává (tak) z reflexí experimentů v rámci dialogického jednání s vnitřním partnerem a rozboru autorských textů se stálým zřetelem k problematice ironie.

Klíčová slova

Ironie, Kierkegaard, Jankélévitch, pravda, nepravda, lež, litotes, hyperbola, verbální ironie, situační ironie, dramatická ironie, existenciální ironie, dialogické jednání, autorské čtení.

Abstract

This thesis deals with the subject of irony; it consists of three main parts. In the first chapter irony is described through differentiation against similar terms. We also offer our categorization of irony there. The second chapter is primarily about philosophical analysis of the phenomenon of irony. This line of research focuses on the area of logic and the existential sphere. The last chapter engages with the personal experiences of working with irony. It consists (therefore) of reflections of experiments in dialogical (inter)acting with an inner partner and analysis of authorial texts with continual reference to the problem of irony.

Keywords

Irony, Kierkegaard, Jankélévitch, truth, untruth, lie, litotes, hyperbole, verbal irony, situational irony, dramatic irony, existencial irony, dialogical acting, authorial reading.

Rád bych na tomto místě poděkoval prof. MgA. Přemyslu Rutovi za trpělivé a ochotné vedení práce, konzultace a kritické připomínky; především však za velmi podnětné rozhovory (nejen) o ironii.

Obsah

Seznam příloh	8
Úvod	9
Úvod z hlediska materie.....	9
1 Prvotní rekognoskace	11
1.1 Pohled na ironii via negativa	12
1.2 Ironie a nástin její kategorizace.....	17
2 Ironie sub specie philosophiae	30
2.1 Dva významy významu	30
2.2 Poselství ironie.....	33
2.3 Předůležitá hyperbola a nikoli nezajímavý litotes	38
2.4 Logická závrať.....	39
2.5 Existenciální poslání ironie.....	41
3 Osvojování si ironie	52
3.1 Ironie a dialogické jednání – deskripce.....	53
3.2 Ironie a dialogické jednání – reflexe.....	55
3.3 Ironie a autorské čtení	56
3.4 Ironie generovaná během autorského čtení	60
Conclusio.....	63
Závěr	65
Bibliografie	66
Přílohy.....	I

Seznam příloh

- I. Z reflexí dialogického jednání se zřetelem k ironii
- II. Autorský text „Praho!“
- III. Autorský text „Pompeje“
- IV. Autorský text „Jedna z Jungmannova“ a jeho reflexe
- V. Autorský text „Do Berouna a zpět“
- VI. Autorský text „Vážený inženýre Murrilo“ a jeho reflexe
- VII. Autorský text „Murrilova odpověď“
- VIII. Autorský text „Rozhovor na kopci“ a jeho reflexe

Úvod

„Kniha nikdy nemůže být ničím víc než otiskem autorových myšlenek.“¹

Tato práce si klade za cíl být co nejvěrnějším otiskem myšlenek a procesu autorova (tj. mého) seznámení se, zkoumání a práce s fenoménem ironie. Zároveň se táže po povaze ironie a jejího místa v životě člověka (potažmo autora).

Vzhledem ke specifické povaze této práce (sám jsem zkoumajícím i zkoumaným) bude citelná jistá tenze, která se kupř. projevuje používáním autorského singuláru (pro části osobní reflexe a popisu) i autorského plurálu (zejména v částech, které si kladou nárok být obecnější filosofickou úvahou). Tuto roz dvojenost používám v textu vědomě a s pevným přesvědčením, že lépe vyjádří autorovy (tj. mé) intence.

Struktura práce odpovídá metodě výzkumu – v první části budou nastíněny základní úvahy o ironii se zaměřením na negativní vymezení ironie a její následnou kategorizaci, druhá kapitola pojednává o ironii nahlížené z filosofického hlediska a ve třetí (závěrečné) kapitole se nachází soubor reflexí vlastních zkušeností z dialogického jednání a autorského čtení (a psaní). Výzkumná metoda tedy sestává z (1.) filosofické analýzy problematiky a z (2.) deskripce a reflexe vlastních zkušeností nabytých v rámci studia na Katedře autorské tvorby a pedagogiky (KATaP).

Veškeré obrázky a grafická vyobrazení nacházející se v práci jsou dílem autora.

Vlastní motivace vedoucí k sepsání této práce (a obecněji podněcující celé zkoumání) je popsána níže v oddílu nazvaném *Úvod z hlediska materie*. Jedná se o komplementární protějšek tohoto úvodu, který se soustředí především na formu práce.

Úvod z hlediska materie

Mé prvotní před-porozumění ironii bych mohl krátce charakterizovat parafrázováním slavného Augustinova výroku: Víím, oč jde, pokud se mě na to nikdo nezeptá.² Pojem „ironie“ pro mě byl dlouhou dobu pojmem konfúzním.

¹ SCHOPENHAUER, A. *O spisovatelství a stylu*, § 274.

² V originálním znění se jedná o větu: „*Si nemo ex me quaerat, scio; si quaerenti explicare velim, nescio.*“ AURELIUS AUGUSTINUS, *Vyznání*, XI, 14. Augustin touto větou

Kupř. ve filmovém zpracování jsem jí vesměs dokázal postřehnout a dešifrovat, mezi přáteli byla její identifikace rovněž povýtce možná. Poskrovnu jsem ji v bezpečném prostředí kruhu nejbližších dovedl i vhodně použít. Mnohé ironické divadelní hry (zvláště ty, u kterých jsem nebyl obeznámen s kontextem vzniku, dalším působením a detailnějším popisem osobnosti autora) jsem ale četl pouze doslovně a jejich meta-rovina mi zůstala skryta.

Takováto úroveň porozumění ironii – tedy mj. ne-doslovnému významu řečeného – se ukázala být nedostačující po příchodu do kolektivu (spolužáků stejného ročníku na KATaP), který ironii ovládal a užíval podstatně intenzivněji a ve vytríbenější formě. Konfrontace s přemírou ironie ovšem neproběhla bezprostředně po seznámení, ale asi až měsíc a půl poté.³ Přesto však (anebo právě proto) tato nečekanost zapůsobila velmi silně na vnímání mého místa a statusu v kolektivu. Paradoxní (a vzhledem k povaze⁴ ironie snad až ironické) ovšem je, že tyto ironické poznámky nebyly s největší pravděpodobností zamýšleny nijak útočně, ba dokonce se mohlo jednat o přátelské škádlení⁵.

Prvním krokem v mém výzkumu ironie se tedy stala konkrétní událost, ve které jsem jisté množství ironie interpretoval doslovně, čímž jsem si výrazně zkreslil význam celé situace. Díky tomu jsem si ovšem uvědomil svůj deficit a mohl jsem jej začít aktivně reflektovat (k čemuž došlo již po několika hodinách). Spolu s reflexí konkrétních setkání s ironií (ať již z mé strany pouze domnělou nebo druhými posléze demaskovanou a pojmenovanou) jsem se již na základě literatury (zejména filosofické) pokoušel utřídit elementární skupinu pojmů popisujících fenomén ironie a snažil se objevit jejich vzájemné vztahy a vazby. Prakticky jsem ironii zkoumal mimo jiné prostřednictvím dialogického jednání s vnitřním partnerem, dále pomocí konkrétních fokusů při tvorbě autorské prezentace a také v textech čtených na hodinách autorského čtení.

nicméně nepopisuje ironii, ale jakési před-porozumění otázce po povaze času, která je v dotyčném spise podrobena zkoumání.

³ Jednalo se o několik ironických poznámek ve velmi těsném sledu, které spolužáci pronesli (mj. i ve vztahu ke mně) krátce před začátkem hodiny herecké propedeutiky, jejímž obsahem byla i cvičení se zaměřením na budování kolektivu a místa jednotlivců v něm. Neporozumění ironii ve mně vyvolalo rostoucí pocit úzkosti, který vyústil v naprosté „zablokování“ a nemožnost se hodiny aktivně účastnit. Větší paměťovou stopu zanechaly právě tyto konsekvence; samotnou ironickou rozpravu si již z většiny ani nevybavuji.

⁴ Díky ironii se mohou autor a adresát(i) ironického výroku semknout v exkluzivní skupinu, kterou pojí specifický druh tajemství. Nutnou podmínkou tohoto sepjetí je porozumění ironii. Srov. JANKÉLÉVITCH, V. *Ironie*, s. 39. O této problematice bude obšírněji pojednáno níže.

⁵ Pojem „škádlení“ je zde použit jako označení určité formy či projevu ironie. Podle Pospíšilové se jedná o nejčastější typ ironie, jehož esenciální součástí je humor. Srov. POSPÍŠILOVÁ, D. *Ironie v češtině a její vnímání*, s. 46.

1 Prvotní rekognoskace

„Co tím jen myslila? A co je za slovy, která nic neřeknou a jenom napoví? Mají lstí pochybnou mě náhle oslepiti?“⁶

„Každé úsilí porozumět (...) začíná tím, že něco s čím se setkáváme, nám připadá podivné, provokující, dezorientující.“⁷

Pojem „ironie“ – jak již bylo řečeno výše – je na první pohled vcelku srozumitelným pojmem. Kdybychom ovšem se sokratovskou neodbytností trvali na detailnějším vyložení významu tohoto termínu⁸, došli bychom se s největší pravděpodobností nepřeborného množství definic a dalších dělení na nejrůznější sub-kategorie. V posledku téměř každý autor přichází s odlišným způsobem nahlížení na ironii, což se promítá nejen ve způsobu jejího definování (zejména v akcentování určitých charakteristik ironie či známek⁹ daného pojmu). Celý problém je ovšem ještě komplikovanější.

Adekvátní chápání pojmu ironie je ohroženo jednak zevnitř, jednak zvenčí. Ohrožením zvenčí zde rozumíme místy nedostatečné odlišení od pojmů podobných (či snad dokonce jejich vzájemné splývání). Jedná se především o pojmy „sarkasmus“, „satira“, „lež“; dále pak ale i o pojmy jako například „cynismus“, „smíškovství“, „předstírání“, „pokrytectví“, „vtip“ aj., z nichž některé jsou naopak pojmu ironie blíže, než by se na první pohled mohlo zdát. Cílem této práce ovšem není podat vyčerpávající seznam podobných, příbuzných či pouze občas zaměňovaných a směřovaných pojmů. Pokud budeme chtít ironii vůči těmto pojmům vymezit, pak ne proto, abychom definovali a charakterizovali ony pojmy, ale spíše kvůli tomu, abychom způsobem *via negativa* definovali ironii takříkajíc zvenčí.

⁶ RACINE, J. *Faidra*, V,4.

⁷ GADAMER, H.-G. *Řeč a rozumění*, s. 31.

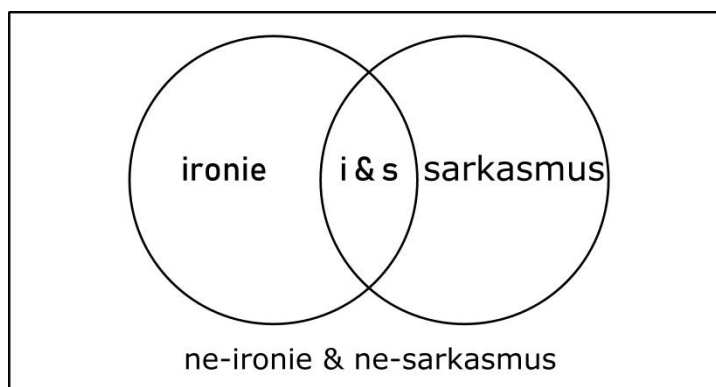
⁸ Slova „termín“ a „pojem“ v tomto textu budou používána synonymně. K (důvodům) rozdílnosti těchto dvou pojmů (a s tím i rozdílnosti tradiční a moderní logiky) viz.: NOVÁK, L. a DVOŘÁK, P. *Úvod do logiky aristotelské tradice*, s. 119.

⁹ Pojmem „známka pojmu“ zde označujeme jistou obsahovou část daného pojmu. „Známky pojmu jsou takové části jeho obsahu, které se nutně přisuzují vždy, když se přisuzuje příslušný pojem.“ NOVÁK, L. a DVOŘÁK, P. *Úvod do logiky aristotelské tradice*, s. 50.

1.1 Pohled na ironii via negativa

Pojmy „ironie“ a „sarkasmus“ mohou někdy (zvláště v běžné konverzaci v hovorovém jazyce) takřka významově splývat. Označit je však za pojmy totožné, by bylo přinejmenším unáhlené. Považovat je za významově zcela rozdílné by rovněž nebylo správné. Pro potřeby této práce se omezíme na řešení vycházející z aplikace překryvu množin. Graficky by vztah ironie a sarkasmu šel velmi elegantně zobrazit pomocí Vennova diagramu.

Vycházíme přitom z následující úvahy. V případě ironie můžeme hovořit nejen o verbální ironii, ale například i o ironii dějové, dramatické, ironii osudu či sokratovské ironické předstírané nevědomosti,...¹⁰ O sarkasmu v takovýchto souvislostech ale hovořit v posledku nelze. Můžeme tedy tvrdit, že existují takové formy ironie, které nelze považovat za sarkasmus. Jinými slovy: ne každá ironie je nutně sarkasmem. Zatímco „kousavý“ sarkasmus implikuje jistou dávku útočnosti, u ironie nemůžeme konfliktnost a útočnost apriorně předpokládat.¹¹ To ale – na druhou stranu – neznamená, že je by je ironie nemohla obsahovat.

Obr. 1: Zobrazení vztahu ironie a sarkasmu

Naopak. Stupňování ironie může vést až ke vzniku sarkasmu¹² – a právě v tomto okamžiku dochází k protnutí množin ironického a sarkastického.

Podobně je tomu i v případě satiry.¹³ I zde dochází k překryvu, který je ovšem asymetrickější co do vzájemnosti. Ironie totiž může být využívána satirou

¹⁰ O možném dělení ironie podrobněji: HOŘÍNEK, Z. *O divadelní komedii*, s. 191. Další dělení (relativně konvenční) nabízí i anglický blog Reedsy, konkrétně článek *What is Irony? The Most Common Types of Irony (with Examples)*. Dostupný z: <https://blog.reedsy.com/what-is-irony/>. Podrobnější rozbor některých vybraných sub-kategorií ironie bude mimo jiné předmětem některých následujících kapitol této práce.

¹¹ Srov. POSPÍŠILOVÁ, D. *Ironie v češtině a její vnímání*, s. 20.

¹² Srov. HRABÁK, J. *Poetika*, s. 138.

¹³ „Rovněž není formou ironie satira, i když ironie často využívá.“ HRABÁK, J. *Poetika*, s. 138.

jako jeden z nástrojů k dosažení kýženého cíle – tj. zesměšnění a odsouzení zobrazované skutečnosti.¹⁴

Pokud bychom chápali ironii nejjednodušším (a tudíž značně deformujícím) způsobem jako pouhé „posměšné vyjádření, užití slova v opačném významu“¹⁵, pak by se mohlo zdát, že se jedná jen o svébytnou formu lži; že se ironická i lživá výpověď snaží adresáta přesvědčit o něčem, čemu autor výroku nevěří (či co zpochybňuje). Ironické sdělení na rozdíl od lživého obsahuje ovšem i určité signály, které umožňují porozumět skutečné intenci mluvčího resp. autora.¹⁶ Ironie de facto chce být odhalena.¹⁷ Právě tento ironický signál, který působí jistou nesrovnalost či průrvu ve sdělení, umožňuje adresátovi (ba ho přímo nabádá), aby reflektoval a na základě reflexe pochopil pravý význam sděleného.¹⁸ Lze tedy konstatovat, že první krok lži a ironie je shodný. Jelikož se ale ironie a lež liší v intenci, lež v pomyslné chůzi dále pokračuje, zatímco ironie provede zcizovací úkrok, kterým se otevře reflexi ze strany adresáta. Uvážíme-li nyní klíčovou funkci oné intence, nabízí se tvrzení, že (s nadsázkou řečeno) lze ironii chápat jako poněkud výstřední formu cesty k pravdě (a tedy de facto jako opak lži). Nutno ovšem podotknout, že kauzální vztah ironie a poznání pravdy není neproblematický. Adresát ironického sdělení musí být (alespoň do jisté míry) obeznámen s pravdou¹⁹ jako takovou, protože jinak by nebyl schopen na základě zasazení do kontextu reflektovat a následně identifikovat ironické sdělení jako ironické, ale ocitl by se v nebezpečí setrvání v doslovné interpretaci sděleného. Další komplikaci zde pak tvoří samotný pojem ironie. Během vymezování ironie vůči sarkasmu jsme již zmínili, že existují jisté sub-kategorie ironie (o kterých bude podrobněji pojednáno níže), které celou situaci komplikují.

¹⁴ Srov. HRABÁK, J. *Poetika*, s. 87.

¹⁵ Toto označení používá Hořínek jako vystižení obvyklého chápání ironie. Srov. HOŘÍNEK, Z. *O divadelní komedii*, s. 191.

¹⁶ Přestože ohledně této otázky nepanuje obecný konsenzus, existují významné hypotézy, které tvrdí, že (verbální) ironie je de facto totožná se svým signalizováním. Srov. NEKULA, M. *Signalizování ironie*, s. 10.

¹⁷ Srov. POSPÍŠILOVÁ, D. *Ironie v češtině a její vnímání*, s. 15.

¹⁸ Srov. JANKÉLÉVITCH, V. *Ironie*, s. 51–53.

¹⁹ Zde je nutno podotknout, že obeznámenost s pravdou se podobá spíše škále se dvěma extrémami než jednomu konstantnímu konkrétnímu bodu. Při poznávání pravdy (a tedy svým způsobem i při reflektování ironie) manipulujeme s určitým množstvím informací, přičemž příliš mnoho i příliš málo informací může působit negativně. O této problematice více pojednávají kupř. ADLER, M. J. a VAN DOREN, Ch. L. *How to read a book*, s. 4: „We do not have to know everything about something in order to understand it; too many facts are often as much of an obstacle to understanding as too few.“

Nicméně právě tato rozrůzněnost ironie²⁰ způsobuje, že nelze pronést v tomto případě definitivní všezahrnující závěr. Co však z předchozích úvah vyvodit lze, je konstatování, že ironie a lež není totéž. Na rozdíl od lži „*ironie nechce, aby se jí věřilo, ale aby se jí porozumělo. Tedy chce být ‚interpretována‘. Ironie nám nechce namluvit to, co říká, ale to, co myslí...*“²¹ A využívá-li přeci jen podobné postupy jako lež, činí tak proto, aby je relativizovala a využila ve své „hře“. Na rozdíl od lži tedy nelpí na absolutní doslovné výpovědní hodnotě sděleného.²²

Krom výše zmíněných pojmů, se kterými může být ironie často směřována, uvedme ještě některé pojmy, jejichž spojitost s ironií již není na první pohled až tak zřejmá (anebo je naopak překvapující). Jedná se o termíny „cynismus“, „smíškovství“, „předstírání“, „pokrytectví“ a „vtip“. Jak již bylo výše nastíněno, nepůjde nám zde o vyčerpávající výčet, ale o ilustrativní vzorek, na kterém se pokusíme demonstrovat jádro problematiky. Pro mnohé další nezmíněné pojmy bude *mutatis mutandis* platit to samé. Obecně lze totiž konstatovat, že se v rámci procesu usouvztažňování a vzájemného odlišování takovýchto podobných pojmů jedná především o (1) odlišení pojmů na základě rozdílných fokusů, či naopak o (2) spříznění pojmů na základě podobného „pohybu“ (tj. určité dynamické potence označovaného fenoménu), díky kterému můžeme dotyčné pojmy – na první pohled rozdílné – nahlížet jako svým způsobem podobné.

Příkladem prvního typu (tedy odlišného fokusu) může být vztah ironie a cynismu; zatímco cynismus reaguje na tragédii vlastní (a sám je tedy formou vytváření odstupů), prožívá ironie tragédii či skandál cizí (kde již s určitým odstupem pracuje jako s daností).²³

²⁰ Někteří autoři jsou dokonce toho názoru, že ironii nelze přesně a beze zbytku strukturálně definovat. Nicméně i tak připouštějí, že ji lze „popsat“ co do podoby. Srov. JANKÉLÉVITCH, V. *Ironie*, s. 33.

²¹ Tamtéž, s. 48.

²² Pravdu pro tuto chvíli definujme jako adekvaci věci a intelektu – tedy shodu našeho myšlení o realitě s realitou samou. Srov. NOVÁK, L. a DVOŘÁK, P. *Úvod do logiky aristotelské tradice*, s. 107. Lež (tedy specifický druh ne-pravdy) by potom mohla být chápána jako přisuzování neadekvátní představy o realitě realitě samé. Jinými slovy: že vypovídáme (ať již záměrně nebo nezáměrně) něco, co je ve skutečnosti jinak. Účelem lži je tedy přesvědčit adresáta o tom, že něco (kupř. určitý stav věcí) nějak je (i když se ve skutečnosti věci mají jinak). A v tomto (do jisté míry absolutním) směru lež pokračuje dál. Ironie si sice může vypůjčit rétoriku lži, ale v určitém momentě ji naruší – tedy jistým signálem zpochybní tvrzení, že věci jsou ve skutečnosti tak, jak o nich vypovídá ono tvrzení. Tím je výpověď relativizována a získává skoro až herní nadhled. Nutno ještě dodat, že tato charakteristika se nejvíce hodí pro ironii verbální. Vztáhnutí této úvahy na ostatní druhy ironie by bylo komplikovanější a vyžadovalo by další dílčí úpravy.

²³ Srov. JANKÉLÉVITCH, V. *Ironie*, s. 90.

Podobně i na příkladu pojmové dvojice ironie-vtip můžeme pozorovat především rozdílnost fokusů. Tato rozdílnost ale není absolutní. Pro lepší názornost vzájemné vazby mezi ironií a vtipem si můžeme představit (na základě Vennova diagramu) ironický vtip²⁴. Ironie ale není vtip. Ironie nevyžaduje komický efekt.²⁵ Esence vtipnosti tkví v ekvivocitě řečeného (tedy ve fokusu na dvoj- či víceznačnost). Ironie místo toho staví na inkongruenci sdělení a sdělovaného.²⁶ Zde ovšem musíme upozornit na jisté specifické postavení vtipu v rámci problematiky ironie. Pokud bychom se přiklonili k romantickému pojetí ironie (tj. především konceptu Friedricha Schlegela) a chápali ironii jako (velmi zjednodušeně řečeno) jako permanentní elipsoidní pohyb²⁷ reflexe²⁸, pak bychom mohli právě tento pohyb analyzovat jako syntézu dvou antitetických (protichůdných) pohybů: pohybu vtipu a pohybu alegorie. Pohyb vtipu, který se vyznačuje syntetickou silou absolutně zaměřenou na jeden bod, poskytuje punktuální celistvost. Oproti tomu pohyb alegorie má přesně opačné tendence: jde o otevírání fragmentárního poznání nekonečnu.²⁹ Lze tedy vyvodit, že určité filosofické koncepty ironie pokládají vtip za jednu z esenciálních složek ironie (ale nikoli za jedinou). V tomto pojetí by pak vztah ironie a vtipu nebylo možno charakterizovat jako částečný překryv množin, ale jednalo by se o podmnožinu ironie (a ironického pohybu) v rámci množiny vtipu (a jeho pohybu). O částečném překryvu množin by v tomto případě šlo hovořit, kdybychom popisovali vztah pohybů alegorie a vtipu, jejichž syntéza vytváří pohyb ironický.

Posledním příkladem odlišného fokusu bude vztah ironie a předstírání. Zatímco předstírání odkazuje spíše k objektivní skutečnosti diskrepance mezi sdělovaným a skutečností, ironie se (navíc!) zaměřuje na subjektivní stránku – na potěšení ironika, který se tímto manévrem vymaňuje z (řečeno pokud možno obecně) určitého logicko-sémantického systému popisujícího jistou výseč reality.

²⁴ Tento příklad je volen za (uměle konstruovaného) předpokladu, že ironie a vtip nejsou totožné. Intuitivně však mezi těmito pojmy pozorujeme jistou vazbu.

²⁵ Srov. NEKULA, M. *Pragmalingvistická interpretace ironie*, s. 99.

²⁶ Srov. POSPÍŠILOVÁ, D. *Ironie v češtině a její vnímání*, s. 23.

²⁷ Pojem „pohyb“ (v této práci velmi letmo charakterizovaný coby „určitá dynamická potence označovaného fenoménu“) má v kontextu německého idealismu velmi specifický obsah související mj. s dialektickými vztahy teze, antiteze a následné syntézy, kterou si lze představit jako sjednocení a zároveň zachování protikladů (teze a antiteze). Výsledná syntéza se na nové úrovni stává opět tezí („vyššího řádu“) atd. Zde je tedy na místě poukázání na dynamickou tenzi, která vytváří pohyb. Podrobnější výklad této problematiky by však velkou měrou přesahoval ambice této práce; zde se tedy omezujeme na toto zestručněné a zjednodušené nastínění.

²⁸ Srov. FEDORKO, M. *Irónia vo filozofii*, s. 96.

²⁹ Srov. tamtéž, s. 101.

Jinými slovy: opouští mantinely pravidel vzájemné komunikace.³⁰ Ironik tím jistě získá notnou dávku svobody, ale také se sám svým způsobem vylučuje z komunikující pospolitosti (za předpokladu, že je v této skupině jediným ironikem).

Jak již bylo výše uvedeno, ironii lze od podobných či asociativně připojených pojmů odlišit na základě rozdílného fokusu (quod erat demonstrandum). Ve druhém případě nám nepůjde o princip odlišení, ale o vystopování původního vzniku relace mezi ironií a dotyčným pojmem (například „smíškovství“ nebo „pokrytectví“) a to na základě obdobné charakteristiky jejich pohybu. Podobnost a zároveň rozdílnost ironie a smíškovství bude nejlépe pozorovatelná, pokud si představíme ironika a smíška čelící tváří v tvář určitému nebezpečí. Zatímco smíšek se smíchem nebezpečí brání, ironik si s nebezpečím hraje.³¹ Oba se tedy s nesnází vyrovnávají, ale každý po svém. Právě v tom tkví společná i rozdílná charakteristika pohybu smíška a ironika. Pokud by si smíškovství nasadilo „sarkastický hrot“³² mohli bychom mluvit o výsměchu (který má velmi blízko k satíře a sarkasmu). Ironie a výsměch mají pohyb zaměřený stejným směrem, ale s jinou intencí, potažmo i s jiným účinkem. Zatímco ironický pohyb je (nebo přinejmenším má potenci být) konstruktivní, výsměch může vykazat jen destruktivní účinky. *„Vztah mezi ironií a výsměchem je týž jako mezi cudností a upejpavostí; upejpavost se skrývá, aniž má co skrývat.“*³³ Toliko o vztahu ironie a smíškovství. Přejděme nyní ještě ke vztahu ironie a pokrytectví.

Mohlo by se zdát, že ironie s pokrytectvím nemá nic společného. Anebo právě naopak – že ironik je vlastně pokrytec (tváří se jinak, než jaký ve skutečnosti je). Tato shoda i rozdílnost mají opět kořen ve stejném pohybu, který má ale odlišný rádius působnosti. Ironie má možnost podstatně variabilnějšího zacházení se směrem tohoto pohybu, zatímco u pokrytectví je tento směr fixní. Zatímco se tedy pokrytec, který je ve skutečnosti zlý, tváří jako dobrák, ironik předstírá, že je jiný, než je ve skutečnosti.³⁴ V extrémním případě tedy může dojít k situaci,

³⁰ Srov. KIERKEGAARD, S. *The Concept of Irony, with Continual Reference to Socrates*, s. 255–256.

³¹ Srov. JANKÉLÉVITCH, V. *Ironie*, s. 9.

³² Tento pojem používá V. Jankélévitch, když popisuje meta-ironickou funkci humorné ironie. Jedná se de facto o ironizování ironie (ve stylu Hegelovy syntézy), díky čemuž mizí sarkasmus současně nahrazovaný humorem, pokorou a tendencí ke smíru. Srov. JANKÉLÉVITCH, V. *Ironie*, s. 138–139.

³³ Tamtéž, s. 134.

³⁴ Tuto rozdílnost vysvětluje Kierkegaard tak, že odkazuje pokrytectví do sféry morálky, zatímco ironii nachází ve sféře metafyzické. Srov. KIERKEGAARD, S. *The Concept of Irony, with Continual Reference to Socrates*, s. 256.

kdy ironik jsa dobrý na sebe bere masku člověka na první pohled špatného. Tedy k situaci, která je vůči pokrytectví v jistém slova smyslu v kontrární pozici.³⁵

V závěru této části jen krátce shrňme dosavadní úvahy; hlavním cílem bylo ukázat, že ironie se nevyskytuje ve významovém vakuu a že je obklopena dalšími pojmy, z nichž s mnohými má cosi společného. Na druhou stranu (a s ještě větším apelem) jsme také prokázali, že vůči těmto pojmům je ironie vymežitelná na základě svých vlastních charakteristik (a jejich kombinací). Jinými slovy: abychom mohli zkoumat, co ironie je, určili jsme její hranice (obrysy) nejprve zvenčí – srovnáním s tím, co ironie není.

Na základě těchto úvah jsme pak schopni odhalit i některé nedostatečné definice ironie. Jako příklad prokazatelně nedostatečné definice může sloužit definice, kterou formuloval José Ortega y Gasset: „*ironie je každé jednání, v němž primární pohyb nahrazujeme sekundárním, reflektovaným, a místo vyslovení toho, co si myslíme, předstíráme, že si myslíme to, co říkáme*“³⁶. Tuto definici lze nařknout z nepřesnosti minimálně ze dvou důvodů. Jednak již bylo uvedeno, že považovat ironii za předstírání je nepřesné – neberou se zde v potaz některé důležité distinkce. Zadruhé lze tuto definici označit za příliš širokou, protože krom ironie vystihuje (popisuje) i to, co nazýváme lží (kde autor také předstírá, že si myslí to, co vyslovil). Ale ani označení této definice za příliš širokou (a navíc poněkud zavádějící) není dostačující. Je sice pravda, že definuje i jiné fenomény, než je ironie, zároveň se ale můžeme oprávněně domnívat, že ironii vlastně nedefinuje vůbec – absolutně totiž pomíjí ironické signály, které ukazují na diskrepanci sděleného a skutečně myšleného.

1.2 Ironie a nástin její kategorizace

Až do této doby bylo o ironii pojednáváno především se zřetelem k tomu, co ironie není. Byla tedy vymezována negativně a zvenčí. Ještě předtím než se pokusíme o analytické vymezení ironie a její podstaty, krátce se zastavíme ještě u jistého mezikroku. V předchozím textu se již několikrát vyskytly narážky na sub-kategorie ironie. Neobeznámenost s nimi by mohla způsobit zkreslení či dokonce desinterpretaci dalších úvah. Je proto více než vhodné, abychom se

³⁵ Jankélévitch v této problematice navazuje na disertační práci S. Kierkegaarda. Jankélévitch nicméně celý problém redukuje (radikálně omezuje rádius ironikova pohybu) a vyhrocuje tak vztah mezi ironií (ironik je dobrák, co se tváří jako špatný člověk) a pokrytectvím (pokrytec je špatný člověk, co se tváří jako dobrák). Srov. JANKÉLÉVITCH, V. *Ironie*, s. 69.

³⁶ ORTEGA Y GASSET, J. *Úkol naší doby*, s. 43.

v tuto chvíli krátce zaměřili právě na všeobecné dělení ironie v rozsahu, který bude dostačující pro potřeby této práce.

Již na počátku tohoto popisu musíme zdůraznit, že terminologie stejně tak jako způsob klasifikace se napříč různými autory liší, což lze demonstrovat na následující stručné skice.

Gray rozlišuje ironii verbální a neverbální, přičemž verbální ironii na základě perspektivy mluvčího dále dělí na vědomou a nevědomou (tato je úzce spjata s postavami tragických dramát). Neverbální ironie pak – dle Graye – sestává z ironie situace, ironie struktury a ironie osudu, které se navzájem liší druhem a (ne)skutečností situace, ke které se vztahují.³⁷ Můžeme se také setkat s takzvanou společenskou ironií, která je připisována Jankélévitchem „velkým klasikům“ – kupř. Voltairovi a Sokratovi.³⁸ Na ironika Sokrata ovšem vzhledem k jeho ironii existuje více pohledů. Fedorko upozorňuje, že existují určité odlišnosti mezi pojmy „Sokratova ironie“, „sokratovská ironie“ a „Platónova ironie“. Zatímco Sokratova ironie je reálným životním postojem reálného Sokrata, sokratovská ironie je již ironie literární postavy v Platónových dialozích. Platónova ironie – tedy ironie reálně žijícího Platóna mohla být samozřejmě inspirací při psaní (a zároveň sama mohla být inspirována Sokratovou ironií), ale nemusela být nutně totožná se sokratovskou ironií.³⁹ O poněkud jiné ironii bychom pojednávali, kdybychom traktovali ironii lyrickou a romantickou, která není zaměřena ke smíchu, ale spíše má tendenci oddělovat a způsobovat osamocení.⁴⁰ Takováto ironie pak může být chápána jako prostředek oslabování vážnosti světa, díky čemuž se ironik se svou ironií může cítit vážněji.⁴¹ Proti ironii romantické lze ovšem postavit ironii klasicistní (či snad dokonce v jistém slova smyslu i Sokratovu): *„za klasicistní prý může být označena ironie Sókratova, jež relativizuje lidská mínění ve jménu vyšší pravdy a zažitě zvyky ve jménu vyšší etiky. Romantická ironie však ve své relativizaci postrádá podobný střed, v jehož jménu by se zpochybňující výsměch odehrával. Je stejně odstředivá jako sama Sehnsucht⁴². Není jen relativizující ve vztahu k falešným domněnkám,*

³⁷ Srov. GRAY, J. C. *Irony: A Practical Definition*, s. 221.

³⁸ Srov. JANKÉLÉVITCH, V. *Ironie*, s. 103.

³⁹ Srov. FEDORKO, M. *Irónia vo filozofii*, s. 26–27.

⁴⁰ Srov. JANKÉLÉVITCH, V. *Ironie*, s. 103.

⁴¹ Srov. tamtéž, s. 15.

⁴² Pojem „Sehnsucht“ můžeme spolu se Smolenem popsat ve velmi hrubých rysech následovně: *„Sehnsucht je ve svém nejběžnějším významu pouhým synonymem k Verlagen, jedním ze slov, jež němčina užívá pro touhu. Ještě v průběhu 18. století je jím popisováno běžné toužení – byť již tehdy častěji s ohledem na nepřítomnost milovaného. S nástupem německého romantismu však termín postupně získává nový*

ale relativistická. Usiluje nejen o zpochybnění cizích mínění, ale i vlastních. Upadá do sebeparodie a i to činí pro zachování Sehnsucht.“⁴³ Jak patrně, obsáhlý pojem romantické ironie se všemi jejími nuancemi (a konsekvencemi jako je například obrana proti pathosu, nudě⁴⁴ či již zmíněnému tesknění) není možno popsat několika větami. Zde se omezme pouze na strohý nástin její existence.

Kdybychom ve výčtu pokračovali dále, mohli bychom ze značně odlišné perspektivy nahlížet ironii jako dělitelnou na „uzavřenou ironii“, která není nikterak zaměřena na „vzdělávání“ adresáta popř. adresátů, a „otevřenou ironii“, jejíž cíl naopak tkví v komunikaci a následném vytvoření duchovní pospolitosti.⁴⁵ Existuje i tzv. „mrtvá ironie“ – tedy ustálené ironické rčení, které pozbylo doslovného významu (například zvolání „Ty jsi ale chytrák!“).⁴⁶ Částečně podobně okrajový status v rámci ironie můžeme připsat i tzv. „pseudoironii“, která vzniká, když ironický mluvčí předstírá nadhled nad situací, ale ve skutečnosti je „pod ní“ (je tedy zcela manipulován danou situací). Takováto promluva má pak pouze vnější znaky ironie, tedy předstírá, že je ironií, a proto se v posledku o druh či derivát ironie v užším slova smyslu nejedná.⁴⁷

Oproti tomu lze „humornou ironii“ (popř. meta-ironii či ironii na druhou) chápat do jisté míry jako ironii par excellence; její jádro totiž spočívá v ironizování ironie⁴⁸ (a tím se částečně podobá již zmíněné ironii romantické).

V literatuře ovšem můžeme nalézt zmínky i o (již zmiňované) ironii osudu, což je (stručně řečeno) označení pro žádoucí situaci či děj v nežádoucí době popř. formě.⁴⁹

V pojmu ironie lze také odlišit „mody“ tzv. „ironie všední“, která je vymezena vůči „ironii filosofické“. Všední ironie je de facto ironie redukováná téměř jen na rétorickou figuru, která – jsouc znakem, jenž nereferuje přímo k intendovanému významu – má obvykle formu skryté antiteze. Filosofická ironie sice rovněž odkazuje na jiné, ale nikoli na nutně protikladné. Může odkazovat

rozměr. (...) [O]značuje toužení, jemuž schází jasně pojmenovatelný předmět a jež se zároveň projevuje jako choroba nebo závislost. Z ní se hrdina musí uzdravit, aby se mohl úspěšně začlenit do společnosti. (...) [V]ýznamu pak dobře odpovídá i etymologie výrazu složeného ze slovesa sehen (toužit) a substantiva Sucht (choroba/návyk).“ SMOLEN, Š. *Sehnsucht: úvod k romantické touze*, s. 12.

⁴³ Tamtéž, s. 144.

⁴⁴ Takto v návaznosti na Kierkegaard a jeho popis romantikovy ironie uvádí Fedorko. Srov. FEDORKO, M. *Irónia vo filozofii*, s. 134.

⁴⁵ Srov. JANKÉLÉVITCH, V. *Ironie*, s. 138.

⁴⁶ Srov. POSPÍŠILOVÁ, D. *Ironie a češtině a její vnímání*, s. 44.

⁴⁷ Srov. HOŘÍNEK, Z. *O divadelní komedii*, s. 191, pozn. 27.

⁴⁸ Srov. JANKÉLÉVITCH, V. *Ironie*, s. 139.

⁴⁹ Srov. HOŘÍNEK, Z. *O divadelní komedii*, s. 191.

i na nevyslovitelné.⁵⁰ V návaznosti na Kierkegaardovy myšlenky dokonce můžeme tvrdit, že ironie, která spočívá v pouhé „zamaskované antitezi“ (tedy v případě, kdy použijeme výraz p jako vyjádření skutečnosti $\sim p$ [ne- p]), je ironií velmi plytkou, a lavíruje tak na hraně „ještě-ironie“ a „už-ne-ironie“.⁵¹ V rámci ironie tedy lze zaznamenat jistý rozdíl v intenzitě prožívání ironie, který lze vystopovat kupř. v myšlení Kierkegaardově – v tomto ohledu však svým způsobem Kierkegaardovy myšlenky anticipoval již Quintilianus, když v *Iustitio oratoria* rozeznává 3 druhy ironie: krátkou ironickou vsuvku, dlouhou ironickou řeč a ironický životní postoj.⁵²

Z jiného úhlu pohledu můžeme z množiny ironického vyčlenit i případy takzvané tragické ironie, která je označením pro odlišnou výpovědní hodnotu promluvy (či děje) vzhledem k zasvěcené osobě a adresátům (divákům).⁵³

V tomto stručném výčtu ovšem nelze nezmínit (takřka klasické) dělení ironie na dramatickou, situační a verbální. O dramatické ironii můžeme mluvit, když na rozdíl od postav divák zná nějakou podstatnou informaci, díky které se děj hry staví do jiného (plnějšiho) světla. Typicky se dramatická ironie skládá ze tří fází:

1. instalace (během které je informace představena divákům, nikoli však postavám);
2. exploatace (tedy využívání vzniklého napětí);
3. resoluce (odhalení pravdy postavou/postavami).

Situační ironie popisuje situaci, kdy výsledný skutečný stav věcí jistým způsobem protiřečí původnímu očekávanému výsledku. V tomto kontextu lze hovořit také o ironii osudu či tzv. kosmické ironii (tedy o téměř neuvěřitelném avšak důmyslném zvratu událostí, který velmi často může vyústit i v jev „poetické spravedlnosti“, kdy je na základě mechanismů ironie učiněno zadost požadavku spravedlnosti). Oproti tomu na úrovni slovní komunikace (ať již mluvené či psané) může dojít k jevu, kdy je zamýšlený obsah sdělení nejprve zastřen (odlišným) doslovným významem řečeného; tento jev je popisován jako ironie verbální (její odlišnost od lži aj. byla ve stručnosti popsána výše). Verbální ironie se může projevat nápadnou neadekvátní evaluací (podceňováním či přeceňováním) ironizovaného objektu.⁵⁴

⁵⁰ Srov. FEDORKO, M. *Irónia vo filozofii*, s. 9–11.

⁵¹ Srov. CROSS, A. *Neither either nor or*, s. 127.

⁵² Srov. HORYNA, B. *Irónia, ad irritum redacta*, s. 41.

⁵³ Srov. HOŘÍNEK, Z. *O divadelní komedii*, s. 191.

⁵⁴ S tímto klasickým dělením a jeho stručným popisem se můžeme setkat například na blogu *Reedsy* v článku *What is Irony? The Most Common Types of Irony (with Examples)*. Dostupný z: <https://blog.reedsy.com/what-is-irony/>.

Podobné dělení předkládá i Haverkate; ironii dělí na slovní (verbal irony), dramatickou (dramatic irony) a ironii osudu (irony of fate). Slovní ironie je podle něj zamýšlená, a je tudíž „vykonávána“ s jistým záměrem. O ironii osudu toto říci nelze – je nezamýšlená. Jedná se tedy o ironii nepředvídaného a nečekaného (unforeseen). Dramatická ironie vyplňuje místo mezi slovní ironií a ironií osudu: jedná se totiž o slovní reflexi ironie osudu. Dramatická ironie tedy pomocí verbálních prostředků sděluje události protikladné očekávání protagonistů.⁵⁵

Jak je patrné, terminologie je v rámci této problematiky značně nejednotná a odpovídá rozrůzněnosti způsobů klasifikace a třídění ironie. Ve (skicovitém) výčtu různých poddruhů ironie vytvářených rozličnými autory na základě rozmanitých kritérií bychom mohli pokračovat ještě dále, ale pro ilustrativní účely postačí výše načrtnutý (strohý!) pohled. My se spíše zaměříme na otázku po funkčním rozdělení ironie. Hlavní kritéria při hledání a výběru optimálního řešení budou především: (1) dostatečná šíře záběru zaručující, že nebude opomenuta žádná důležitá pod-skupina, a (2) adekvátní jednoduchost umožňující následně efektivní práci. Jak je již patrné, uspokojivé řešení bude svým způsobem kompromis mezi požadavkem (1) a požadavkem (2). Při stanovování vlastní klasifikace se budeme snažit o vytvoření funkčního (a symbiotického) naplnění obou požadavků.

Pokud bychom tedy zkusili vytvořit vlastní návrh na možnou kategorizaci ironie a zohlednili bychom přitom výše uvedené „exempláře“ a kategorie ironie, mohli bychom postulovat, že se ironie manifestuje jako určité jednání buď ve formě verbální, nebo dějové. Obě formy můžeme zároveň zakoušet z hlediska přímé nebo nepřímé zainteresovanosti – tedy buď z hlediska subjektivně přímého zakoušení ironického aktu, jehož je jedinec (subjekt) součástí (ať již jako ironik mající ironický distanc od situace, či ironizovaný (ne)sdílející tento distanc), anebo z hlediska pozorování objektivní danosti ironického aktu, ke kterému může dotyčný jedinec zaujmout jistý pozorovatelský odstup. Zároveň lze zohlednit i míru intenzity ironie a aktivního přístupu k ní, kterou budeme nazývat ryzostí ironie.⁵⁶

⁵⁵ Srov. HAVERKATE, H. *A speech act analysis of irony*, s. 78.

⁵⁶ Toto kritérium má svou přímou inspiraci v Kierkegaardově filosofii, která odlišuje ironika od ironicky hovořícího člověka. Ironik na rozdíl od „ironického mluvčího“ ironii aplikuje nejen na oblast verbální, ale na totalitu své existence. Srov. CROSS, A. *Neither either nor or*, s. 133. Zároveň však v rámci tohoto rozdělení lze pozorovat i určitou spojitost obou kategorií; mluva totiž „něco označuje nejen slovy, ale i důrazem, intonací, gesty a fyziognomií. Tento dodatek smyslu již neodhaluje myšlenky toho, kdo mluví,

Kdybychom zkombinovali mody manifestace a zakoušení, získali bychom následující kombinace (jejich uspořádání na základě ryzosti zatím nebudeme v tomto výčtu zohledňovat):

1. ironické jednání⁵⁷ ve formě děje zakoušené „nepřímo-objektivně“;
2. ironické jednání ve formě děje zakoušené „přímo-subjektivně“;
3. ironické jednání ve verbální formě zakoušené „nepřímo-objektivně“;
4. ironické jednání ve verbální formě zakoušené „přímo-subjektivně“.

V případě první kombinace se nabízí jako klíčová postava pozorovatel/divák. Pokud je člověk v situaci, kdy je ve vztahu k ději nepřímo zainteresován (resp. přímo nezainteresován) a vůči situaci se chová povýtce pasivně, bylo by přinejmenším sporné považovat jej za (aktivně působícího) ironika. Daleko spíše se jedná o adresáta ironie (ať již přímého – tedy autorem zamýšleného – či nepřímého – tedy vzhledem k situaci nahodilého). Pokud autor ironie s tímto adresátem-divákem počítal, je zřejmé, že tento pasivní recipient vnímá jistou skutečnost, kterou buď (na základě určitých okolností) odhalí jako ironickou, anebo tuto rovinu přehlédne. Vzhledem k jeho výhodné pozorovatelské pozici (a záměru autora ironie) je však daleko pravděpodobnější případ první. Takovéto schéma by pak odpovídalo ironii dramatické, kdy divák na rozdíl od (dramatické) postavy vnímá situaci vzniklou na jevišti jako ironickou, neboť jsou mu k dispozici informace, které z pozice diváka (na rozdíl od postavy) může vnímat.

Možnost, že dotyčný pozorovatel neodhalí ironii situace, nicméně stále existuje. Tato možnost vzrůstá s klesajícími signály upozorňujícími na ironii. Možnost ne-odhalení ironie je nepřímo úměrná počtu signálů upozorňujících na přítomnost ironie. Takovéto signály se (ve vztahu k ději!) v běžném životě takřka nevyskytují (pokud nepočítáme zpětné hodnocení uplynulé situace).⁵⁸ V každodenním žití zároveň postrádáme komfort divadelních diváků, kteří vnímají jistý intenzivní výsek reality (jedná se tedy o část nějakým způsobem – ať již více, či méně – koherentní, a skýtající tudíž jisté dispozice ke specifické interpretaci). I když některé situace zpětně označíme jako ironické, nemusíme

nýbrž zdroj jeho myšlenek a jeho základní způsob bytí.“ MERLEAU-PONTY, M. *Fenomenologie vnímání*, I, § 23.

⁵⁷ Termín „jednání“ je nutno v tomto kontextu (zejména ve vztahu k ději) chápat v širším smyslu; jde o označení určitého aktivně probíhajícího procesu, jehož původcem ovšem nemusí nutně být zakoušející subjekt.

⁵⁸ Dramatická ironie (na rozdíl od ironie slovní) skýtá možnost explicitní (v jistých případech i verbální) reflexe ironického děje. Takováto reflexe je u situační ironie možná povýtce na základě časového odstupu – jedná se tedy o hodnocení ex post. Srov. HAVERKATE, H. *A speech act analysis of irony*, s. 78-79. Časový odstup lze ale natolik zmenšit, že díky jeho zanedbatelnosti můžeme ironičnost situace zakoušet takřka v reálném čase.

zdaleka postřehnout všechny. Některé ironické situace můžeme vnímat pouze nedokonale, a proto je lze na základě onoho vnímání interpretovat jako obyčejnou smůlu. Ironie a smůla ovšem nejsou totožné. Tuto problematiku můžeme velmi dobře prozkoumat, pokud se začteme do starozákonního příběhu o babylonské věži, jenž vypráví o osudech Noemových potomků (reprezentujících celé lidstvo) po potopě světa:

„Celá země byla jednotná v řeči i v činech. Tu si řekli vespolek: ‚Nuže, nadělejme cihel a důkladně je vypalme.‘ Cihly měli místo kamene a asphalt místo hlíny. Nato řekli: ‚Nuže, vybudujme si město a věž, jejíž vrchol bude v nebi. Tak si učiníme jméno a nebudeme rozptýleni po celé zemi.‘ I sestoupil Hospodin, aby zhlédl město i věž, které synové lidští budovali. Hospodin totiž řekl: ‚Hle, jsou jeden lid a všichni mají jednu řeč. A toto je teprve začátek jejich díla. Pak nebudou chtít ustoupit od ničeho, co si usmyslí provést. Nuže, sestoupíme a zmateme jim tam řeč, aby si navzájem nerozuměli.‘ I rozehnal je Hospodin po celé zemi, takže upustili od budování města. Proto se jeho jméno nazývá Babel (to je Zmatek), že tam Hospodin zmátl řeč veškeré země a lid rozehnal po celé zemi.“⁵⁹

Kdybychom chtěli popsat zmíněné události, aniž bychom znali jakékoli intence jednajících postav, uvedli bychom třeba, že všichni lidé na zemi mluvili stejným jazykem, zlepšovali technologie a rozhodli se vybudovat město a věž; Hospodinovým zásahem byly ovšem lidem zmateny jazyky a řeč, protože (lidé) nedokončili budování města a věže – místo toho se rozešl po celé zemi.

V tomto případě bychom mohli oprávněně (s lehce cynickým pousmáním) konstatovat, že měli smůlu – chtěli vybudovat věž, ale za daných okolností se to zkrátka nezdařilo. Daná situace by tedy byla na základě oněch informací o skutečnosti klasifikována „jen“ jako smůla.

Komplikace nastává, zahrneme-li do vyprávění i detaily (zde se konkrétně jedná o intence), které jsme při „pouhém“ popisu událostí vynechali.⁶⁰ Příběh najednou vidíme ve zcela jiné perspektivě: lidé se snaží si prostřednictvím stavby města a věže zajistit, aby nebyli „rozptýleni po celé zemi“; jejich urputná snaha má ovšem za následek přesně to, čemu se chtěli původně vyhnout.

Zde již situaci označíme po právu za ironickou. Přespřílišná lidská snaha o zamezení určité skutečnosti vedla (paradoxně, ironicky) k jejímu uskutečnění.

⁵⁹ Gn 11,1.3–9.

⁶⁰ Rozhodující vliv nových (a zároveň relevantních) informací na interpretaci (resp. reinterpretaci) události nepřímo popisuje i Emanuel Frynta. Srov. FRYNTA, E. *Zastřená tvář poezie*, s. 111.

Tedy nastal výsledek, který (by) byl na první pohled přinejmenším neočekávaný. A právě proto můžeme danou situaci označit za ironickou.

Vraťme se ale nyní zpět k úvahám o odhalování ironičnosti reality. Bylo ukázáno, že jedna a tatáž skutečnost je interpretovatelná jako ironická jen na základě dostatečného množství informací, které je nám ovšem ne vždy v životě dostupné. Může se tedy stát, že ironickou situaci v životě nezpozorujeme, ačkoli jsme její součástí. Můžeme tedy být přímo uprostřed děje (a v ději), který ovšem coby nedostatečně poznáný (ne-zcela-pochopený) zakoušíme pouze „nepřímo-objektivně“.

Z výše řečeného lze dovodit, že „ironické jednání ve formě děje zakoušené „nepřímo-objektivně““ v sobě zahrnuje kategorii dramatické ironie a částečně i situační ironii – zde se jedná o situace, kdy zúčastněný ironii přímo nereflektuje.

Zároveň lze na základě výše uvedeného příběhu objasnit i „ironické jednání ve formě děje zakoušené „přímo-subjektivně““. Zde by se jednalo především o situaci, kdy by si byl dotyčný vědom právě probíhající ironické situace; kdy by danou situaci určitým způsobem reflektoval. Aktivní vnímání ironična by probíhalo v reálném čase popř. se zanedbatelným zpožděním, které by bylo adekvátní dané situaci. V mýtickém příběhu o babylonské věži by pak takovéto vnímání prokázal člověk, který by na základě pozorování Hospodinovy reakce na původní akci dovodil možné důsledky (popř. by právě prožíval jejich průběh), které by zároveň srovnal s původními záměry stavitelů. Tím by se dotyčnému umožnil pohled na ironičnost situace takřka v reálném čase.

Z hlediska navrženého dělení ironie bychom pak mohli „ironické jednání ve formě děje zakoušené „přímo-subjektivně““ ztotožnit se specifickou formou situační ironie, ve které (navíc) figuruje aktivní percepce ze strany subjektu (tedy přímého účastníka ironického děje). Jednalo by se tedy o podmnožinu množiny případů situační ironie.

Třetí kategorie byla nazvána „ironické jednání ve verbální formě zakoušené „nepřímo-objektivně““. Ještě před tím, než se pustíme do dalšího zkoumání, musíme zmínit dvě věci. Za prvé: striktní oddělení slova a děje, tak jak je prováděno při této klasifikaci ironie, se v realitě vyskytuje (pokud vůbec) jen velmi zřídka. Jedná se tedy o oddělování pracovní, které nám umožní pozorovat fenomény separovaně – tedy lépe a přesněji. Musíme mít ale neustále na paměti, že ve skutečnosti je kontext reality velmi komplikovaný. A pokud je komplikovaný soubor „vstupních dat“, která jsou dále ironicky zpracovávána, což

danou skutečnost ještě více komplikuje a činí nepřehlednější, nemůžeme (v drtivé většině případů) očekávat triviální výsledek. Hranice verbální a dějové (situační a dramatické) ironie jsou někdy velmi nejasné. Někdy jedna forma dokonce ústí do druhé. Přesto je svým způsobem hodnotné uvažovat o jakési (propustné a prostupné) demarkační čáře mezi jednotlivými formami ironie. Při určování této hranice (a zde jsme u druhé zmíněné věci) nám velmi dobře může posloužit zkoumání možnosti reference v reálném čase (nebo v zanedbatelném zpoždění). Zatímco u dramatické i situační ironie je alespoň potenciálně možné uvést konstatování situace slovy „Je ironie, že...“ nebo „Není to ironie, že...?“,⁶¹ o verbální ironii nelze explicitně referovat. Věta typu: „Tímto tě ironicky informuji, že...“ je z pragmatického hlediska špatně zformulovaná a v posledku nefunkční.⁶² Tedy (v reálném čase) explicitně pojmenovaná verbální ironie přestává být ironií. Jinými slovy: pokud se během ironické promluvy či ironického textu explicitně zmíní, že se jedná o ironickou výpověď, verbální ironie de facto zaniká (uvolňuje se tím ovšem prostor pro možný vznik situační ironie v závislosti na daném kontextu...).

Nyní se ale vraťme k vymezení obsahu třetí kategorie našeho dělení ironie. Je již vcelku jasné, že se pohybujeme ve sféře verbální ironie. Vystává tedy otázka, jak je to se zakoušením verbální ironie „nepřímo-objektivně“. Abychom tuto kategorii mohli správně určit, musíme si vypomoci vymezením vůči „přímo-subjektivní“ zainteresovanosti ve verbální ironii. Když tyto dva „mody kontaktu“ s verbální ironií porovnáme, můžeme si povšimnout, že zatímco druhý zmiňovaný („přímo-subjektivní“) stojí „uvnitř“ ironie, je první jmenovaný („nepřímo-objektivní“) jaksi „vně“. Abychom tuto odlišnost externí a interní pozice subjektu vůči verbální ironii blíže objasnili, musíme nejdříve krátce pohlédnout na percepci, identifikaci a reflexi verbální ironie.

Zdá se, že verbální ironie může být identifikována buď na základě zasazení výpovědi do širšího (ať už jakkoli pojatého) kontextu, anebo skrze rozpoznání specifického signálu (tón hlasu, mimika, přílišný důraz,...).⁶³ Na základě toho pak může být odhalen dvojí smysl výpovědi (doslovný a intendovaný)⁶⁴, který by

⁶¹ Srov. POSPÍŠILOVÁ, D. *Ironie v češtině a její vnímání*, s. 32–33.

⁶² Srov. HAVERKATE, H. *A speech act analysis of irony*, s. 78–79.

⁶³ O nutnosti existence takového signálu ovšem nepanuje všeobecná shoda. Nekula jako příklad uvádí Kierkegaard, který nevznáší na ironii požadavek nutnosti signalizace. Srov. NEKULA, M. *Signalizování ironie*, s. 10.

⁶⁴ V návaznosti na Jankélévitche můžeme také hovořit o gramatické (literní) a pneumatické (duchovní) dimenzi daného výroku, mezi kterými se ironie pohybuje. Srov. JANKÉLÉVITCH, V. *Ironie*, s. 102.

jinak zůstal pouze tajemstvím.⁶⁵ Kontext je vůči ironickému výroku externí, signál může být teoreticky imanentní (například napsaná věta: „*Dneska byl fakt super den, ráno jsem v práci dostal padáka a odpoledne se mi k tomu navíc ještě rozbilo auto.*“ může být i bez širšího kontextu stále ironická). Signál ovšem s daným výrokiem není plně konvertibilní (nelze je tedy prostě zaměňovat).

Za kontext lze považovat de facto cokoli, co může být nějakým způsobem relevantně vztaženo k dané výpovědi (a díky čemuž odhalíme vrstevnatost ironického výroku). Zároveň se zdá, že i ironickým signálem se může stát prakticky cokoli (specifická změna hlasu, mimika, gestikulace, podoba ironické věty, činnost doprovázející proslovení věty, silná expresivita výroku, nepřiměřeně akcentovaná evaluativní složka výroku,...).⁶⁶ Rozpoznatelnost ironie je tedy umožněna jednak specifickým signálem, který může mít stovky různých konkrétních podob a který je v tomto ohledu spíše složkou aktivní, a pak také znalostí kontextu, ze kterého ironie do jisté míry vychází a k němuž se zas určitým způsobem navrácí.⁶⁷ V souvislosti s právě řečeným pak můžeme kontext (v rámci dvojice signál-kontext) považovat spíše za statický až pasivní. Jejich vzájemné hranice jsou ale nejasné a rozostřené; v reálném prostředí dochází velmi často k jejich koexistenci. Kontext a specifický signál jsou tedy klíčové z hlediska identifikace resp. rozpoznatelnosti verbální ironie. A právě poznanost (nebo obecněji a šíře) schopnost být rozpoznána (rozpoznatelnost) je stěžejním bodem pro určení povahy zakoušení verbální ironie. Z hlediska této rozpozna(tel)nosti pak můžeme verbální ironii rozdělit do tří skupin:

1. zdařilá ironie;
2. nezáměrná ironie;
3. nezdařilá ironie.

Zdařilá ironie je taková ironie, která je zároveň intendována i interpretována (tedy vyslána i přijata a zpracována). V případě nezáměrné ironie oproti tomu dochází pouze k interpretaci (neironický výrok je vykládán ironicky), zatímco

⁶⁵ Srov. PETŘÍČEK, M. *Znaky každodennosti čili krátké řeči téměř o ničem*, s. 47.

⁶⁶ Srov. NEKULA, M. *Signalizování ironie*, s. 10.

⁶⁷ Ironie coby svébytná forma komunikace zprostředkovává určité poznání, které nám umožňuje daný kontext – v posledku realitu jako takovou – lépe uchopit. Toho je docíleno ironizováním (tj. odstupem od) aktuálně p(r)ojednáváného objektu: „*Současně s tím, jak se od nás daný předmět vzdaluje, setkává se v prostoru s jinými předměty, které poslouží k jeho definici.*“ JANKÉLÉVITCH, V. *Ironie*, s. 19.

nezdařilá ironie ⁶⁸ je pouze intendována (adresát ironický výrok chápe v doslovném smyslu).⁶⁹

Nyní se před námi již pomalu rýsuje obrys řešení otázky po vymezení rozdílu mezi „nepřímo-objektivním“ a „přímo-subjektivním“ zakoušením verbální ironie. Zatímco třetí kategorie našeho dělení (ironické jednání ve verbální formě zakoušené „nepřímo-objektivně“) by zahrnovala nezáměrnou a nezdařilou ironii, kategorie čtvrtá (ironické jednání ve verbální formě zakoušené „přímo-subjektivně“) by odpovídala zdařilé ironii.

Toto rozdělení vychází z přesvědčení, že zdařilá ironie jako jediná vytváří funkční exkluzivní spiklenecké společenství.⁷⁰ Schopnost ironii současně na jedné straně vysílat a na druhé přijímat je podmínkou vzniku recipročního vztahu mezi autorem a adresátem ironie. Tento vztah lze zakoušet přímo a subjektivně – jako jisté ne-samozřejmé pouto mezi adresátem a autorem. Zdařilá ironie tak vytváří jakési pozitivní elitářství.⁷¹ O takovémto vztahu nicméně nelze právoplatně mluvit v případě ironie nezdařilé či nezáměrné. V obou těchto případech se totiž jedná pouze o jednostrannou „činnost“, díky které lze ironii zakoušet pouze nepřímo (o poznání intenzivněji však v případě nezdařilé ironie, kdy může za určitých podmínek autor ironie ironii zakoušet de facto „přímo-subjektivně“⁷²). Nezdařilá a nezáměrná ironie ale neposkytují vskutku kompletní možnost plného zainteresování subjektu, a tudíž mohou být pozorovány a vnímány vesměs jen na objektivní úrovni (autor nezáměrné a adresát nezdařilé ironie ji navíc de facto nevnímají vůbec).

⁶⁸ Vskutku kuriózním příkladem nezdařilé verbální ironie, která dala navíc vzniknout ironii situační, a posunula tak význam celé dané skutečnosti, je reálná příhoda, kterou zaznamenal Miroslav Rutte: kritický a rafinovaně ironický pamflet Jaroslava Durycha namířený proti Karlu Čapkovi otiskl nakladatel bratří Čapků ve svém nakladatelském listě v domnění, že se jedná o navýsost kladné hodnocení. Srov. DURYCH, J. *Polemiky a skandály*, s. 149.

⁶⁹ Srov. NEKULA, M. *Pragmalingvistická interpretace ironie*, s. 96.

⁷⁰ Srov. PETŘÍČEK, M. *Znaky každodennosti čili krátké řeči téměř o ničem*, s. 48.

⁷¹ Kierkegaard k tomu trefně poznamenává: „*Just as kings and princes speak French, the higher circles (this, of course, must be understood according to an intellectual ordering of rank) speak ironically so that lay people will not be able to understand them, and to that extent irony is in the proces of isolating itself; it does not wish to be generally understood.*“ KIERKEGAARD, S. *The Concept of Irony, with Continual Reference to Socrates*, s. 248–249.

⁷² Zde by se jednalo o případy, kdy ironik nechce být poznán a ironizuje tajně. Na základě takového příkladu pak vyvstává otázka po platnosti tvrzení, že záměrem ironie je její poznatelnost. Z řečeného tedy vyplývá, že způsob zakoušení v rámci nezdařilé ironie je závislý na konkrétním konceptu ironie. Pokud bychom ale ironii odepřeli nárok na komunikovatelnost, rázem by nezdařilá ironie nemohla dostát svému jménu (nebyl by totiž důvod ji nazývat „nezdařilá“). Navíc by se znovu otevírala otázka rozdílnosti ironie a lhaní. Rozhodně se tedy nejedná o neproblematickou záležitost.

Pokud bychom měli předcházející demonstrovat, využijme příkladu rozhovoru dvou řemeslníků:

„(Jeden z opravářů strhne závit, takže bude mít dvojnásobek práce, Jeho kolega pochopitelně také.) A: Ty seš umělec. / B: Nadávej mně! Já to nevím!“⁷³

Zde vidíme příklad zdařilé ironie, která okamžitě vyvolává ironickou odpověď (která ovšem není nezbytně nutná; jedná se spíše o jakousi bonusovou konfirmaci). Mluvčí A i B prostřednictvím ironie vytvářejí společný zlehčující odstup od nepříjemné situace strženého závitu. A i B tak vnímají ironický rozměr rozhovoru přímo a subjektivně (na vlastní kůži).

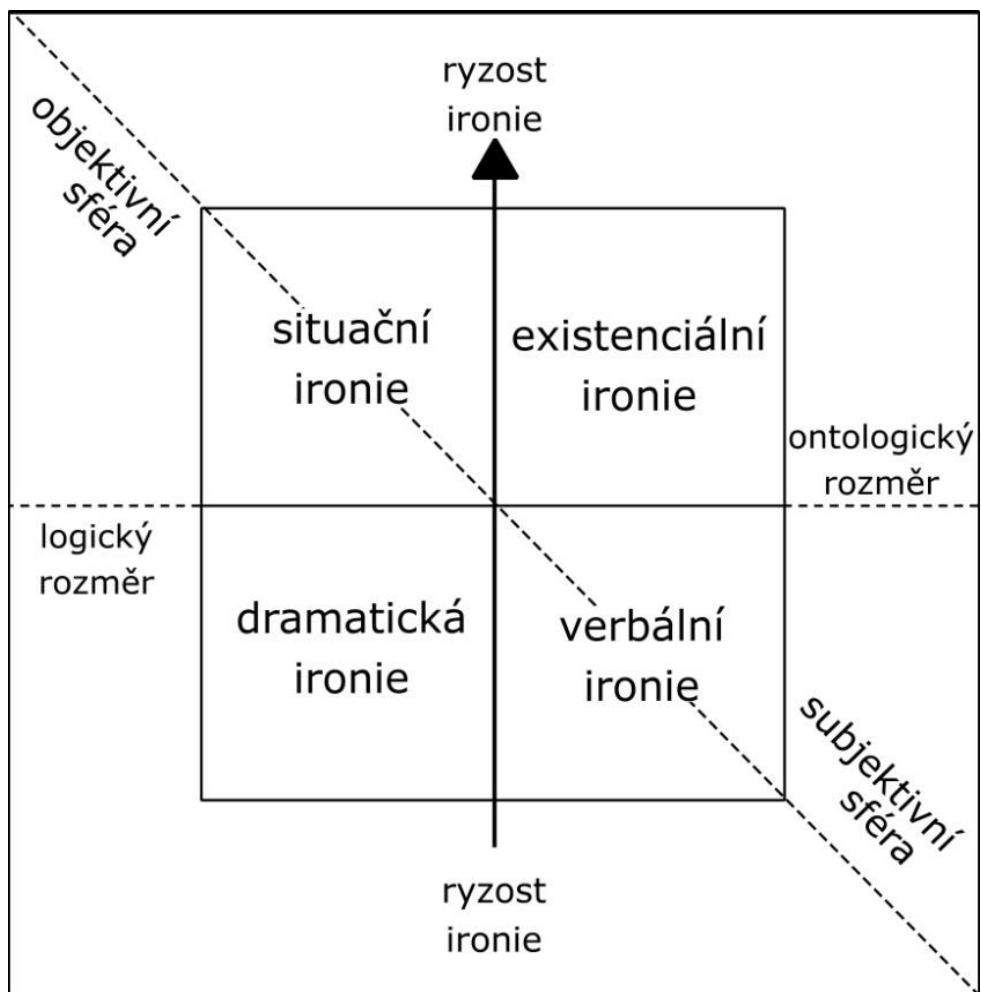
Kdyby ovšem A myslel svou větu (která by pravděpodobně zněla poněkud jinak) vážně (třeba proto, že by si strženého závitu nevšiml a jen chtěl pochválit kolegovu práci) a B ji přesto interpretoval ironicky, jednalo by se o ironii nezáměrnou. Kdyby naopak A ironie užil, ale B by ji nepoznal, měli bychom před očima příklad ironie nepochopené, nezdařilé – v ní by se pravděpodobně lišila pouze odpověď opraváře B. V obou případech by se ale spíše než o spiklenecký vztah jednalo o případ nedorozumění. V takovéto situaci – zdá se – nelze ironii prožívat plnohodnotně přímo a subjektivně, nýbrž jen nepřímo-objektivně.

Nyní jsme tedy již nastínili, jaké formy ironie se skrývají ve čtyřech výše postulovaných kategoriích. Zbývá již jen aplikovat kritérium ryzosti (tedy míry intenzity a aktivního přístupu k ironii). Se stálým zřetelem ke Kierkegaardovi totiž můžeme uvažovat o intenzifikaci principu verbální ironie a jeho aplikaci jedincem na sociální strukturu jako takovou. Z pouhého ironického mluvčího tak vzniká skutečný ironik. Zatímco ironický mluvčí při rozhovoru předstírá, že rozhovor a v něm projednávaná témata a názory bere vážně, ale ve skutečnosti je pro něj celý rozhovor pouze hrou, ironik (existenciální) si takto pohrává s veškerými sociálními strukturami a zvyklostmi – se svým životem v objektivním slova smyslu.⁷⁴

Ryzost tedy roste od stadia, které lze popsat pojmy gramatiky a logiky, do stupně, jehož pojmosloví spadá do sféry ontologické a existenciální. Tímto problémem se budeme obšírněji zabývat ve druhé kapitole, která se ironii pokusí filosoficky definovat na základě těchto kategorií.

⁷³ Příklad doslovně převzat z: NEKULA, M. *Signalizování ironie*, s. 16.

⁷⁴ Srov. CROSS, A. *Neither either nor or*, s. 133.

Obr. 2: Grafické zobrazení kategorizace ironie

2 Ironie sub specie philosophiae

„Vyslovené nemá nikdy pravdu v sobě samém, nýbrž odkazuje dozadu i dopředu na nevyslovené. Každá výpověď je motivovaná, to znamená, že na všechno, co se říká, se můžeme smysluplně zeptat ‚Proč to říkáš?‘ A teprve když jsme s řečeným spolu porozuměli tomuto neřečenému, je výpověď srozumitelná.“⁷⁵

„Táž věc totiž namnoze při různém uvažování nabývá zcela opačné podoby.“⁷⁶

„Hranice mého jazyka znamenají hranice mého světa.“⁷⁷

„Rozumět a rozumět je tedy dvojí věc? Ovšem, a kdo to pochopí – ale nikoli ve významu prvního způsobu chápání – ten je eo ipso zasvěcen do všech tajemství ironie. Tento protiklad je vlastně hlavním zájmem ironie.“⁷⁸

Ironie je nástrojem či tématem filosofie přítomným napříč celou její historií. Mnoho myslitelů traktovalo ironii nejrozličnějšími způsoby. Vzhledem k rozsahu a záměru této práce si rozhodně nenárokuj(e)me vyčerpávající analýzu ani souborně vypracovaný diachronní pohled. Naším záměrem je volně navázat na úvahy první kapitoly, jejichž některé důsledky zde budou dále rozpracovávány. Nejprve se zaměříme na ironii v zorném úhlu logiky a jazykové struktury. K tomuto zkoumání bude nejprůhodnější využít jako vhodné exemplum verbální ironii.

2.1 Dva významy významu

Na význam se lze ptát přinejmenším ve dvou ohledech (díky ekvivocitě pojmu „význam“). Zaprvé může tazatele zajímat, jaký význam má daný fenomén v rámci celku veškerenstva. Tím se implicitně naráží na problematiku účelu zkoumaného. Druhou možností dotazování se na „význam“ je snaha zjistit, co mi dané sdělení říká, jaké informace mi chce předat a k jakému vědění mě tím případně posunout. V prvním případě by nás zajímalo poslání ironie, zatímco ve druhém případě by nám šlo o její poselství. V tuto chvíli se více zaměříme na druhý zmiňovaný úhel pohledu.

⁷⁵ GADAMER, H.-G. *Člověk a řeč*, s. 28.

⁷⁶ ANSELM Z CANTERBURY, *O pravdě*, VIII.

⁷⁷ WITTGENSTEIN, L. *Tractatus logico-philosophicus*, 5.6.

⁷⁸ KIERKEGAARD, S. *Nemoc k smrti*, s. 189.

Již v jeho letmém popisu jsme narazili na důležitý bod, kterému je nutné v rámci studia problematiky ironie věnovat patřičný díl pozornosti. A sice, že existují různé úrovně intenzity „vytěžování“ z daného sdělení. Číst, poslouchat či obecněji: přijímat informace od druhého můžeme na několika úrovních. Když pro tuto chvíli poněkud upozadíme možnost, že tak činíme jen pro zábavu, vyjeví se, že tak můžeme činit pro získání informací jako takových (tedy pro kvantitativní nárůst námi zpracovaných a v nás uložených dat), anebo pro porozumění (což je již kvalitativní růst porozumění problému spjatý s určitým druhem mentálního „osvícení“ či rozumovou osvětou).⁷⁹ Co si ale představit pod pojmem „osvícení“ či „osvěta“? Jedná se o určitý stav, kterého je dosaženo jen tehdy, když zároveň splňujeme tři podmínky:

1. víme, co autor říká (přenos informací byl a je úspěšný);
2. víme, co tím autor říká;
3. víme, proč to říká.

Stav, kdy je jedinec informován, je tedy nutnou prerekvizitou k dosažení oné vnitřní osvěty.⁸⁰

Když tuto problematiku aplikujeme na naše dosavadní myšlení o ironii, uvidíme, že první podmínka (splývající s příjmem informací pro kvantitativní navýšení námi uchovávaných dat) svým způsobem odpovídá uchopení doslovného významu.⁸¹ Druhá podmínka označuje uchopení skutečného významu a ironického pohybu⁸² mezi doslovným a skutečným. (Chápat ironii pouze jako skutečný význam zakrytý významem doslovným by byla chybná redukce. Ve skutečnosti ironie obsahuje i napětí mezi doslovným a intendovaným.)⁸³ Třetí podmínka by znamenala odhalení účelu použití ironie. Tedy zodpovězení nevyřčené otázky, proč byla použita ironie a nikoli přímá výpověď. Výsledkem

⁷⁹ Jedná se o adaptovanou verzi Adlerova a Van Dorenova popisu úrovní čtení (for information, for understanding). Srov. ADLER, M. J. a VAN DOREN, Ch. L. *How to read a book*, s. 8–9.

⁸⁰ Srov. tamtéž, s. 11.

⁸¹ Ohledně nutnosti předchozího porozumění doslovnému významu sdělení pro adekvátní interpretaci ironie se vedou diskuse. Obecně lze uvažovat o dvou základních modelech: (1) jednostupňovém modelu (one-stage processing), který popisuje bezprostřední porozumění ironii (tedy de facto stejný proces jako při porozumění významu neironického sdělení), a (2) dvoustupňovém modelu (two-stage processing), který předpokládá předchozí zpracování doslovného významu textu a jeho následné odmítnutí. Výhodou tohoto modelu je bezesporu integrální strategie „fail-then-recover“ (tedy proces odkrytí skutečného významu po zkušenosti selhání doslovného významu), která umožňuje adresátovi (interpretovi) ironie hlubší porozumění ironickému sdělení (prostřednictvím detailnější znalosti kontextu a struktury ironického výroku). Srov. ATTARDO, S. *Irony as relevant inappropriateness*, s. 796–810.

⁸² Srov. JANKÉLÉVITCH, V. *Ironie*, s. 102.

⁸³ Srov. PETŘÍČEK, M. *Znaky každodennosti čili krátké řeči téměř o ničem*, s. 47–50.

této úvahy by pak byla kompletní informace o daném užití ironie. Kdybychom nyní tento myšlenkový pochod shrnuli do co možná nejpřehlednějšího seznamu, dostali bychom následující souhrn postupu kompletního porozumění ironii:

1. pochopení doslovného významu výroku/promluvy;
2. odhalení skutečného významu a vzniklé tenze mezi významy;
3. pochopení záměru autora (v kontextu situace).

Identifikace ironie takto vypadá poměrně jednoduše, nesmíme ale zapomínat, že každý krok je podmíněn naplněním předchozího a zároveň není jeho nutnou konsekvencí. Jinými slovy: to, že pochopíme doslovný význam, není žádná záruka toho, že úspěšně porozumíme i skutečnému významu, nicméně bez pochopení (buť bezděčného a automatického pochopení) doslovného významu bychom skutečný význam *de facto* neodhalili. (Případy, kdy bychom se takřikajíc se zavázanýma očima náhodou trefili do černého, v tomto zkoumání nejsou relevantní.)

Když se po této krátké odbočce vrátíme zpět k počátečnímu rozlišení různých významů (obsahů) pojmu „význam“, můžeme s pomocí našich předchozích úvah vyvodit, že problematika první podmínky kompletního porozumění ironii je otázkou porozumění danému jazykovému systému⁸⁴. Krátce: pokud by jedinec nerozuměl jazyku, kterým je vůči němu pronášena ironická výpověď, nemůže porozumět skutečnému významu. Jediné, čeho by se mohl dobrat, by byla případná ironičnost výroku (pochopená na základě neverbálního typu signálu jako je kupř. specifická intonace) – věděl by, že se jedná o ironickou promluvu, ale nevěděl by, o čem se hovoří, a tudíž ani co přesně je ironizováno. Pro ilustraci tohoto jevu použijme jako příklad povídku Karla Čapka s názvem *Historie dirigenta Kaliny*. Povídka pojednává o dirigentovi, který se vypravil do zahraničí. V noci omylem zaslechl na pláži rozhovor muže a ženy, kterému nerozuměl (kvůli jazykové bariéře), ale na základě hlasů (jejich intenzity, tempa, rytmu,...) rozpoznal, že se dotyční baví o zločinu (ke kterému pak – možná – skutečně došlo).⁸⁵ Čapek dirigentovi (vyprávějícímu posléze onu příhodu) do úst vkládá následující slova: *„Já jsem to slyšel, a slyšet je víc než rozumět slovům. Já jsem věděl, že se chystá nějaký zločin; a já jsem věděl jaký. Já jsem to poznal podle té hrůzy, která číselá z těch dvou hlasů; bylo to v barvě těch hlasů, kadenci, tempu, intervalech, césurách, – poslyšte, hudba je přesná,*

⁸⁴ Toto porozumění je důležité mimo jiné i proto, že každý jazyk a každá kultura s ironií zachází svým (tj. lehce odlišným) způsobem. Srov. POSPÍŠILOVÁ, D. *Ironie v češtině a její vnímání*, s. 14.

⁸⁵ Srov. ČAPEK, K. *Povídky z druhé kapsy*, s. 59–64.

přesnější nežli řeč.”⁸⁶ Takto tedy může vypadat porozumění hlasu navzdory neznalosti řeči. Celek výpovědi ovšem (což již v povídce není příliš zdůrazněno) bez porozumění verbální složce zůstává neúplný, nejasný, nedořečený.

Třetí podmínka kompletního porozumění ironii je svým způsobem pomyslnou branou k úvahám o ironii z hlediska existence jako takové; pro tuto chvíli ji tedy ponecháme stranou. Druhou podmínkou – respektive problematikou, která je v ní zahrnuta – se budeme zabírat na následujících řádcích. Jedná se o definici ironie na základě její schopnosti něco vypovídat. (Řeč tedy bude o významu-poselství sdělení.)

2.2 Poselství ironie

Nejvlastnějším kritériem jakéhokoli slovního vyjádření (ať již mluveného nebo psaného) je pravda. Pokaždé, když něco vyslechneme nebo přečteme, můžeme se ptát (a měli bychom se ptát), zdali je to pravda – a pokud ano, pak v jakém ohledu. Co ale přesně myslíme oním ohledem? Pokud chápeme pravdu jako adekvaci věci (reality) a intelektu (našeho uchopení reality)⁸⁷, pak by přece měla existovat pouze jedna pravda – stejně jako existuje jen jedna realita. Na právě uvedené můžeme ovšem odpovědět námitkou: „*Jak učebnice matematiky, tak učebnice dějepisu, denní tisk či sbírka básní mohou být pravdivé. Ovšem pravdivost matematických výpovědí (1+1=2) je jiná než pravdivost popisu dějinných událostí (bitva na Vítkově mezi husity a křižáckými vojsky se odehrála*

⁸⁶ ČAPEK, K. *Povídky z druhé kapsy*, s. 63.

⁸⁷ Otázka po povaze pravdy je velmi široká a diskutovaná, a nemůžeme se jí tudíž v rámci této práce věnovat v potřebné šíři. Užitečný souhrn klasické teorie pravdy ovšem nalezneme v díle Tomáše Akvinského. TOMÁŠ AKVINSKÝ, *QD De Veritate*, q. 1, a. 1: „*Souhlasnost jsoucího s intelektem pak vyjadřuje pojmenování ‚pravdivé‘. Všechno poznání se uskutečňuje připodobněním poznávajícího k poznávané věci, a proto je připodobnění nazýváno příčinou poznání (například zrak poznává barvu proto, že je disponován obrazem barvy). První srovnání jsoucího s intelektem spočívá tedy v tom, že jsoucí je v souladu s intelektem – a tento soulad se nazývá shodou intelektu s věcí. A tím se formálně dosahuje pojmu ‚pravdivý‘. (...) [L]ze najít trojí způsob definování pravdy či pravdivého: <1> Za prvé podle toho, co předchází pojem pravdy a v čem má pravdivé základ. Tak Augustin v knize *Soliloquia* definuje: ‚Pravdivé je to, co je.‘, a Avicenna ve své *Metafyzice* říká, že ‚pravda jakékoliv věci je vlastnost jejího bytí, které jí bylo přiděleno‘. A jiní, že ‚pravdivé je ne-oddělenost bytí a toho, co je‘. <2> Za druhé se <pravda> definuje podle toho, v čem se formálně pojem pravdivého uskutečňuje. A tak Izák de Stella říká, že ‚pravda je shoda věci a intelektu‘. A Anselm v knize *De Veritate*: ‚Pravda je správnost, vnímatelná pouze myslí.‘ (tato správnost se totiž vypovídá podle jisté shody). A Filosof ve IV. knize *Metafyziky* uvádí, že definujeme pravdivé, ‚když říkáme, že je to, co je, anebo že není to, co není‘. <3> Za třetí je definováno pravdivé podle doprovodného účinku. A tak říká Hilarius, že ‚pravdivé je prohlášení a vyjevení bytí‘ a Augustin v knize *De vera religione*: ‚pravda je to, čím se ukazuje to, co je‘, a v téže knize: ‚pravda je to, podle čeho soudíme o nižších věcech‘.“*

v roce 1420') a než výpověď básníka (*„hrdliččin zval ku lásce hlas...“*).⁸⁸ Existují (také) případy, kdy pomocí smyšleného⁸⁹ vyprávění vypravěč předává určitý druh pravdy, poučení, jehož vektorem je ovšem (částečně či zcela) vymyšlený či upravený příběh. Příkladem takovéto promluvy mohou být nejrůznější pohádky, báchorky, legendy i mýty a vyprávění. Příběh o Daidalovi a Íkarovi zprostředkovává určité pravdy bez ohledu na to, zdali oba zmiňovaní skutečně žili a co všechno prožili. Podobně je pravdivá i pohádka o Otesánkovi, jehož reálnou existenci (tj. existenci onoho obživlého hladového monstra) lze bez většího rozmyslu vyloučit. Přesto však onen pohádkový příběh zprostředkovává důležité, pravdivé a pro lidský život relevantní poselství. (V případě pohádky o Otesánkovi navíc čelíme situační ironii: bezdětní rodiče ve snaze ukojit svůj rodičovský „hlad“ – velmi toužili po dítěti – spoluvytvářejí žravé monstrum, které je nakonec spolkně. To, co mělo být „potravou“ pro přespřílišnou touhu rodičů, se stalo ve skutečnosti něčím, čemu byli potravou právě oni nešťastní rodiče.)

Tedy: Pravda je sice – stejně jako realita – jedna, ale způsoby vypovídání pravdy jsou pestré – právě tak jako (jediná) realita ve své rozmanitosti. Tyto způsoby vypovídání pravdy můžeme pro naše potřeby označit jako „genitivní pravdy“ – tedy pravdy „něčeho“ (kupř. pravda výroku, pravda činnosti,...). Takovéto „genitivní pravdy“ mohou velmi jednoduše přesahovat rámec formální filosofické logiky; jako ilustraci lze uvést již citovaný příklad básnické výpovědi (konkrétně se jednalo o Máchův Máj). Pravdivost takovéto výpovědi nezávisí primárně na sémantické úrovni, ale na hlubší tělové, gestické vrstvě básnické výpovědi. Takovouto pravdivost lze vlastně chápat jako určitý druh opravdovosti – tedy ne-skrývání (se), odhalení určitého (mimologického!) „sdělení“, které zapříčiní, že *„se v nás děje cosi jako v železe pod magnetem“*⁹⁰. I v ironické výpovědi (tedy v oblasti verbální ironie) lze zcela nepochybně vystopovat určité imanentní orální gesto⁹¹. Vzhledem k mnohoznačnosti ironie by však obšírné pojednání o relaci orálního gesta a verbální ironie notnou měrou překročilo nároky této práce. S vědomím existence této „významové vrstvy“ se nyní zpět vraťme ke zkoumání vztahu ironie a pravdy.

⁸⁸ MACKERLE, A. *Než budete číst Bibli podruhé*, s. 157.

⁸⁹ O vyprávění něčeho smyšleného (co je sdělováno „jen pro radost“), co si neklade nárok na pravdivost (naopak se ze své podstaty uvolňuje ze jha pravdivostních kategorií), se zde zmíníme pouze v souvislosti s konstatováním možné existence tohoto fenoménu.

⁹⁰ FRYNTA, E. *Zastřená tvář poezie*, s. 27.

⁹¹ Srov. tamtéž, s. 21–23.

Jedním ze způsobů, jak komunikovat pravdu, je i užití verbální ironie (za předpokladu, že adresát ironii zachytí a správně dekóduje). Zde se ovšem již dostáváme ke komplikacím. Především proto, že ironický výrok nemůžeme jednoduše označit jako pravdivý. Když by kupř. při krájení dortu zbyl na posledního člověka nejmenší kousek a krájející by (s) přátelskou ironií poznamenal: „A na tebe zbyl ten největší!“, jistě bychom tento výrok neoznačili jako výrok pravdivý. Na základě pojmového vztahu kontradikce, kde platí zákon vyloučeného třetího,⁹² můžeme tvrdit, že cokoli, co není pravda [p], je ne-pravda [\sim p]. Ironie se tedy jeví být ne-pravdou. Zároveň jsme ale poukázali na fakt, že prostřednictvím ironie pravdu komunikovat lze. A pokud autor i adresát ironické promluvy vnímají ironičnost výroku, nedojde k mýlce a pravda (že kousek dortu je ve skutečnosti nejmenší) bude ironickým výrokem přeci jen nějak zprostředkována, popř. komentována.

Na doslovné rovině (pokud je chápána izolovaně) je jistě ironický výrok nepravdivý, ale na rovině skutečného významu již o ne-pravdivosti nemůžeme hovořit tak snadno. Jak bylo ukázáno výše, ironie není lež – na rozdíl od ní chce být odhalena a poskytuje k tomu patřičné stopy (signály). Lež je ovšem pouze extrémním případem ne-pravdy. Existují ne-pravdy, které nejsou lži. Oproti ne-pravdě je vztah pravdy a lži kontrární, je to tedy vztah dvou extrémů na téže škále. Tím pádem tato dvojice pojmů nevyčerpává logické universum, a tudíž pro ni neplatí ani zákon vyloučeného třetího.⁹³ Jinými slovy: to že ironie není lež, neznamená, že musí být nutně pravdou (nahlíženo optikou logiky).

Verbální ironie je tedy na úrovni doslovné (a tedy vyslovené či napsané) nepravdivá, ale ve skutečnosti může komunikovat (a velmi často komunikuje) pravdu. Lze ale záměr, se kterým je ironický výrok pronesen, zahrnovat do výroku při klasifikaci jeho pravdivostní hodnoty? Úvahu, která by mohla tento problém osvětlit, přináší Anselm z Canterbury ve svém spise *De Veritate* (O pravdě). Anselm zamýšleje se nad pravdivostí výroku vychází z následujících premis:

1. Pravdu řeči musíme hledat v řeči samé; věc, o které výrok hovoří, je příčinou pravdy výroku (nikoli samotnou pravdou výroku).
2. Výrok nemůže být pravdivý na základě své definice, protože by jinak byl pravdivý vždy (a to na základě zkušenosti není).

⁹² Srov. NOVÁK, L. a DVOŘÁK, P. *Úvod do logiky aristotelské tradice*, s. 62.

⁹³ Srov. tamtéž.

3. Pravdivý výrok je výrok správný – tedy výrok vypovídající že je, to co je; což je posláním výroku.

Když ovšem řeč – pokračuje Anselm – vypovídá, že je, co není, nečiní ve skutečnosti jen to, co měla v potenci? Výrok by tedy byl nepravdivý, ale zároveň při něm řeč pořád činí, co má.⁹⁴ „Když ale [řeč] vypovídá, že je, co je, činí dvojnásob, co má; neboť vypovídá jednak to, co dostala schopnost vypovídat, jednak to, co vypovídat je jejím posláním.“⁹⁵

Výrok (a potažmo řeč) má tedy dvojí schopnost vypovídat (resp. signifikovat) a každé toto vypovídání má svou správnost. A protože je pravda v posledku správnost – „pravda je správnost zachytitelná pouze myslí“⁹⁶ – můžeme říci, že má proto výrok i dvojí pravdu. Výrok tedy může vypovídat jednak „to, co podle svého poslání vypovídat má“ (ad quod significandum facta est)⁹⁷, dále pak také to, „co dostal schopnost vypovídat“ (quod accepit significare)⁹⁸. Zatímco první způsob vypovídání má proměnlivou pravdivost, druhý způsob je vždy pravdivý; protože může výrok vypovídat nepravdu, nedělá nic nepřirozeného, když ji vypovídá, a naplňuje tudíž i jistou správnost. Když je výrok pravdivý ale jen tímto druhým způsobem, míjí se se svým posláním – tj. „shodou se skutečností“. Anselm k tomu poznamenává: „Neboť výrok má spíše činit to, kvůli čemu dostal schopnost něco vypovídat, než to, kvůli čemu ji nedostal. Vždyť schopnost vypovídat, že něco je, i když to není anebo že to není, ačkoli to je, dostal jen proto, že není možné, aby mohl vypovídat, že něco je jen tehdy, když to je a že něco není, jen když to není.“⁹⁹

Jedná se vlastně o teorii dvojí korespondence (double-correspondence theory). Výrok je pravdivý, pokud odpovídá skutečnému stavu věcí a přitom zároveň odpovídá účelu vytváření výroků (kterým je signifikování skutečného stavu věcí). Možná se zdá, že druhý směr korespondence je nadbytečný. Ve skutečnosti ale jde o podmínku, která umožňuje, aby byl daný výrok nazván pravdivým – v návaznosti na Anselmovy myšlenky můžeme totiž namítnout, že výrok korespondující se skutečným stavem věcí nemusí být pravdivý, pokud právě tato korespondence není jeho účelem.¹⁰⁰ Takto se navíc dle Anselma dají

⁹⁴ Srov. ANSELM Z CANTERBURY. *O pravdě*, II.

⁹⁵ Tamtéž, II.

⁹⁶ Tamtéž, XI.

⁹⁷ Tamtéž, II.

⁹⁸ Tamtéž.

⁹⁹ Tamtéž.

¹⁰⁰ Srov. VISSER, S. a WILLIAMS, T. *Anselm on truth*, s. 205.

charakterizovat nejen výroky, ale i jakákoli komunikace pomocí znaků (kupř. gesta).¹⁰¹

Doslovná úroveň ironického výroku však neodpovídá skutečnému stavu reality. Nicméně ironie jako celek tíhne k označování a vyjadřování skutečného stavu věcí. Nyní se tedy dostáváme zpět k výše položené otázce po statusu účelu (autorovy intence). Zdá se, že záměr autora ironického výroku (obecněji: záměr autora výroku) nemůže ovlivnit správnost jako takovou (která svým implicitním akcentováním teleologie jsoucího¹⁰² jistým způsobem převyšuje intence jednajícího člověka – člověka, který správnost objevil, ale nevytvořil).¹⁰³ Nahlíženo optikou logiky¹⁰⁴: účel vytváření výroků není totožný s účelem, který sekundárně výroku připisuje jeho autor (ironický mluvčí či ironik). Na základě toho tedy lze mj. dovodit, že ironie nemá všechny atributy pravdy.

Ironie je tedy ne-pravda, ale není lež. Zatímco lež majíc dispozici k pravdivému vypovídání záměrně tvrdí, že je něco, co není (popř. že něco není, ačkoli to je), ironie s těmi samými dispozicemi nakládá jinak: ve snaze komunikovat pravdu „obětuje“ svou pravdivostní hodnotu výpovědi, čímž vytvoří jistou trhlinu ve sdělení (relevantní nepatříčnost¹⁰⁵, dostatečně silný implicitní protimluv, ironický signál,...), na základě které adresát dostává možnost odhalit skutečný stav věcí. Ironie tedy poznání zprostředkovává nepřímo a nikoli-nutně. Provokuje adresátovu aktivitu v procesu hledání pravdy.

V tuto chvíli se ovšem již pohybujeme téměř za hranicemi logické analýzy ironie. Výrok sám sebe neobětuje (nemůže!), ale je obětován autorem výroku vytvářejícím ironii – tento autor (stejně jako jeho čin a intence) ovšem již stojí ve sféře existenciální, nikoli logické. Jako určitý mezistupeň mezi logickou a existenciální sférou může být umístěna ještě problematika jevu zvaného litotes popř. litota¹⁰⁶, o které nyní krátce pojednáme.

¹⁰¹ Srov. ANSELM Z CANTERBURY. *O pravdě*, II.

¹⁰² Pokud by případný oponent Anselmovu teologickou premisu určitého účelu, zacílení (teleologie) stvořených jsoucnen zpochybnil, celá situace by se značně zkomplikovala. Hlubší promýšlení tohoto problému by ovšem překračovalo rozsah a záměr této práce.

¹⁰³ Srov. VISSER, S. a WILLIAMS, T. *Anselm on truth*, s. 206–208.

¹⁰⁴ Z existenciálního hlediska (a se zřetelem k povaze reality jako takové) je toto tvrzení přinejmenším sporné.

¹⁰⁵ Právě [1] nemístnost určité výpovědi v kontextu, [2] její relevance v kontextu a [3] její záměrné vyslovení jsou podle Attarda tři z pěti podmínek ironičnosti výroku. (Čtvrtá podmínka zahrnuje autorův záměr vytvořit tento konstrukt tak, aby ho (alespoň část) posluchačů pochopila. Pátá podmínka pak zneplatňuje třetí a čtvrtou podmínku v případě, že se jedná o nezáměrnou ironii konstruovanou jen na straně adresáta.) Srov. ATTARDO, S. *Irony as relevant inappropriateness*, s. 817.

¹⁰⁶ Srov. JANKÉLÉVITCH, V. *Ironie*, s. 64.

2.3 Předúležitá hyperbola a nikoli nezajímavý litotes

Původem řecké slovo „litotes“ označuje řečnickou figuru, která je opakem hyperboly (nadsázky). Pokud chápeme hyperbolu jako určité zveličení či naopak přehnané ztížení vyprávěného (obecněji tedy zesílení exprese), aby tak byla zdůrazněna celková síla výpovědi, litotes (zjemnění) naopak zeslabuje sdělení popřením protikladu.¹⁰⁷ Tak kupříkladu místo toho, abychom o někom řekli, že má náročné požadavky, sdělíme (jaksi oklikou), že „není nenáročný“. Již z opakovaného čtení tohoto příkladu jaksi přirozeně v mysli vyvstává ironický tón, se kterým může být tato negace protikladu vyslovena. Někteří autoři (proto) litotes považují za přirozenou formu ironie.¹⁰⁸

V tomto případě by pak ironie byla spíše než striktním protikladem vyjádřena a charakterizována pomocí kmitavé uhýbavosti výpovědi. Díky tomu se oddaluje od možnosti být automaticky dešifrována (v extrémním případě toto automatické dešifrování pozorujeme u tzv. mrtvé ironie), a je tedy ironií více živoucí a vytříbenější.

Otázka sepjetí litotes a ironie ovšem není nesporná. Ironie a litotes vykazují určité podobnosti, nicméně i rozdíly. Společná je jim rozhodně tendence k vyhýbavému vyprávění.¹⁰⁹ Právě toto vyhýbavé vyprávění – zeslabená výpovědní hodnota – bylo užito jako vymezení figury litotes vůči hyperbole, která naopak nadsazením skutečnosti výpověď zesiluje. Jak ovšem hyperbola souvisí s ironií? Zdá se, že ironie může být vyjádřena pomocí hyperboly (hyperbolickou kritikou popř. hyperbolickou pochvalou).¹¹⁰ Tedy: ironie může mít formu hyperboly. Hyperbola je ovšem v jistém slova smyslu protikladem figury litotes. Mohlo by se tedy zdát, že ironie a litotes nejsou plně kompatibilní. Z hlediska síly výpovědní hodnoty stojí ironie v protikladu k figuře litotes, protože ironie zesiluje výpovědní hodnotu.¹¹¹ Tato protikladnost (založená na protikladnosti hyperboly a litotes) je ovšem pouze relativní. Společným znakem hyperboly a litotes je totiž (a především) nepřiměřenost jevu a výrazu. Hyperbola coby přehnaná (kladná) exprese a litotes – nadsazená skromnost¹¹² jsou vzhledem ke kontextu (relevantní) nepatřičností (nepřiměřeností). Zde jsme

¹⁰⁷ Srov. HRABÁK, J. *Poetika*, s. 136.

¹⁰⁸ Srov. JANKÉLÉVITCH, V. *Ironie*, s. 64.

¹⁰⁹ Srov. tamtéž, s. 65.

¹¹⁰ Srov. POSPÍŠILOVÁ, D. *Ironie v češtině a její vnímání*, s. 28.

¹¹¹ Srov. HAVERKATE, H. *A speech act analysis of irony*, s. 83.

¹¹² Srov. NEKULA, M. *Signalizování ironie*, s. 14.

již přímo u jádra (verbální) ironie, kterou Attardo chápe jako relevantní nepatřičnost.¹¹³

Ironie v „lititocké formě“ nejenže může existovat, ale zároveň ve výsledku zesiluje původní výpovědní hodnotu figury litotes – a to velmi rafinovaně (výpovědní hodnota ironického výroku je zesílena použitím figury, která primárně hodnotu výpovědi oslabuje). Zatímco tedy hyperbola zesiluje výpovědní hodnotu doslovného významu, ironie ve formě litotes vytváří mlžný opar, ve kterém se hranice mezi doslovným a zamýšleným rozpíjejí. Tak se tedy litotes stává velmi provokativní (a tudíž silnou a vytríbenou) formou ironie.

Ironie (verbální) se tedy může manifestovat mj. ve formě negace (s patřičným dekodovacím signálem), pomocí hyperboly (která je sama sobě signálem díky své nepatřičnosti) či jako litotes. S žádnou svou manifestací ovšem není plně totožná, protože ji do jisté míry transcenduje. Zároveň ale neexistuje v separované podobě mimo tyto formy. Je také záhodno dodat, že ne každá forma ironie se hodí pro každou situaci. Tedy: funkční forma ironie, má-li být vskutku funkční, musí být korelovat s konkrétním kontextem.

2.4 Logická závrať

Jako největší překážka logické analýzy ironického výroku se jeví dynamičnost a pulzace ironie. Jedná se o oscilaci mezi jednotlivými významy, která zároveň sama význam spoluvytváří. Když jsme výše uvažovali o porozumění ironii, v rámci druhého stupně procesu porozumění jsme zmínili krom odhalení skutečného významu i pohyb mezi doslovným a skutečným poselstvím ironického výroku. Tento do jisté míry nevyzpytatelný pohyb mezi „*gramma a pneuma*“¹¹⁴ zapříčiňuje velmi nesnadnou uchopitelnost ironie.

Kdybychom o tomto pohybu uvažovali „pouze“ jako o velmi rychlém přeskokování či přepínání mezi skutečným významem a jeho negací vyjádřenou doslovným sdělením¹¹⁵, měl by tento pohyb ve výsledku v rámci podstaty ironie pouze druhotný význam – konstitutivními složkami by byly především oba významy výroku. Výsledkem neustálého kmitání ironie by byl stav, kdy se výpověď nachází de facto současně v kontradiktorických oblastech, tedy ve sféře významu skutečného i doslovného. Ironie by tudíž měla v potenci sdělovat (v rámci dané výseče reality) vše – a pouze její (ne)odhalení by rozhodovalo

¹¹³ Srov. ATTARDO, S. *Irony as relevant inappropriateness*, s. 817nn.

¹¹⁴ JANKÉLÉVITCH, V. *Ironie*, s. 102.

¹¹⁵ Již jen teze, že skutečný a doslovný význam jsou vůči sobě v pozici, kterou by šlo logicky vyjádřit jako negaci, je sporná a diskutabilní.

o tom, zdali adresát ve výsledku přijme informaci skutečnou (protože ironii odhalil), či doslovnou (ironický rozměr výpovědi nebyl odhalen).

Proti tomuto modelu ovšem můžeme namítnout spolu s Jankélévitchem, že ironie neosciluje mezi kontradiktorickými tezemi, ale pouze mezi kontrárními extrémy v rámci dané škály.¹¹⁶ Již se tedy nejedná o kladení absolutních antitezí, ale pouze o relativní antiteze (vztažené vždy k dané škále). Logické universum se nevyčerpává, a proto nelze uplatnit zákon vyloučeného třetího. Z logického hlediska elegantní kontradiktorický model tedy nevyhovuje přinejmenším ze dvou důvodů. Předně nelze předpokládat, že doslovný význam je vůči skutečnému vždy ve striktně kontradiktorickém postavení, velmi často se jedná o posunuté významy, pouze částečné negace apod. Druhým motivem k tomuto kroku je konsekventní zastavení pohybu ironie v kontradiktorickém modelu. Ironie, která v potenci vypovídá všechno, již nemá žádný prostor pro manévrování, a je tak sama ponechána napospas adresátově interpretaci.¹¹⁷

Z výše zmíněného je patrné, že pohyb mezi doslovným a skutečným významem verbální ironie spoluvytváří význam jakožto třetí konstitutivní složka, která formuje sdělení. Jankélévitch v *Ironii* poznamenává: „Gramatikové tvrdí, že dva záporny se vyruší: ale – co nám gramatici už neříkají – tvrzení, které takto získáme, má zcela jiný zvuk než to, které se ustavuje zprvu, aniž prošlo očistcem antiteze.“¹¹⁸ Na základě této myšlenky můžeme usuzovat na vliv onoho ironického pohybu, který zapříčiní zrušení ekvivalence mezi významem a negací jeho negace (pokud lze vůbec hovořit o plnohodnotné negaci). Ironie ve formě litotes tak v posledku neříká, že „p“, ale tvrdí pouze, že „nikoli ne-p“[$\sim\sim p$]. Tímto se obloukem vracíme zpět k figuře litotes. Pomyslný manévrovací prostor je ve skutečnosti daleko širší, i když by na základě logického usuzování měl být stejný. Ironie zde podniká frontální útok na hranice logiky.

Jistou možností operace s ironií na poli logiky by mohla poskytnout tzv. trojhodnotová logika, kde se kromě klasických hodnot pravda (1) a nepravda (0) objevuje ještě třetí hodnota: „ $\frac{1}{2}$ “ (Lukasiewiczem nazývaná „možnost“). Hodnota $\frac{1}{2}$ se navíc na rozdíl od klasických pravdivostních hodnot negací nemění. Pro pravdivostní hodnotu $\frac{1}{2}$ tedy platí, že p je ekvivalentní $\sim p$ (a potažmo i $\sim\sim p$).¹¹⁹ Strasti způsobené oslabenou formou negace by tímto zmizely. Pravdivostní hodnota ironického výroku by pak mohla být určena právě

¹¹⁶ Srov. JANKÉLÉVITCH, V. *Ironie*, s. 57.

¹¹⁷ Srov. tamtéž, s. 57–58.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 61.

¹¹⁹ Srov. ŠTĚPÁN, J. *Logika a logické systémy*, s. 141–142.

jako ½. Operovali bychom ale právě jen s možností – tedy s ničím definitivním. Ocitli bychom se opět na začátku.

Je ovšem otázkou nakolik je nutno v ironii hledat definitivnost, nakolik je možno určit její definici – v návaznosti na Nietzscheho úvahy poznamenejme, že výklad ironie nespočívá v nalezení „konečné výpovědi“, ale v aktivní konstrukci ironického pohybu.¹²⁰

Ironie je především destrukce falešných idolů (ať již jakýchkoli). Je prubířským kamenem, který lze použít, ale nikoli absolutizovat (a precizně definovat). Naopak – jediná schůdná cesta je výsledné relativizování (ale nikoli negování) ironie. Definitivní ironie je (řčeno s Kierkegaardem) čirá prázdná možnost – tedy absolutní nevyhraněnost, nedefinovanost.¹²¹

Zkoumání logické povahy a definovatelnosti ironie můžeme uzavřít parafrází Wittgensteina: skrze ironii musíme vystoupit nad ironii. Musíme odkopnout žebřík poté, co po něm vylezeme. Teprve poté uvidíme svět správně.¹²²

2.5 Existenciální posláné ironie

Jako třetí podmínku kompletního porozumění ironii jsme výše uvedli pochopení záměru autora (v kontextu situace). Zmínili jsme také (implicitně i explicitně), že tato podmínka již náleží do sféry existenciálního uvažování o ironii. Tím se pomalu a jistě přesouváme k problematice významu (ve smyslu účelu) ironie. Půjde nám již nikoli o poselství, ale o posláné ironie, které je bytostně spjato právě s autorem (a do jisté míry i recipientem) ironie.

Oslím můstkem mezi logickým a existenciálním pohledem může být krátká zmínka o tzv. Turingově testu. Tento myšlenkový konstrukt je především příspěvkem do diskuse o definici myslící entity. Jedná se o možné řešení otázky, zdali mohou počítače myslet. Turingův test by vypadal v hrubých obrysech takto: porotce komunikuje se zkoumanou entitou nevěda, zda je to člověk, nebo počítač (porotce i entita by se nacházeli v oddělených místnostech,...). Počítač úspěšně projde testem, pokud dokáže onoho porotce oklamat (porotce by nedovedl určit, zdali komunikoval s počítačem, anebo člověkem).¹²³ Toto jednoduché kritérium má nicméně ve skutečnosti fatální nedostatky, na které upozorňuje Searlův myšlenkový experiment čínské pokoje (the Chinese Room thought experiment), jehož primárním cílem je dokázat, že počítače nemohou doopravdy

¹²⁰ Srov. FEDORKO, M. *Irónia vo filozofii*, s. 218.

¹²¹ Srov. tamtéž, s. 144.

¹²² Srov. WITTGENSTEIN, L. *Tractatus logico-philosophicus*, 6.54.

¹²³ Srov. PEREGRIN, J. *Kapitoly z analytické filosofie*, s. 232.

myslet, i když by se zdálo, že jsou toho schopny.¹²⁴ „Představme si, říká Searle, člověka sedícího v pokoji se spoustou příruček, které mu dávají návod, jak mechanicky sestavit smysluplnou odpověď v čínštině na jakoukoli čínskou otázku. Tento člověk je tak schopen, aniž umí slovo čínsky, sestavit a okénkem vystrčit rozumnou odpověď na jakoukoli v čínštině formulovanou otázku, která je mu okénkem podána. Je tedy schopen projít čínskou variantou Turingova testu – a přitom, říká Searle, je zcela zřejmé, že tu nelze hovořit o nějakém porozumění.“¹²⁵ Manipulace se symboly a porozumění umožněné myšlením jsou tedy dvě rozdílné věci. Počítač evidentně může díky naprogramování ovládnout syntax, ale ne sémantiku. Nejde tedy o to, zdali vůbec, ale i jakým způsobem projdeme Turingovým testem.¹²⁶ Lidské (živé) myšlení je na rozdíl od („chladné“) počítačové logiky flexibilnější, pohyblivější a živější, protože může se skutečností (realitou, světem) navazovat mnohotvárné relace.¹²⁷ Vzhledem nemožnosti úplného logického uchopení ironie, které bylo nastíněno výše, můžeme konstatovat, že fenomén ironie potřebuje ke své existenci živoucí mysl. Ironie je tedy v posledku demonstrací možností skutečného myšlení par excellence. Ironii ale běžně nepoužíváme proto, abychom si mohli nárokovat status myslící bytosti (a tudíž vymezení vůči nemyslícím počítačům). Opět tedy vyvstává otázka po primárním účelu (a povaze) ironie. Na ni se v následujícím textu pokusíme stručně odpovědět.

Odpověď by mohla znít například takto: ironie je boj proti idolatrii; posměchem očistí zdravé jádro věci od nánosů kazu.¹²⁸ Ironie ale není posměch nebo šprýmařství – jsouc ušlechtlejší¹²⁹ využívá šprým jako nástroj k dosažení vyšších cílů. Obrazně řečeno: ironik si na veselý obličej nasazuje vážnou masku, aby strhal falešné masky ostatních. Musí si ale dát dobrý pozor, aby oním strháváním dotyčnému nenasadil masku jinou.¹³⁰

V tuto chvíli se může zdát, že oceňujeme ironii jako výtečný nástroj v boji (potažmo coby boj jako takový) proti idolatrii, čímž ironii samotnou stavíme na piedestal. Skutečnost je ale o poznání komplikovanější. Ironii nelze chápat pouze pozitivně – jednalo by se o neúplný černobílý pohled. Ironie je daleko pestřejší a skýtá jak pozitivní, tak i negativní stránkami.

¹²⁴ Srov. WARBURTON, N. *A Little History of Philosophy*, s. 234.

¹²⁵ PEREGRIN, J. *Kapitoly z analytické filosofie*, s. 237.

¹²⁶ Srov. tamtéž.

¹²⁷ Srov. WARBURTON, N. *A Little History of Philosophy*, s. 236.

¹²⁸ Srov. JANKÉLÉVITCH, V. *Ironie*, s. 144–145.

¹²⁹ Srov. ARISTOTELÉS, *Rétorika*, 1419b.

¹³⁰ Srov. FEDORKO, M. *Irónia vo filozofii*, s. 178.

V našem zkoumání existenciálního rozměru ironie nelze vynechat ironika Sokrata, u kterého se pokusíme nástin mnohotvářnosti ironie započít. V Platónově dialogu *Symposion* Alkibiadés o Sokratovi prohlásí, že je jako dutý silén, který v sobě skrývá malou sošku bůžka. Sokrates se tedy naoko skrývá pod slupkou nevědění, ale ve svém nitru uchovává úctyhodnou moudrost.¹³¹ Sokrata můžeme právem považovat za ironika par excellence, jehož životní postoj je téměř hmatatelným vyjádřením vrstevnatosti ironie.

Sokratova ironie tedy spočívala v tom, co později Aristotelés označil jako zapírání či zmenšování vlastností, které dotyčný (v tomto případě Sokrates) ve skutečnosti má.¹³² Toto „činění se menším“ je ale ironické pouze v případě, kdy dotyčný umenšuje ty své vlastnosti, schopnosti atd., o kterých ví, že jsou ve skutečnosti větší. Může totiž nastat případ – připomíná Tomáš Akvinský – kdy někdo, kdo je v něčem velký, upozorňuje na jiné své vlastnosti, které jsou menší. Jedná se tedy opět o situaci, kdy někdo (v něčem) velký říká, že je v něčem (jiném!) malý. Tentokrát by ale výpověď byla adekvátní a neironická.¹³³

Když se zaměříme na ono ironické „činění se menším“ (úmyslné pod-ceňování se před ostatními), poměrně snadno objevíme, že protichůdnou vlastností či činností je chvastounství (úmyslné pře-ceňování se před ostatními). Tyto dvě „protivy“ je záhodno nahlížet optikou Aristotelovy etiky, jejímž klíčovým bodem je pojem „ctnost“¹³⁴. Problematiku ironie budeme zkoumat především v kontextu mravních ctností. Mravní ctnost můžeme – velmi zjednodušeně – chápat jako střed mezi dvěma neřestnými extrémy. Tyto krajnosti pak definujeme jako nadbytek a nedostatek dané vlastnosti. Na takovéto pomyslné škále ovšem můžeme najít středy dva – a sice střed vzhledem k věci a střed vzhledem k nám. Střed vzhledem k věci si představme jako aritmetický průměr, střed úsečky mezi dvěma extrémy. Jedná se o jeden pevně stanovený a stanovitelný střed. Střed vzhledem k lidem je ovšem proměnlivý a určovaný subjektivně vždy ve vztahu ke konkrétnímu člověku. Aristotelés používá pro dokreslení velmi názorný příklad: „*jestliže deset jest mnoho a dvě málo, pokládá se za střed vzhledem*

¹³¹ Srov. PLATÓN, *Symposion*, 215a–216e.

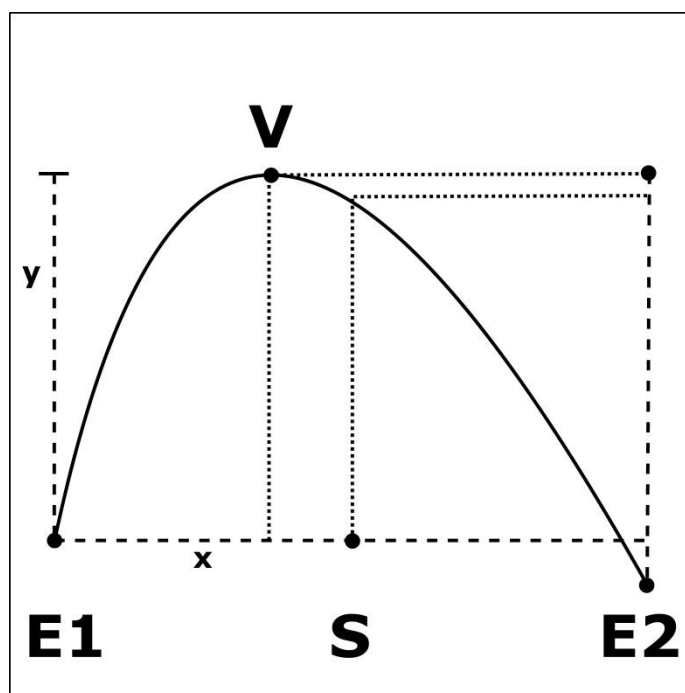
¹³² Srov. ARISTOTELÉS, *Etika Níkomachova*, 1127a.

¹³³ Srov. TOMÁŠ AKVINSKÝ, *STh II*, ii, q. 113, a. 1.

¹³⁴ Vzhledem k důležitosti tohoto pojmu v Aristotelově myšlení (a tudíž rozsáhlosti této problematiky) v této práci nemůžeme – vzhledem k jejímu rozsahu a záměru – pojednávat o tomto tématu v plnosti. Pro naše účely tedy využijeme pouze stručný nástin (jinak velmi rozsáhlé) látky. Zajímat nás bude především oblast mravních ctností. Srov. ARISTOTELÉS, *Etika Níkomachova*, 1103a.

*k věci šest; stejně totiž převyšuje a stejně jest převyšováno; toto pak jest středem podle aritmetického průměru. Vzhledem k nám se však střed nemůže takto pojímat; neboť jestliže pro někoho jest mnoho snísti za deset min, za dvě pak málo, nepředepíše cvičitel šest; neboť i toho snad bude mnoho nebo málo pro toho, kdo má požit; pro Mílóna totiž málo, pro začátečníka v atletice mnoho.*¹³⁵

Ctnost je tedy kvantitativně – tj. co se týče „intenzity vlastnosti“ – středem, ale kvalitativně a ve vztahu k dobru je vrcholem.¹³⁶ Na následujícím obrázku (obr. 3) bude intenzita vlastnosti znázorněna osou x; osa y vyjadřuje míru kvality dané vlastnosti (při dané intenzitě). Extrémy (nedostatek a nadbytek) jsou označeny písmeny E1 a E2 (E2 představuje horší z obou krajností). Písmenem S pak rozumíme střed vzhledem k věci (přesná polovina úsečky, která je na obrázku zároveň osou x). Střed vzhledem k subjektu (k jednomu každému konkrétnímu člověku) je proměnný. Na obrázku je proto zachycena jeho možná (avšak nikoli nutná) poloha označená písmenem V. Tečkovaná čárou je zvýrazněno odečítání hodnoty středů. Zatímco hodnotu středu S určíme spíše podle osy x, střed V (vrchol kvality) je naznačen na ose y. V tomto případě se ale jedná pouze o možnou (nikoli nezbytnou) nabídku další interpretace aristotelského modelu ctnosti.

Obr. 3: Črta aristotelské ctnosti

¹³⁵ ARISTOTELÉS, *Etika Níkomachova*, 1106a–1106b.

¹³⁶ Srov. tamtéž, 1107a.

K naznačenému schématu aristotelské ctnosti je potřeba poznamenat, že (takováto) ctnost má charakter habitu. Je tedy získatelná opakovaným jednáním, repetitivními činnostmi.¹³⁷ S každým dalším podobným jednáním se upevňuje v jednajícím dispozici k volbě téhož při budoucím rozhodování. S trochou nadsázky lze konstatovat, že jednající takto se svou činností po určitém čase začíná téměř srůstat. Z této úvahy mimo jiné vyplývá i důležitost správné volby dobrého jednání.

Situace je ale opět o poznání komplikovanější. Krom středu vzhledem k osobě, který může mít oproti aritmetickému středu vzhledem k věci odlišné postavení, můžeme ještě uvažovat o nerovnosti obou extrémů škály co do špatnosti. Podle Aristotela je jedna krajnost škodlivější než druhá (na obrázku se jedná o extrém E2).¹³⁸

Nyní však již uvažujme konkrétněji se zřetelem k problému ironie. Ctností, ke které se ironie přimyká, je pravdivost. Ironie je její lepší krajností, chlubitost pak onou horší.¹³⁹ Důležitým předpokladem ovšem je, že ironikova aktivita nemá skrytý utilitární úmysl. Kdyby totiž ironik měl nekalé pohnutky, které by měly za cíl pouze jeho vlastní dobro, byla by ironie horším z extrémů, byla by zavrženíhodnější.¹⁴⁰

Předpokladem nabytí ctnosti je snaha vzdálit se od horšího extrému. A to i za tu cenu, že hrozí dočasné přílišné přiblížení extrému druhému. Zasáhnout skutečný ctnostný střed bývá totiž velmi obtížné.¹⁴¹ Z toho pak můžeme vzhledem k ironii vyvozovat dvojí. Předně, že ironie není žádoucím finálním stavem, ale pouze částí procesu na cestě za pravdivostí (správností). Za předpokladu, že se jedná o ironii, která nemá nekalé úmysly, pak můžeme tuto ironii chápat jako prostředek odstranění chvastounství – přehnaného a nepatřičného nafukování, které je cestou k nezaslouženému piedestalu. Krom toho pak můžeme na základě aristotelských myšlenek také dovodit, že rétorická figura verbální ironie se častým užíváním propisuje do autora ironického výroku (ironického mluvčího). Z (pouhého) ironického mluvčího se tak pomalu stává ironik. Ironie je proň čím dál, tím více fundamentem jeho vlastní existence. Z hlediska výše navrženého schématu dělení můžeme zhodnotit, že se v takovém

¹³⁷ Srov. ARISTOTELÉS, *Etika Níkomachova*, 1103a–1103b.

¹³⁸ Srov. tamtéž, 1109a.

¹³⁹ Srov. tamtéž, 1127a–1127b.

¹⁴⁰ Srov. TOMÁŠ AKVINSKÝ, *STh II*, ii, q. 113, a. 2.

¹⁴¹ Srov. ARISTOTELÉS, *Etika Níkomachova*, 1109a–1109b.

případě ironie přesouvá z roviny logické do roviny ontologické (resp. existenciální), a nabývá tak na své ryzosti.

Na této existenciální rovině pak můžeme pozorovat velmi zajímavý paradox. Ironie je ušlechtilou ironií, pouze pokud nemá nekalé úmysly – skryté účely, které směřují mimo ironii. Jedná se tedy spíše – alespoň se tak na první pohled zdá – o autotelické jednání. Autotelickou (tedy samo-účelnou) činností je především hra.¹⁴² Ironie a hra mají jistě mnoho společného. Především určitou odpoutanost od vážnosti, nadhled a „neortodoxní“ manipulaci s realitou. Ani v případě ironie, ani v případě hry nemůžeme mluvit o jejich poplatnosti vážnosti a realitě v její krystalicky čisté podobě. Přesto ovšem ironii a hru nelze ztotožňovat. Nabízí se vysvětlení, že ironie (na rozdíl od hry) náleží do sféry „vážného“ životního modu.¹⁴³ Toto lákavé vysvětlení nicméně musíme opustit. Podle Finka se totiž zakládá na značně zvlgarizovaném a redukovaném pojetí hry jako sekundárního (a komplementárního) protikladu primárního vážného životního modu.¹⁴⁴ Musíme tedy hledat jiný důvod rozlišení ironie a hry, pokud chceme prokázat tezi o odlišnosti ironie a hry. Oním klíčovým kritériem bude paradoxně právě autoteličnost hry a ironie. Hra je autotelická primárně a pouze sekundárně může působit blahodárně i mimo herní rámec (kupř. hraním sportovních her se zvyšuje kondice hráče a rovněž se tím notnou měrou přispívá k jeho zdravému životnímu stylu). Ironie je ovšem autotelická „pouze“ instrumentálně. Ironie je hravá, ale není hrou. Pokud ironik nezůstane trvale uzavřen v ironii (k čemuž samozřejmě může dojít)¹⁴⁵, docílí prostřednictvím ironie určitého kvalitativního posunu (neironického) života. Ironie tedy na rozdíl od hry po svém skončení směřuje k určité kvalitativní změně života.¹⁴⁶ Zatímco hra je primárně a esenciálně autotelická, ironie je autotelická pouze instrumentálně. Esenciálně je totiž heterotelická. Jinými slovy: posláním ironie na existenciální úrovni je usilování o určitou kvalitativní změnu života (ironika či ironizovaného). Tuto kvalitativní změnu nejlépe vysvětlíme za použití Kirekegaardem formulovaných životních stadií, na kterých uvidíme nejen

¹⁴² Srov. FINK, E. *Oáza štěstí*, s. 15–16.

¹⁴³ Srov. JANKÉLÉVITCH, V. *Ironie*, s. 46.

¹⁴⁴ Srov. FINK, E. *Oáza štěstí*, s. 10.

¹⁴⁵ Takovéto uzavření by navíc skýtalo pro ironika velké nebezpečí. Srov. FEDORKO, M. *Irónia vo filozofii*, s. 127. Tím pádem by pak vynikla další odlišnost mezi relativním bezpečím hry a relativní nebezpečností ironie. (K nebezpečnosti ironie viz. JANKÉLÉVITCH, V. *Ironie*, s. 102–148.)

¹⁴⁶ Srov. JANKÉLÉVITCH, V. *Ironie*, s. 46.

charakter ironie jako reflexivity, subjektivity a negativity¹⁴⁷, ale zároveň i její nástrahy a nebezpečí.

Bezesporu nejznámější částí Kierkegaardovy filosofie je jeho nauka o třech stádiích životní existence. Konkrétně se jedná o estetické, etické a náboženské (či paradoxně religiozní) stadium.¹⁴⁸ Pokud bychom chtěli nahlížet tato stadia hierarchicky (což činí i Kierkegaard), nejnižší by se nacházelo stadium estetické.

Donjuanské estetické stadium je charakteristické silným bažením po estetickém požitku. Tento požitek může být materiální i duchovní podstaty. Estét může být i vysoce komplikované a přemýšlivé povahy – tak je kupříkladu vykreslen Johannes svůdce, hlavní mužská postava Kierkegaardova *Svůdcova deníku*. Signifikantní je ovšem jeho (třebaže vysoce vytříbená) estetická požívačnost. O takovémto estétovi pak lze právem říci: „*Jedinec pro něho byl jen zjitřením, odmršťoval ho, tak jak stromy shazují listí – on omládl, listí uschlo.*“¹⁴⁹ Estét se neustále honí za stále silnějšími požitky. V tomto nekonečném pohybu pak není s to nalézt své pravé já.¹⁵⁰ Můžeme tedy dodat, že se jedná o neautentický životní stav.¹⁵¹ Z tohoto stadia lze postoupit výše na základě konkrétního rozhodnutí typu „bud’-anebo“, které je iniciováno zanícenou dychtivostí po rozhodném jednání.¹⁵² Tato existenciální otázka tvoří vždy pomyslnou bránu mezi jednotlivými stadii (tedy i mezi stadiem etickým a paradoxně religiozním).

Etické stadium – jak již jeho označení napovídá – je zaměřeno směrem k druhým, na obecno.¹⁵³ Etický život je „zobecnělý“, protože etika zavazuje společnost (a ne jen jedince). Jedinec se naopak ve službě etice společnosti podřizuje.¹⁵⁴ Naším spojením s obecnem (tedy s ostatními lidmi) je mj. řeč. Řeč tlumočí pochody a stavy našeho nitra ostatním, umožňuje nám sdílení se s ostatními. V tomto sdílení navíc nacházíme jistou úlevu.¹⁵⁵

Z této – s určitou dávkou nadsázky řečeno – „komfortní zóny“ však jedinec vystoupí, pokud překročí do třetího stadia. Náboženské stadium je

¹⁴⁷ Srov. FEDORKO, M. *Irónia vo filozofii*, s. 111–112.

¹⁴⁸ Jejich vyčerpávající deskripce velkou měrou přesahuje rozsah a záměr této práce. Proto se zde zaměříme pouze na nezbytně nutné minimum, které bude třeba k vytvoření co nejadektivnějšího pohledu na problematiku ironie.

¹⁴⁹ KIERKEGAARD, S. *Svůdcův deník*, s. 13.

¹⁵⁰ Srov. OLŠOVSKÝ, J. *Niternost a existence*, s. 27.

¹⁵¹ Srov. tamtéž, s. 38.

¹⁵² Srov. KIERKEGAARD, S. *Současnost*, s. 15.

¹⁵³ Srov. OLŠOVSKÝ, J. *Niternost a existence*, s. 50–51.

¹⁵⁴ Srov. KYPRÝ, V. *K dnešnímu významu Kierkegaardovy filosofie a ke Kierkegaardovu filosofickému pojetí jedinečného lidského bytí (i jeho časovosti)*, s. 115.

¹⁵⁵ Srov. KIERKEGAARD, S. *Bázeň a chvění*, s. 98.

charakteristické absurdním překročením obecná, které lze demonstrovat na biblickém příběhu o Abrahamovi.¹⁵⁶

Bezdětný Abram¹⁵⁷ uvěřil Hospodinově zaslíbení potomstva, které má být početné jako hvězdy na nebi. A tato víra mu byla připočítána jako spravedlnost.¹⁵⁸ Abrahamově neplodné ženě Sáře¹⁵⁹ se pak skutečně narodil syn Izák. Posléze ale Hospodin po Abrahamovi žádá zápalnou oběť – Izáka. Abraham uposlechne, chce Izáka obětovat, ale na poslední chvíli je zastaven andělem, který Abraháma zarazí.¹⁶⁰ Z racionálního hlediska by obětování Izáka bylo přímým znemožněním Hospodinova zaslíbení. Abraham, který se podle kierkegaardovských měřítek nachází ve stadiu náboženském, ovšem navazuje na meze racionality vírou.¹⁶¹ Obecná je tedy překročena (z hlediska obecná) absurdním krokem.¹⁶² Konečný svět, který takto jedinec v náboženském stadiu opouští, je mu ovšem silou absolutně zase vrácen (Izák nakonec nebyl obětován).¹⁶³ Člověk, který vykazuje „abrahámovské kvality“, je podle Kierkegaarda člověkem vskutku autentickým.¹⁶⁴ Náboženské stadium je tedy (podle Kierkegaarda) nejvyšším stadiem.

My se ale nyní nebudeme zabírat podrobným rozбором těchto stadií, která jsou navíc vnitřně dále stratifikována.¹⁶⁵ Místo toho zmíníme existenci tzv. „confinií“, mezi-stadií, která jsou z hlediska zkoumání ironie velmi důležitá. Confinium se vždy vyznačuje určitou reflexí. Zároveň se můžeme pokusit interpretovat confinium i pomocí Kierkegaardových termínů subjektivní (jedincem přijaté a pro jedince relevantní) a objektivní (jedincův život neproměňující) pravdy. Confinium by pak představovalo jistou anticipaci nadcházejícího stadia, avšak pouze na úrovni objektivní pravdy. Její subjektivizace by byla otázkou překročení do daného stadia.¹⁶⁶ Kdybychom chtěli krátce naznačit, jak by

¹⁵⁶ Srov. KIERKEGAARD, S. *Bázeň a chvění*, s. 31–32.

¹⁵⁷ V kontextu ustanovení smlouvy mezi Hospodinem a Abramem je Abramovo jméno změněno na „Abrahám“. Srov. Gn 17,1–5.

¹⁵⁸ Srov. Gn 15,2–6.

¹⁵⁹ S tímto příběhem souvisí ještě další pasáže biblického textu – kupř. o otrokyni Hagar, která Abramovi rodí syna Izmaela (srov. Gn 16), změna Sářina jména (srov. Gn 17) a mnoho dalších, které ovšem vzhledem k rozsahu práce nebudeme podrobněji vyjmenovávat.

¹⁶⁰ Tento příběh popsáný v Gn 22,1–18 promýšlí i Kierkegaard. V úvodní části *Bázeň a chvění* uvádí několik možných variací na toto téma. Srov. KIERKEGAARD, S. *Bázeň a chvění*, s. 11–14.

¹⁶¹ Srov. tamtéž, s. 46.

¹⁶² Srov. tamtéž, s. 31–32.

¹⁶³ Srov. tamtéž, s. 35.

¹⁶⁴ Srov. OLŠOVSKÝ, J. *Niternost a existence*, s. 26.

¹⁶⁵ Srov. tamtéž.

¹⁶⁶ Srov. FEDORKO, M. *Irónia vo filozofii*, s. 149.

po přidání confinií vypadala struktura životních stadií, dostali bychom následující řadu: estetik – ironik (reflektující konečno) – etik – humorista (reflektující hříšnost) – rytíř víry (Kierkegaardovo označení pro člověka, který se nachází v paradoxně religiózním stadiu).¹⁶⁷ Nyní již zřetelněji vidíme postavení ironie, která je v určitém slova smyslu žádoucí (pro vyproštění z estetického stadia), ale kterou je nutno v určité chvíli opustit, neboť není kýženým definitivním stavem (tím je stadium paradoxně-religiózní).

V rámci ironie ovšem můžeme také nahlédnout jistou stratifikaci. Ironické vystupování estéta-romantika je především úprkem nudě.¹⁶⁸ Jedná se tedy vlastně o vytríbený způsob sycení se estetickým. Ironie je v takovém případě plytká a vykazuje relativně nízkou hladinu ryzosti. Teprve relativizování a reflektování předmětů estetického bažení (stejně jako estetického stadia jako takového) náleží ironii ryzí. Celá skutečnost se tak pro ironika stává prázdnou (resp. vyprázdněnou) možností.¹⁶⁹ Zároveň ale můžeme zdůraznit nutnost tohoto procesu, neboť: „*Autentický život není možný bez ironie a v Sókratovi se to plně ukázalo...*“¹⁷⁰ Ironie je tedy svým způsobem lékem (mj. proto, že je prvním krokem k důstojnému autentickému životu), ale zároveň i jedem, protože absolutno zprostředkovává pouze via negativa.¹⁷¹ Ironik se ve své svobodě dostává „nad“ skutečnost. Ve jménu ideality¹⁷² tedy odmítá realitu, ale ideality pozitivně nedosahuje.¹⁷³ Pro ilustraci tohoto stavu používá Kierkegaard Aristofanovo zobrazení Sokrata jako muže visícího mezi nebem a zemí.¹⁷⁴ Tento obraz pochází z Aristofanovy šibalské až posměšné komedie *Oblaky*, ve které se Sokrates vznáší ve visutém koši.¹⁷⁵

Právě na základě ironické destrukce konkrétní (byť zkreslené) reality můžeme kierkegaardovským pohledem charakterizovat ironii jako negativitu.¹⁷⁶ Tato negativita ovšem může svým způsobem vytvářet i jakousi pozitivitu

¹⁶⁷ Srov. FEDORKO, M. *Irónia vo filozofii*, s. 142.

¹⁶⁸ Srov. tamtéž, s. 134.

¹⁶⁹ Srov. tamtéž, s. 144.

¹⁷⁰ Srov. OLŠOVSKÝ, J. *Niternost a existence*, s. 103.

¹⁷¹ Srov. FEDORKO, M. *Irónie vo filozofii*, s. 126–131.

¹⁷² Pojem „idealita“ je zde nutno chápat skrze jeho vymezení vůči pojmu „realita“.

¹⁷³ Srov. OLŠOVSKÝ, J. *Niternost a existence*, s. 108.

¹⁷⁴ Srov. FEDORKO, M. *Irónie vo filozofii*, s. 117.

¹⁷⁵ Srov. ARISTOFANÉS, *Oblaky*, I,4–5. S dávkou satiry, nadsázky, úsměšku a ironie pak Aristofanés vkládá Sokratovi do úst: „*Vznáším se ve vzduchu a dívaje se z výšky, prozkoumávám slunce. (...) Nebeské zjevy nemohl bych řádně odhalit, kdybych rozum nezavěsil anebo kdybych řádně nesmíchal jemný vzduch s důvtipnými nápady. Kdybych se díval vzhůru ze země, nemohl bych nic objevit, když zem násilně k sobě přitahuje vláhu mých myšlenek.*“ ARISTOFANÉS, *Oblaky*, I,5.

¹⁷⁶ Srov. FEDORKO, M. *Irónie vo filozofii*, s. 116.

(či spíše quasi-pozitivitu) – kupř. pozitivita Sokratova tkvěla právě v jeho negativitě.¹⁷⁷

Kromě negativity je atributem ironie i subjektivita a reflexivita¹⁷⁸, které jsou klíčovými prvky při budování autenticity jedincovy existence.¹⁷⁹ Ironie subjektivitu jedince dokonce probouzí.¹⁸⁰ „Ironie vytváří subjektivní, individuální prostor, v němž subjektivita míří k sobě.“¹⁸¹

Na základě výše zmíněného již také můžeme nastínit některá nebezpečí, která jsou bytostně spjatá s ironií. Jedná se především o:

1. zadušení se přemírou reflexe;
2. zakřivení se do sebe sama v subjektivitě a negativitě;
3. závrať způsobenou ztrátou kontroly nad mnohostí významových vrstev.

Nyní ještě krátce tyto „pasti ironie“¹⁸² okomentujeme. První případ zachycuje skutečnost přetížení reflexe v rámci dialektiky činu a reflexe. Ta sestává ze tří kroků. Prvním krokem je zanícené nereflektované jednání, které je následně podrobena reflexi. Reflexe poté umožní, aby další čin byl intenzivnější a adekvátnější. K tomu je ovšem nezbytné, aby reflexe na chvíli ustoupila.¹⁸³ V opačném případě by došlo k otravě přemírou reflexe. Kierkegaard sám k tomu poznamenává: „Uzavřené ovzduší vždycky plodí jed a podobně i uzavřenost reflexe, jestliže ji neprovětrá žádný čin ani událost, zplodí zavrženíhodnou zášť.“¹⁸⁴

Zakřivením do sebe sama v subjektivitě a negativitě pak rozumíme přílišný fokus jedince na jeho subjektivitu, který má za následek konzervaci v sobě samém¹⁸⁵, aniž by došlo k vykročení z ironického modu. Jedinec je tak vydán sám v sobě napospas stavu negativní svobody (tj. svobody od něčeho, ale ne pro něco). Podle Kierkegaarda se jedná o situaci člověka, který prohlédl marnost světa, ale ještě nepřijal křesťanskou zvěst.¹⁸⁶

Třetím nebezpečím ironie je v rámci našeho výčtu ironická závrať. Tato závrať vzniká z dvojznačnosti řečeného a také z tenze mezi jednotlivými

¹⁷⁷ Srov. OLŠOVSKÝ, J. *Niternost a existence*, s. 102.

¹⁷⁸ Srov. FEDORKO, M. *Irónia vo filozofii*, s. 111–112.

¹⁷⁹ Srov. tamtéž, s. 125.

¹⁸⁰ Srov. OLŠOVSKÝ, J. *Niternost a existence*, s. 106.

¹⁸¹ Tamtéž.

¹⁸² Termín „pasti ironie“ používá Jankélévitch jako nadpis pro svou třetí (a závěrečnou) kapitolu v *Ironii*. Srov. JANKÉLÉVITCH, V. *Ironie*, s. 102.

¹⁸³ Srov. KIERKEGAARD, S. *Současnost*, s. 93–94.

¹⁸⁴ Tamtéž, s. 43.

¹⁸⁵ Srov. OLŠOVSKÝ, J. *Niternost a existence*, s. 107.

¹⁸⁶ Srov. FEDORKO, M. *Irónia vo filozofii*, s. 115–116.

významy. Toto rozostření, až ztrátu referenčního systému velmi působivě popisuje Jankélévitch: „Ironik se podobá oněm agentům provokatérům, kteří hráli svou roli s přílišným zápalem a nakonec sami nevědí, zda pracují pro policii anebo pro revolucionáře: sedí na dvou židlích a ztrácejí ze zřetele ‚referenční systém‘ a klamou pak na všechny strany. Taková je nebezpečná a takřka akrobatická dialektika špionáže. Není možné nosit celý život jistý oblek, aniž bychom v jisté míře nepřijali za své ideje tohoto obleku...”¹⁸⁷ Nutno dodat, že o takovémto nebezpečí jde mluvit jak na rovině existenciální, tak na rovině verbální. Alespoň do té míry, do jaké se shoduje míra našeho zabydlení se v řeči a ve světě.¹⁸⁸

Ironie je tedy průvodkyně (k autentickému životu) i svůdkyně (do nastražených pastí).¹⁸⁹ S tímto povzbuzením i varováním nyní zakončíme kapitolu, ve které jsme se snažili ironii zkoumat pohledem filosofickým.

¹⁸⁷ JANKÉLÉVITCH, V. *Ironie*, s. 117.

¹⁸⁸ Srov. GADAMER, H.-G. *Člověk a řeč*, s. 25.

¹⁸⁹ Srov. OLŠOVSKÝ, J. *Niternost a existence*, s. 109.

3 Osvojování si ironie

„Kolumbus také neobjevil celou Ameriku, nýbrž jen několik ostrovů.“¹⁹⁰

„Je to riskantní manévr, který se jako každá dialektická hra zdaří vždy jen tak tak: o milimetr kratší – a ironikovi se pokrytci vysmějí –, o milimetr delší – a ironik se sám mýlí stejně jako jeho vlastní oběti; sdružovat se ve stejném úsilí s vlky je akrobacie a nešikovnému může přijít draho. Ironie tak musí pod hrozbou ztroskotání neustále nebezpečně lavírovat mezi Charybdou hry a Skyllou vážnosti...“¹⁹¹

„Filosofická práce je vlastně – stejně jako všestranná práce architekta – spíš prací na sobě. Na vlastním názoru. Na tom, jak člověk vidí věci. (A co od nich žádá.)“¹⁹²

Ironii jsem se snažil uchopit nejen analytickým způsobem (jak bylo nastíněno výše), ale také prostřednictvím mnohých praktických pozorování a experimentů, které jsem prováděl paralelně (a do jisté míry provázaně) s racionálním rozbořením ironie. Jedná se tedy o komplementární doplnění výzkumu ironie. Koneckonců k tomu vybízí i výše citovaný Wittgensteinův výrok o práci filosofa. Vhodný prostor k takovýmto pokusům poskytovalo především dialogické jednání s vnitřním partnerem a autorské čtení (částečně také autorská prezentace, která byla ovšem inspirována některými autorskými texty, pročež se na následujících stránkách zaměřím převážně na autorské čtení). V následujícím textu budu klást fokus především na reflexi svých dosavadních zkušeností a poznatků v horizontu těchto dvou předmětů vyučovaných na Katedře autorské tvorby a pedagogiky (KATaP).

Pozorný čtenář si jistě již povšiml změny autorského plurálu na singulár, který je daleko příhodnějším prostředkem pro co nejautentičtější zachycení subjektivních zážitků v subjektivní reflexi. S touto změnou kráčí ruku v ruce i částečná změna celkového slohu, který bude nyní do jisté míry onomu singuláru poplatný. Pevně však věřím, že tak činím ku prospěchu věci.

Smyslem a cílem této kapitoly je tedy především deskripce procesu osvojování si ironie, který sestává z aplikace myšlenkových konstruktů na realitu

¹⁹⁰ DURYCH, J. *Polemiky a skandály*, s. 10.

¹⁹¹ JANKÉLÉVITCH, V. *Ironie*, s. 102.

¹⁹² WITTGENSTEIN, L. *Rozličné poznámky*, s. 31.

a z odezírání z reality samé (prostřednictvím – pokud možno bezpředsudečného – experimentování), a také následná reflexe onoho procesu. Jednalo se (a stále se jedná) o proces, který lze s užitím kierkegaardovské terminologie označit jako subjektivizaci objektivních pravd. Jde o proces zahrnutí nového poznatku/pravdy do existence jako takové, která je posléze touto pravdou proměňována. Nakolik je ironie pro mou osobní existenci klíčová, ještě nemohu plně určit, neboť se stále nacházím uprostřed procesu. Dosavadní změny jsou ovšem již natolik výrazné, že na jejich základě lze smysluplně charakterizovat kvalitu, dosavadní směr a tendence onoho procesu.

Tento proces mé intenzivní konfrontace s ironií sestává ze čtyř fází:

1. pasivní exponovanost ironii – vnímání „z vnějšku“;
2. racionální analýza (posléze paralelně s fází 3 a 4);
3. zkoumání ironie na základě zážitků z dialogického jednání;
4. odhalení ironických tendencí v autorských textech a snaha ironii vědomě v textu používat.

První fázi – tedy mé setkání s ironií, které jsem povýtce nerozuměl – jsem částečně nastínil v oddílu nazvaném *Úvod z hlediska materie*. Jedná se především o některé zážitky z prvního semestru studia na KATaP. Na vzniklou situaci jsem reagoval studiem konceptů ironie se zaměřením na filosofické pohledy. Některé úvahy z této druhé fáze (která stále ještě pokračuje!) jsou zachyceny v první a druhé kapitole této práce. S určitým časovým odstupem (počínaje druhým semestrem studia na KATaP) se k probíhající druhé fázi přidalo i zkoumání v oblasti dialogického jednání a posléze (především ve druhém ročníku) i vědomé zkoumání ironie v oblasti autorského čtení. Při bližším zkoumání textů z druhého semestru prvního ročníku jsem ovšem našel jisté tendence, které směřovaly k vytváření situační a dramatické ironie. Na následujících řádcích se nejprve stručně pokusím popsat charakter zkoumání ironie v rámci dialogického jednání.

3.1 Ironie a dialogické jednání – deskripce

Cílený výzkum ironie skrze dialogické jednání s vnitřním partnerem se do jisté míry může jevit jako protimluv. Je tomu tak proto, že zatímco cílený (a ucelený) výzkum vyžaduje určité vstupní předpoklady, určitou hypotézu, se kterou se následně v rámci experimentu manipuluje a která se verifikuje či falzifikuje, dialogické jednání je primárně o jednání bez jakékoli přípravy, a tedy bez předpřipravených námětů, scénářů, rolí. Jednání vzniká

(resp. by mělo vznikat) v reálném čase „na place“. ¹⁹³ Z řečeného vyplývá, že zkoumání ironie prostřednictvím dialogického jednání s sebou vždy v posledku ponese punc kontingence a ne-predikovatelnosti. Jedinou smysluplnou možností bylo mapování ironie a jejích výskytů v průběhu hodin dialogického jednání. (Samozřejmě se nabízí možnost přinesení si tématu „na plac“ a následná bezprostřední verbalizace a reflexe. Tento způsob se mi ale jevil příliš násilný vůči průběhu dialogického jednání. Již by se nejednalo o objevování, ale injektování tématu do jednání, což by mohlo mít silně reduktivní účinky.) Následující deskripce (tedy) bude založena na několika reflexích z období, kdy se ironie svévolně (a pouze občas!) v rámci zkoušení dialogického jednání vynořovala jako téma. ¹⁹⁴

Nejranější formy tematizace ironie „na place“ byly vždy verbálního charakteru. Navíc se nejednalo ani o „čistou“ ironii. V těchto raných případech jsem byl obvykle recipientem svých vlastních (částečně) ironických poznámek (vyřčených vnitřním partnerem), které měly sarkastický až kritický nádech. Byl to tedy určitý modus (a zdaleka ne nejčastější) autokritiky, která se v té době (první polovina letního semestru akademického roku 2018/2019) v rámci zkoušení dialogického jednání velmi často vyskytovala. Tato forma verbální ironie měla charakter spíše negace skutečného významu, a nebyla proto příliš vytríbená. Do jisté míry jsem ji vnímal především jako prostředek kritiky – a to nejen v rámci dialogického jednání – a právě proto se mi pak v této formě propisovala i do zkoušení dialogického jednání. Jinými slovy: nejednalo se o ironii v pravém slova smyslu, ale spíše o kritiku s ironickým přídechem.

V průběhu druhé poloviny letního semestru akademického roku 2018/2019 se ovšem spolu s postupem procesu filosofické analýzy ironie proměňoval i její charakter v rámci dialogického jednání. Ironik začínal být přátelštější a rozpoznával jsem v něm rysy přátelské ironie, kterou znám z podání svého bratra. Takováto forma ironie byla spíše mile provokativní než sarkasticky útočná. Na základě toho jsem měl v bezpečném herním prostředí možnost vyzkoušet si „kladné stránky“ ironie. Empiricky jsem se přesvědčil a prakticky jsem prožil, že ironie může být v jistém ohledu v rámci budování autentického

¹⁹³ Srov. SLAVÍKOVÁ, E. *Hic sunt leones*, s. 48–49.

¹⁹⁴ Relevantní výbory z reflexí, které zachycují zmíněné experimenty v rámci dialogického jednání, jsou k práci připojeny v rámci příloh. V tomto případě: *Příloha I: Z reflexí dialogického jednání se zřetelem k ironii*.

sebeпоjetí i velmi prospěšným nástrojem.¹⁹⁵ Postupem času (s nástupem zimního semestru akademického roku 2019/2020) se ovšem ironik stával opět více a více nejasným a nerozlišeným. V současnosti se s prvky ironie v nezanedbatelném množství ve svém experimentování v hodinách dialogického jednání prakticky nesetkávám.

3.2 Ironie a dialogické jednání – reflexe

Již výše jsem naznačil, že tento způsob tělového zkoumání ironie s sebou vždy nesl moment překvapení. Ironie se vynořovala „na place“ náhodně – pouze s větší či menší četností v rámci většího časového úseku. Na základě toho jsem pak (krom jedné výjimky, kdy jsem poprvé jasně definoval postavu ironika-bratra) musel ironii preparovat z celku konkrétního pokusu z hodin dialogického jednání ex post. K subjektivnímu zkreslení reality (k němuž dochází v reálném čase přímo na place) se tak přidalo i zkreslení, které vzniklo časovým a místním odstupem (v určitých momentech ale lze mluvit i o zpřesnění či vystižení).

Ještě před tím, než se pokusím o krátkou reflexi, musím poznamenat jeden velmi důležitý bod. A tím je určitá cyklicita (či spíše spirála vzrůstající intenzity) v rámci druhé a třetí zmiňované fáze, která mohla nastat a pravděpodobně i v určité míře nastala. Tím, že jsem se věnoval teoreticky studiu ironie, jsem toto téma do jisté míry projektoval i na dialogické jednání, zároveň však přirozený výskyt ironie v dialogickém jednání hlouběji podněcoval moji snahu uchopit tento fenomén teoreticky. Tedy: teoretická a praktická práce s ironií se navzájem podporovaly a intenzifikovaly.

S tímto vědomím se nyní zaměřím na krátkou reflexi oné „ironické etapy“ mého experimentování s dialogickým jednáním. Největším přínosem pro mě bylo bezesporu zažití různých poloh ironie – tedy ironie útočné (která adresáta k odhalení téměř nevybízí) i přívětivé a přátelské (která naopak chce být rozluštěna a interpretována). Zároveň jsem ale v této situaci také vnímal jasné mantinely; v dialogickém jednání s vnitřním partnerem se (alespoň ne explicitně a primárně) nejedná s partnerem vnějším. V této nezvyklé situaci se pak pro použití ironie stává klíčová jedna z vlastností dialogu, kterou výstižně popisuje Eugen Brikcius: *„Aby [dialog] nebyl jen krycím pojmenováním pro souběžné monology, měl by spočívat v tom, že se dočasně ztotožníme*

¹⁹⁵ Ironický posměch očistí věc či subjekt až na jádro, které je pravdivé, a náporu ironie tudíž odolá. Jedná se – obecně uvažováno – o boj proti idolatrii. Srov. JANKÉLÉVITCH, V. *Ironie*, s. 145.

s idejemi svého partnera..."¹⁹⁶ Reálná totožnost myslí jednajícího a vnitřního partnera – byť herně polarizovaná – každou zamýšlenou ironii hned prohlédne jako ironii. Ironie tak ztrácí svou esenciální vlastnost – potenciální nepoznatelnost. Stává se tak ironií částečně mrtvou, popř. pouze quasi-ironií. Slovo částečně zde používám proto, že stále ještě v rámci hry existuje polarizace. Tato polarizace se ovšem nemusí projevovat pouze jako partnerská kooperace, ale i jako kompetitivní jednání, v rámci kterého je ironie již legitimním a použitelným nástrojem. Nutno podotknout, že tato mnohotvářná soutěživost má společný cíl: neustále problematizovat definitivnost smyslu.¹⁹⁷ Do jaké míry ale ironii oživuje, nejsem s to na základě vlastní zkušenosti v současnosti určit. Škoda, že jsem v době, kdy se mi ironie v dialogickém jednání vyskytovala častěji, ještě nevěděl o kategorii mrtvé ironie.

Další „komplikací“ ve vztahu dialogického jednání a ironie je skutečnost, že ironie (resp. její skutečné sdělení) je významově velmi odlišná od doslovného významu, zatímco její výraz se tolik lišit nemusí. S touto skutečností jsem se setkával především ve chvílích, kdy jsem jednal nikoli s vnitřním partnerem, ale spíše auto-cenzorem, který tu a tam užil ironii. Neměl dostatek výrazu na to, aby se dostatečně vymezil, polarizoval v rámci herního prostoru.

Pokud bych měl tuto krátkou reflexi ještě stručněji shrnout: ironie v rámci dialogického jednání není neproblematická, přesto ji však lze užít a prožít. To jsem si ostatně také sám „na vlastní kůži“ vyzkoušel. Pro mou další práci to byla velmi podnětná zkušenost.

3.3 Ironie a autorské čtení

Jedním z klíčových aspektů autorského čtení je sdělení resp. sdělování nějaké představy. Představa je důležitá nejen při vzniku textu, ale i při jeho čtení, kdy musí být – má-li být čtení komunikativní – rekonstruována.¹⁹⁸ Tato představa se ovšem může určitým způsobem proměňovat. Nejedná se ale o esenciální proměnu. Jde daleko spíše o odhalení dalšího aspektu dané představy, který ji pak staví do trochu jiného světla. Autor tak tedy ze svého díla teprve zpětně, dodatečně odečítá další možné významy, které nutně nejsou v rozporu s jeho intencí; dokonce ji mohou i doplňovat, rozšiřovat,... Takovéto aha-momenty jsem během autorského čtení několikrát sám zažil. Proto se (maje tuto zkušenost)

¹⁹⁶ BRIKCIUS, E. *Dialogické a monologické jednání*, s. 54.

¹⁹⁷ Srov. HOHLER, V. *O některých somatopsychických aspektech dialogického jednání*, s. 112.

¹⁹⁸ Srov. FRYNTOVÁ, V. *O paradoxu autorského čtení*, s. 66–67.

cítím být povinován ji odlišit od vnášení externího významu do textu. Zatímco v prvně popsaném případě dochází k rozkrývání hlubších souvislostí a konotací, v případě druhém jde o umělé vykrmování a nafukování neadekvátními interpretacemi. Nutno ovšem podotknout, že tyto dva procesy od sebe v mnohých případech nelze striktně oddělit (resp. bezpečně od sebe rozeznat).

Právě takovéto zpětné (re)konstruování původní představy stojí i na počátku mé reflexe autorských textů (které vznikaly v době mého studia navazujícího magisterského programu na Katedře autorské tvorby a pedagogiky). Ještě než započnu zkoumání jednotlivých textů a tendencí, musím upozornit na jednu důležitou věc. Vzhledem k výše zmíněné nejasné hranici mezi kompletováním, rozkrýváním interního a vnášením externího významu se i já nacházím v nebezpečí neadekvátní interpretace svého vlastního textu. (Především se jedná o nebezpečí, že budu náznaky ironie vnímat i tam, kde – s jistou dávkou objektivity řečeno – žádná ironie není.) S vědomím této hrozby se přesto pokusím o reflexi; absolutní uspokojivé jistoty v tomto případě koneckonců snad ani nelze dosáhnout.

Reflexi budou podrobeny (pouze) texty, které jsou obsaženy v příloze této práce. Jejich řazení je chronologické. Lze tedy u nich snadněji sledovat vývoj použití ironie. Zároveň se na těchto řádcích omezím pouze na odkazování k určitým momentům daných textů – převyprávění jejich obsahu by bylo z uvedených důvodů redundantní.

Nejranějším textem byl krátký milostný dopis nazvaný *Praho!*¹⁹⁹. Již v něm lze nalézt jistou tendenci k vytvoření tenze, kterou lze však spíše označit jako zklamané očekávání, než jako ironickou pointu. Text ani nebyl primárně psán s ironickým záměrem. Přesto však v něm lze (ex post) vyzorovat jeden drobný ironický záchvěv. Pisatel²⁰⁰ dopisu se mimo jiné explicitně hlásí ke svému dospění a dospělosti, která je důvodem otevřeného sepsání onoho dopisu. Dopis ale formou připomíná spíše nezralý „klukovský“ citový výlev romanticky podbarvený patetickými tóny. Jedna z možností interpretace této tenze mezi doslovným obsahem a formou textu je využití konceptu ironie. Pisatel formou, která obsahuje explicitní přihlášení se k dospělosti, ve skutečnosti dává najevo svou nezralost, ne dospělost. V tomto případě se ovšem jedná o jednu a nikoli

¹⁹⁹ Viz. *Příloha II*.

²⁰⁰ Pisatele zde – coby implicitní postavu textu – vědomě a záměrně odlišuji od autora textu (sebe).

jedinou možnou interpretaci. V každém případě zde odečítám význam z textu ex post. V prvním textovém pokusu jsem si nekladl ambice pracovat s ironií.

Druhý text nazvaný *Pompeje*²⁰¹ již byl částečně psán jako pokus o zachycení ironie. Konkrétně se jedná o dramatickou ironii, jejíž jádro spočívá v závěrečné pasáži o textu referátu, který může být chápán nejen jako reference k historickým událostem. Čtenář (či posluchač) tuší něco, co je postavám utajeno. Tato informace zároveň může vrhat nové světlo na celý děj a relativizovat tak jednotlivé životní příběhy a touhy postav. De facto je ironizuje. (Alespoň to byl záměr při psaní textu, což mohu z pozice autora s čistým úmyslem potvrdit.) Tato ironická pointa má cosi společného s neironickým závěrem prvního reflektovaného textu. Je to určitá tendence k punktuální celistvosti, kterou lze chápat jako podstatu vtipu. Vtip (a zejména jeho pohyb) uvažovaný jako syntetická koncentrace sdělení v rámci jednoho bodu spolu s alegorickým pohybem (otevření fragmentárního poznání nekonečnu) utváří podle romantiků (a zejména Friedricha Schlegela) pohyb ironický (o čemž již bylo pojednáno výše).²⁰²

Text *Jedna z Jungmannova*²⁰³ lze s problematikou „explicitní“ ironie spojovat pouze nepřímo. Hlavní motivace při tvoření textu byla zvědavost: jak by to vypadalo, kdyby bylo veškeré uvažování verbalizované? (Což de facto znemožňuje užití verbální ironie.)²⁰⁴ Z reflexí pronesených na autorském čtení²⁰⁵ mj. vyplynulo, že se jedná o příběh dvou zmatených lidí. Situace směřuje k paradoxu. Pokud je jedním z rysů ironie, že může recipienta zmást, pak by se dalo očekávat, že naprosto přímá komunikace bude absolutně srozumitelná. K tomu ale dojít nemusí. V textu je takový příklad doveden ad absurdum. Komunikativnost a přímá reprodukce myšlenek (nakolik je možná) nejsou zjevně totožné ani přímo úměrné. Naprostá bezelstnost může být vzhledem ke kontextu enigmatičtější než ironický výrok. Zde se tedy nabízí tvrzení, že ironie je svým způsobem díky své úsporné málomluvnosti velmi sdělná a hutná.²⁰⁶

²⁰¹ Viz. Příloha III.

²⁰² Srov. FEDORKO, M. *Irónia vo filozofii*, s. 101.

²⁰³ Viz. Příloha IV.

²⁰⁴ Explicitní označení verbální ironie jako ironie (potažmo i zveřejněný doslovný i skutečný význam) ironickou konstrukcí boří. Srov. HAVERKATE, H. *A speech act analysis of irony*, s. 78–79.

²⁰⁵ Viz. Příloha IV.

²⁰⁶ Srov. JANKÉLÉVITCH, V. *Ironie*, s. 70.

Rozsahem nejdelší text *Do Berouna a zpět*²⁰⁷ popisující můj skutečný zážitek, je textovou fixací situační ironie. Na rozdíl od předchozího pokusu o dramatickou ironii se tato událost skutečně stala, a navíc jsem si byl oné ironičnosti vědom takřka v reálném čase. Ironičnost se v tomto případě opět vyjevuje až ke konci textu. Jedná se o okamžik, kdy kvůli únavě postava vypravěče (tentokrát záměrně totožná s autorem textu) mění původní plány (stanování a přespání v Berouně). Do této chvíle ještě o ironii nemůže být řeč. Když se ovšem zdůrazní, že únava byla nemalou měrou způsobena těžkým batohem, ve kterém byl stan a další věci na přenocování – během cesty jinak zcela nepotřebné – objeví se ironie ve zřetelných obrysech. Vybavení, které mělo umožnit přenocování v Berouně, se stalo přímou příčinou, proč k onomu přenocování nakonec nedošlo.²⁰⁸ Při tvorbě tohoto textu jsem si již byl oné situační ironie plně vědom, a tak jsem s ní mohl v rámci psaní nakládat zcela vědomě – nemalý díl zásluh na tom měl fakt, že jsem pouze popisoval skutečnou událost, která již ve své podstatě byla ironická.

Text *Vážený inženýre Murrilo*²⁰⁹ je oproti tomu založen na základech ryze fiktivních. Jeho ambicí je zachycení verbální ironie. Jako materiál pro tento pokus slouží dostatečně absurdní situace. Samotný fakt (nepříjemné) situace v kontrastu k doslovnému významu dopisu (který se zdá příčinu oné situace pozitivně oceňovat) již může být postačující indicií pro zaznamenání ironie. Pro zvýšení transparentnosti ironie jsem dodal evaluační a expresivní výrazy, extrémní adjektiva a výrazy referující o pravdivosti výroku, které lze považovat za velmi funkční ironický signál v rámci verbální ironie.²¹⁰ V rámci následné diskuse na autorském čtení tohoto textu jsem obdržel reflexe velmi různorodé.²¹¹ Počínaje tím, že pisatel onomu textu věří, přes názor, že je pisatel až podezřele nadšený, až po konstatování, že se jedná pravděpodobně o satiru či přinejmenším o text, jemuž jeho pisatel sám nevěří. Během onoho čtení jsem se také jak ze své vlastní zkušenosti, tak i z reflexí posluchačů utvrdil v názoru, že nemalou roli při vnímání ironie hraje intonace mluvčího (já jsem se snažil o intonaci co nejpřirozenější, nejneutrálnější, aby tak mohl být testován „pouze“ text a jeho imanentní ironičnost).

²⁰⁷ Viz. Příloha V.

²⁰⁸ Na rozdíl mezi nešťastnou shodou okolností/smůlou a situační ironií upozorňuje a šíře jej rozvádí literární blog *Reedsy* v článku *What is Irony? The Most Common Types of Irony (with Examples)*. Dostupný z: <https://blog.reedsy.com/what-is-irony/>.

²⁰⁹ Viz. Příloha VI.

²¹⁰ Srov. POSPÍŠILOVÁ, D. *Ironie v češtině a její vnímání*, s. 34.

²¹¹ Viz. Příloha VI.

V reakci na tento text jsem napsal i fiktivní odpověď Ing. Murrily nazvanou *Murriilova odpověď*²¹². Jedná se pouze o hru s možným pokračováním předchozího pokusu. Primární otázkou mi při psaní bylo: Jak by to vypadalo, kdyby adresát z dopisu ironii nevyčetl? Výsledkem se stal lehce důvěrný a poněkud naivní dopis, který je tak exemplářem nezdařilé ironie (o které jsem pojednával výše).

Poslední přiložený text *Rozhovor na kopci*²¹³ již nebyl psán se záměrem experimentovat s ironií. Přesto se v něm však ironická poznámka objevila. Jedná se o téměř ustálené rčení: „*No výborně! ...to fakt miluju.*“²¹⁴ Právě pro svou ustálenost se jedná o takřka mrtvou ironii; přesto je však tato pasáž z hlediska zkoumání ironie důležitá. Byť se jedná o ironii nerafinovanou, stále můžeme hovořit o přítomnosti ironické vsuvky v textu, kterážto navíc není nezbytná. Z toho usuzuji – a nyní se opět pohybuji na tenkém ledě interpretace, o kterém jsem psal výše – že ironie má naučitelný habituální charakter. Že její užívání zpětně ovlivňuje autora, který ji pravděpodobněji užije i příště. Ironie se tedy ironickému mluvčímu (v tomto případě mně) stává více a více samozřejmou. Tato samozřejmost má za následek tvorbu vytříbenější a sofistickovanější ironie, stejně tak jako možný kvalitativní nárůst ryzosti ironie a paralelní přenášení tohoto fenoménu z pole logického a řečového do oblasti širší – existenciální.

3.4 Ironie generovaná během autorského čtení

V předchozí kapitole jsem se zaměřil především na ironii, která je textu imanentní. Ať již jde o ironii verbální, situační či dramatickou, je pro ni charakteristické, že je fixována textem, že je v něm přítomná. Jedná se již o danou formu textu, která může (ale zároveň nemusí) být identifikována a interpretována. Pokud bych (s)měl užít hylemorfickou terminologii, pak by se jednalo o akt ironické formy, který materie textu skrze akt psaní (který zde představuje jednu z příčin) získala. Sám text je vzhledem k aktu ironie (ironické formě) materií (potencií). Právě proto lze ale předpokládat (a v praxi k tomu dochází), že ironickou formu může text získat nejen při procesu psaní, ale i v průběhu hlasitého čtení – kupř. na hodině autorského čtení – kdy se může potenciální ironie textu aktualizovat, čímž celkový projev a potažmo i text nabyde nové ironické formy.

²¹² Viz. Příloha VII.

²¹³ Viz. Příloha VIII.

²¹⁴ Tamtéž.

Nabízí se vysvětlení, že (zvláště v případě „staršího“ textu) dochází automaticky k vytvoření odstupu, který může generovat ironii. Konkrétně se jedná o určitý (myšlenkový) odstup autora čtoucího text od (téhož, ale zároveň již trochu jiného!) autora, který předtím onen text napsal. Autor (jakožto člověk i jakožto autor)²¹⁵ se zkrátka v čase proměňuje; když podruhé přistupuje ke svému textu, již vstupuje do „jiné řeky“. Myšlenkový odstup tedy může vzniknout na základě odstupu časového. Zároveň však i samotná situace autorského čtení může generovat distanc bez ohledu na dobu, která uplynula od sepsání textu. Ironie (resp. ironická forma) může být aktualizována (resp. zapříčiněna) díky interní tripolaritě čtoucího a také díky externí polaritě čtoucího a naslouchajících. Čtoucí je v momentu veřejného čtení autorského textu zároveň autorem, čtoucím a naslouchajícím.²¹⁶ A právě tento stav jej disponuje ke skutečné (autorské) rekonstrukci textu, k jeho znovu-objevování, komunikování a zároveň komentování, přičemž tento komentář je z lingvistického hlediska intendovaným významem, který se může odlišovat od primárního (doslovného) významu textu. Odlišnost intendovaného a doslovného významu je charakteristická pro (verbální) ironii.

V tomto okamžiku si dovoluji velmi krátkou poznámku: generování ironie během procesu autorského čtení se neomezuje pouze na verbální ironii. Je přinejmenším myslitelné, že se během hodiny autorského čtení uskuteční ironie situační či dokonce dramatická. Takové situace ovšem přesahují čtoucího, který má tudíž velmi omezené prostředky, kterými může vznik situační (či dramatické) ironie in flagranti delicto ovládat.

Ale nyní zpět ke generování verbální ironie během procesu autorského čtení. Aby bylo možné text číst ironicky, je – zdá se – nutné, aby byl autor obeznámen s doslovným obsahem textu. Je nutné, aby autor rekonstruoval sdělení, protože pouze s rekonstruovaným sdělením lze vést funkční ironickou polemiku. Ironické čtení, které by přehlíželo doslovný význam a sdělení textu, by bylo pouze prázdnou nesdělnou manýrou. Čtoucí autor tedy musí textu „naslouchat“. A právě během poctivého naslouchání textu může nastat chvíle překvapení, které je plodem mj. rozdílnosti pohledů při psaní a při následném čtení textu. V takové

²¹⁵ Úzký vztah lidského člověčenství a autorství je tématem obsáhlým a hlubokým; právě autorskou tvorbou se totiž v člověku aktualizuje jeho bytostná autenticita. Lidská tvorba je tak (v návaznosti na Vyskočilovo myšlení) sebe-tvorbou. A zároveň naopak: autentická lidská existence je svým způsobem autorskou tvorbou. Srov. ROUBAL, J. *Vyskočilova koncepce (ne)divadelního autorství*, s. 42–43.

²¹⁶ Jedná se o upravenou verzi tripolarity autorského herce. Srov. ROUBAL, J. *Vyskočilova koncepce (ne)divadelního autorství*, s. 39.

chvíli se pak přihodí, že „žasnoucí ucho je z toho, co slyšelo, natolik vedle, že se jaksí vydělilo, osamostatnilo.“²¹⁷ Toto vnitřní oddělení, tato změna perspektivy pak umožní autorskému čtenáři, aby zaujal mj. i kritické (a případně dokonce i ironické) stanovisko, které se projeví v jeho komunikaci. A právě změněným způsobem komunikace pak aktualizuje potenciální ironickou formu textu, která nebyla od prvopočátku textu primárně imanentní.

Obdobná situace může nastat nejen díky intrapersonální polaritě, ale i díky interpersonálnímu kontaktu čtoucího s posluchači. Pozorný posluchač totiž svými (byť drobnými) reakcemi dává čtoucímu na srozuměnou (ne)přijetí a (ne)komunikativnost textu a sdělení. I na základě této skutečnosti (za předpokladu, že kriticky reflektuje reakce posluchačů) může čtoucí zaujmout výraznější – ironický – odstup, který se posléze manifestuje na dalším způsobu čtení.

Ironie tak vlastně slouží také jako možný nástroj interpretace textu. Čtoucí se tedy stává sobě i druhým vykladačem, který skrze ironii definuje nejen (nové) sdělení textu, ale především svůj postoj ke (staršímu) autorskému počínu, čímž se také vyrovnává se svým „předešlým autorským já“, které dalo textu vzniknout. Toto vyrovnávání se může být iniciováno čtoucím v reakci na sebe samého či na naslouchající druhé.

Existenciálním pohledem se tedy ironické čtení autorského textu jeví být především polemickým a kritickým dialogem se sebou samým. Takový dialog má charakter nehotovosti a otevřenosti. Jedná se tedy o proces (pojem velmi frekventovaně využívaný v souvislosti s psychosomatickými disciplínami), ve kterém je však nutno ironii chápat pouze jako nástroj; nelze ji s tímto procesem zaměňovat, to by totiž vedlo k jeho značně zredukované podobě.

²¹⁷ VYSKOČIL, I. *Ke studiu herectví*, s. 34.

Conclusio

Před závěr práce si dovoluji zařadit ještě toto krátké zamyšlení, které je de facto odpovědí na úvod z hlediska materie – odpovědí na mou prvotní situaci, kdy jsem se zcela nepřipraven střetl s ironií v takové míře, že jsem byl takřka donucen jednat. Oním jednáním je nejen tato práce, ale také experimenty a zkoumání, které zde byly popsány. Čelím(e) zde tedy odpovědi autorské, subjektivní, jež je navíc neustále v procesu – a je tedy ne-hotová. Přesto si však dovolím na následujících řádcích v rámci tohoto závěru naznačit v co nejkondenzovanější (a tudíž nepřesné) podobě, co z předchozích úvah vyplývá.

Pokud bych měl jen velmi stručně vyzdvihnout některé stěžejní body této práce, pak bych zcela jednoznačně začal parafrází na známé moudro: ironie je dobrý sluha, ale špatný pán. Ironie je výborným nástrojem na cestě za poznáním pravdy, povahy reality i sebe sama v lidské velikosti a bídě. Správně použitá může vytvářet hutná sdělení, intenzivní přátelsky-spiklenecká pouta a zároveň sloužit jako efektivní způsob boje proti idolatrii, pokrytectví a neupřímnosti. Nekontrolovaná ironie ovšem může nabýt takových rozměrů, že ironikovi způsobí závrť a existenciální dezorientaci.

V čem ovšem ona závrť a dezorientace spočívá? Při odpovídání na tuto otázku bude velmi užitečné následující rozlišení: krom praktické složky „ironického aktu“ sestává fenomén ironie ještě z části teoretické (kontemplativní), která odhaluje marnost veškeré pomíjivosti dění pod sluncem tím, že tuto honbu za větrem²¹⁸ „podporuje“ a dovádí ad absurdum. Byť je tato složka komplementární a sekundární (neboť ironie je bytostně praktická) a existuje pouze za předpokladu, že ústí do praktického činu²¹⁹, velmi jasně poukazuje k ironickému odstupu, ironikově neúčasti, rezignaci na konečný svět.

Na první pohled by se sice mohlo zdát, že ironikova perspektiva takto připomíná pohled sub specie aeternitatis, že setrvání v ironii nabízí ironikovi pohled na realitu z (téměř) Boží perspektivy. Nicméně na rozdíl od perspektivy Boží rozlišující nutné a kontingentní, kterou Boëthius obrazně popisuje jako situaci pozorovatele, který vidí zapadající slunce a kráčejícího člověka (zatímco slunce zapadá nutně, chodec kráčí dobrovolně, ne-nutně)²²⁰, je pro ironika celá ironizovaná skutečnost naprosto kontingentní. A právě vědomí této (domnělé!)

²¹⁸ Srov. Kaz 1,14.

²¹⁹ Srov. KIERKEGAARD, S. *The Concept of Irony, with Continual Reference to Socrates*, s. 256–257.

²²⁰ Srov. BOËTHIUS, A. M. T. S. *Filosofie utěšitelkou*, s. 187.

absolutní nahodilosti umocňuje ironikovu sebe-izolaci.²²¹ Ironikovi samotnému se onen odstup, který nese punc nadřazenosti, může natolik zalíbit, že v něm setrvá nebezpečně dlouho. Z původního vytržení ze světa se tak stane proces vykořeňování se z reality, jehož výsledkem je naprostá ztráta jakýchkoli relevantních a pevných vazeb na bližní i na svět. Takovéto vazby jsou přitom charakteristické pro Kierkegaardovo etické životní stadium. Kdybych(om) Kierkegaardův koncept životních stadií chápal(i) chronologicky, vyplývalo by z něj, že tato ironická izolace nutně ústí do etického stadia zaměřeného na lidskou pospolitost. Tak tomu ale není, resp. nemusí vždy být. Ironie se totiž – jak je patrné z předcházejícího – může stát ironikovi doživotním žalářem. Jako adekvátnější se proto jeví chápání hierarchické, které „pouze“ charakterizuje etické stadium jako existenciálně hodnotnější, přičemž nikterak neimplikuje nutnou následnost těchto dvou stadií (resp. *confinia* a *stadia*). Navíc lze odtušit, že ironie anticipuje *via negativa* stadium paradoxně religiózní (náboženské), ve kterém jsou etické vazby překročeny (a opuštěny) krokem víry, aby pak byly paradoxní silou absolutna jedinci navraceny (podobně jako byl Abrahámovi navrácen syn Izák).

Aby tedy byla ironie vskutku účinná, musí si být ironik tohoto charakteru ironie vědom. Ironie zároveň musí postupně (poté, co rozbourala neupřímnost a pokrytectví) uvolnit místo opravdové ryzí autenticitě.²²² Ironická svoboda „od něčeho“ (tedy svoboda negativní), musí v určitou chvíli skrze svou vlastní negaci (tedy negaci negace) přenechat místo svobodě pozitivní (tedy svobodě „pro něco“).²²³ Jinými slovy lze tento proces popsat následovně: ironie coby odvedení od falešné pravdy a iluzorní jistoty k objektivní nejistotě²²⁴ vytváří prostor, který volá po aktivním naplnění jedincem přijatou a aplikovanou (a proto kierkegaardovsky řečeno: subjektivní) pravdou. Takováto pravda tvaruje jedincovu existenci, není to „*chladné poznávání bez důsledků*“²²⁵. I zde je však záhodno hovořit spíše o procesu než o stavu. Ovšem tento proces není (resp. neměl by být) bezbřehý. Ironii je tak třeba chápat jako zdravý střed mezi jednorázovou detonací rozbourávající veškeré falešno a permanentním autotelickým životním modem. Ironie je (v zorném poli kierkegaardovských životních stadií) životní etapou, kterou je ovšem v určitém bodě nutno

²²¹ Srov. SODERQUIST, K. B. *The Isolated Self*, s. 97.

²²² Srov. JANKÉLÉVITCH, V. *Ironie*, s. 98.

²²³ Srov. FEDORKO, M. *Irónia vo filozofii*, s. 115.

²²⁴ Srov. tamtéž, s. 124.

²²⁵ MOKREJŠ, A. *Duchovní ráz naší doby*, s. 15

relativizovat a opustit. Tímto opuštěním ironického postoje ovšem pohyb lidského života nekončí – jeden každý člověk je stále nucen životem prakticky odpovídat na otázku po tom, co je a co není (pro něho osobně) významné.²²⁶ Proto je třeba si krom ironického postoje osvojit i umění humoru a další...²²⁷ Ironii rozhodně není záhodno podceňovat (uměňovat), ale zrovna tak by bylo nevhodné ji chápat jako samospásný životní postoj (nafukováním z ní vytvořit modlu). Aby ironie zůstala ironií, musí zkrátka občas ironizovat sebe samu.

Závěr

V samotném závěru práce nezbyvá než krátce reflektovat naplnění cílů a ambicí, které si práce v rámci úvodu kladla. Ironie jako svébytný fenomén byla vymezena vůči jiným podobným jevům a bylo nabídnuto její možné dělení a strukturace. Fenomén ironie byl následně traktován jako filosofický problém. Tento myšlenkový konstrukt byl následně doplněn reflexemi vlastních zkušeností s prací s ironií v rámci studia na Katedře autorské tvorby a pedagogiky. V úvodu je implicitně obsaženo tvrzení, že tato práce si neklade nárok na absolutní vyčerpání problematiky týkající se ironie. Některé aspekty ironie (zejména její lingvistické, estetické a částečně i etické užívání) byly redukovány. Z hlediska dalšího výzkumu by tedy fokus na tyto oblast rozhodně nebyl nezajímavý. Dalším zajímavým tématem by bylo obšírnější pojednání o filosofickém pohledu na ironii z diachronního hlediska. A ve výčtu by šlo pokračovat – právě proto lze shrnout, že tato práce v mnohém klade více otázek než odpovědí. Pevně však věřím, že to nikterak není ke škodě věci.

²²⁶ Srov. MOKREJŠ, A. *Duchovní ráz naší doby*, s. 77.

²²⁷ Zde se jedná o volnou úvahu navazující na neortodoxní interpretaci Kierkegaardových životních stadií – zejména druhého *confinia*: humoristy. Srov. FEDORKO, M. *Irónia vo filozofii*, s. 142.

Bibliografie

ADLER, Mortimer Jerome a Charles Lincoln VAN DOREN. *How to read a book*. New York: Touchstone Book published by Simon & Schuster, 2014. ISBN 978-0-671-21209-4.

ANSELM Z CANTERBURY. O pravdě. In *Fides quaerens intellectum*. Přeložila a uspořádala Lenka KARFÍKOVÁ. Praha: Kalich, 1990. ISBN 80-7017-156-1.

ARISTOFANÉS. *Oblaky*. Přeložil Jan ŠPRINCL. Praha: Rezek, 1996. ISBN 80-901796-8-1.

ARISTOTELÉS. *Etika Níkomachova*. Přeložil Antonín KŘÍŽ. Čtvrté nezměněné vydání. Praha: Rezek, 2013. ISBN 978-80-86207-35-3.

ARISTOTELÉS. *Rétorika*. Přeložil Antonín KŘÍŽ. Třetí vydání. Praha: Rezek, 2010. ISBN 80-86027-32-5.

ATTARDO, Salvatore. Irony as relevant inappropriateness. In *Journal of Pragmatics*, 2000, Vol. 32, No. 6, s. 793–826. ISSN 0378-2166.

AURELIUS AUGUSTINUS. *Vyznání*. 6. vyd. v Kalichu. Praha: Kalich, 2012. ISBN 978-80-7017-165-3.

Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona (včetně deuterokanonických knih): český ekumenický překlad. 17., (8. opr.) vyd. Přeložil Miloš BIČ, přeložil Josef Bohumil SOUČEK, přeložil Jindřich MÁNEK. Praha: Česká biblická společnost, 2009. ISBN 978-80-87287-24-8.

BOËTHIUS, Anicius Manlius Torquatus Severinus. *Filosofie utěšitelkou*. 2. vyd. Praha: Vyšehrad, 2012. ISBN 978-80-7429-302-3.

BRIKCIUS, Eugen. Dialogické a monologické jednání. In *Hic sunt leones: o autorském herectví*. Redakce Michal ČUNDERLE. Praha: Akademie múzických umění v Praze, 2003. ISBN 80-7331-001-5, s. 53–58.

CROSS, Andrew. Neither either nor or: The perils of reflexive irony. In: *The Cambridge Companion to Kierkegaard*. 8th printing. Edited by Alastair HANNAY and Gordon D. MARINO. New York: Cambridge University Press, 2007. ISBN 978-0-521-47719-2.

ČAPEK, Karel. *Povídky z druhé kapsy*. Praha: Československý spisovatel, 1978. ISBN neuvedeno.

DURYCH, Jaroslav. *Polemiky a skandály*. KOMÁREK, Karel ed. Olomouc: Periplum, 2002. ISBN 80-86624-00-5.

FEDORKO, Marián. *Irónia vo filozofii: (Platón, Schlegel, Kierkegaard, Nietzsche)*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2007. ISBN 978-80-8068-583-6.

FINK, Eugen. *Oáza štěstí*. Přeložila Věra KOUBOVÁ. Praha: Mladá fronta, 1992. ISBN 80-204-0224-1.

FRYNTA, Emanuel. *Zastřená tvář poezie*. Praha: Nakladatelství Franze Kafky, 1993. ISBN 80-900609-6-X.

FRYNTOVÁ, Vítězslava. O paradoxu autorského čtení. In *Hic sunt leones: o autorském herectví*. Redakce Michal ČUNDERLE. Praha: Akademie múzických umění v Praze, 2003. ISBN 80-7331-001-5, s. 66–67.

GADAMER, Hans-Georg. Člověk a řeč. In *Člověk a řeč*. Uspořádal Jan SOKOL. Praha: OIKOYMENH, 1999. ISBN 80-86005-76-3, s. 22–29.

GADAMER, Hans-Georg. Řeč a rozumění. In *Člověk a řeč*. Uspořádal Jan SOKOL. Praha: OIKOYMENH, 1999. ISBN 80-86005-76-3, s. 30–44.

GRAY, Jack C. Irony: A Practical Definition. In *College English*. 1960, vol. 21, no. 4. s. 220–222.

HAVERKATE, Henk. A speech act analysis of irony. In *Journal of pragmatics*, 1990, Vol. 14, No. 1, s. 77–109. ISSN 0378-2166.

HOHLER, Vilém. O některých somatopsychických aspektech dialogického jednání. In *Psychosomatický základ veřejného vystupování: jeho studium a výzkum*. Editorka Eva VYSKOČILOVÁ a Eva SLAVÍKOVÁ. Praha: Akademie múzických umění v Praze, 2000. ISBN 80-85883-50-3, s. 93–130.

HORYNA, Břetislav. Ironia, ad irritum redacta: romantická teorie ironie. In *Studia minora Facultatis Philosophicae Universitatis Brunensis*. B, Series philosophica. Sborník prací filosofické fakulty Brněnské univerzity. B, řada filosofická. 2004, roč. 53, č. B51, s. 39–56. ISSN 0231-7664.

- HOŘÍNEK, Zdeněk. *O divadelní komedii*. Praha: Pražská scéna, 2003. ISBN 80-86102-31-9.
- HRABÁK, Josef. *Poetika*. Praha: Československý spisovatel, 1973. ISBN neuvedeno.
- JANKÉLÉVITCH, Vladimír. *Ironie*. Praha: OIKOYMENH, 2014. ISBN 978-80-7298-495-4.
- KIERKEGAARD, Søren Aabye. *Bázeň a chvění*. Praha: Svoboda-Libertas, 1993. ISBN 80-205-0360-9.
- KIERKEGAARD, Søren Aabye. *Nemoc k smrti*. Praha: Svoboda-Libertas, 1993. ISBN 80-205-0360-9.
- KIERKEGAARD, Søren Aabye. *Současnost*. Ve Votobii vydání první (podle původního vydání: Mladá fronta, 1969). Olomouc: Votobia, 1996. ISBN 80-7198-089-7.
- KIERKEGAARD, Søren Aabye. *Svůdcův deník*. Vydání druhé, v Mladé frontě první. Praha: Mladá fronta, 1994. ISBN 80-204-0452-X.
- KIERKEGAARD, Søren Aabye. *The Concept of Irony, with Continual Reference to Socrates: together with Notes of Schelling's Berlin lectures*. Second printing, with corrections, and first paperback printing. Edited and translated by Howard W. HONG and Edna H. HONG. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1992. ISBN-13: 978-0-691-02072-3.
- KYPRÝ, Vladimír. K dnešnímu významu Kierkegaardovy filosofie a ke Kierkegaardovu filosofickému pojetí jedinečného lidského bytí (i jeho časovosti). In *Acta Oeconomica Pragensia*. 2005, roč. 13, č. 5, s. 114-121. ISSN 0572-3043.
- MACKERLE, Adam. *Než budete číst Bibli podruhé: Vybraná témata o Bibli*. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2014. ISBN 978-80-7394-450-6.
- MERLEAU-PONTY, Maurice. *Fenomenologie vnímání*. Praha: OIKOYMENH, 2013. ISBN 978-80-7298-485-5.
- MOKREJŠ, Antonín. *Duchovní ráz naší doby*. Praha: Triton, 2007. ISBN 978-80-7254-960-3.

- NEKULA, Marek. Pragmalingvistická interpretace ironie. In *Slovo a slovesnost*, 1990, roč. 51, č. 2, s. 95–110. ISSN 0037–7031.
- NEKULA, Marek. Signalizování ironie. In *Slovo a slovesnost*, 1991, roč. 52, č. 1, s. 10–20. ISSN 0037-7031.
- NOVÁK, Lukáš a Petr DVOŘÁK. *Úvod do logiky aristotelské tradice*. Vyd. 2., (V Krystalu 1.). Praha: Krystal OP, 2011. ISBN 978-80-87183-33-5.
- OLŠOVSKÝ, Jiří. *Niternost a existence: Úvod do Kierkegaardova myšlení*. Praha: Filip Tomáš – Akropolis, 2005. ISBN 80-86903-08-7.
- ORTEGA Y GASSET, José. *Úkol naší doby*. Praha: Mladá fronta, 1969. ISBN neuvedeno.
- PEREGRIN, Jaroslav. *Kapitoly z analytické filosofie*. Druhé vydání. Praha: Filosofia, 2014. ISBN 978-80-7007-420-6.
- PETŘÍČEK, Miroslav. *Znaky každodennosti čili krátké řeči téměř o ničem*. Praha: Herrmann, 1993. ISBN neuvedeno.
- PLATÓN. *Symposion*. 6., opr. vyd. Přeložil František NOVOTNÝ. Praha: OIKOYMENH, 2005. ISBN 80-7298-139-0.
- POSPÍŠILOVÁ, Dominika. *Ironie v češtině a její vnímání*. Praha, 2009. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze. Vedoucí práce Karel Šebesta.
- RACINE, Jean. *Faidra*. Přeložil Gustav FRANCL. Praha: Orbis, 1960. ISBN neuvedeno.
- ROUBAL, Jan. Vyskočilova koncepce (ne)divadelního autorství. In *Hic sunt leones: o autorském herectví*. Redakce Michal ČUNDERLE. Praha: Akademie múzických umění v Praze, 2003. ISBN 80-7331-001-5, s. 32–44.
- SCHOPENHAUER, Arthur. *O spisovatelství a stylu*. Přeložila Věra KOUBOVÁ. Praha: Hynek, 1994. ISBN 80-85906-00-7.
- SLAVÍKOVÁ, Eva. Hic sunt leones. In *Hic sunt leones: o autorském herectví*. Redakce Michal ČUNDERLE. Praha: Akademie múzických umění v Praze, 2003. ISBN 80-7331-001-5, s. 48 – 50.

SMOLEN, Štěpán. *Sehnsucht: úvod k romantické touze*. Praha: OIKOYMENH, 2017. ISBN 978-80-7298-519-7.

SODERQUIST, K. Brian. *The Isolated Self: Truth and Untruth in Søren Kierkegaard's On the Concept of Irony*. 2nd edition. Copenhagen: Museum Tusulanum Press, 2013. ISBN 978-87-635-4065-0.

ŠTĚPÁN, Jan. *Logika a logické systémy*. Olomouc: Votobia, 1992. ISBN 80-85619-29-6.

TOMÁŠ AKVINSKÝ, *O pravdě*. Přeložila Martina Věra Štěpinová OP. Praha: Krystal OP, 2003. ISBN 80-85929-60-0.

TOMÁŠ AKVINSKÝ. *Summa teologická* [online]. Redigoval Emilián SOUKUP. Opravil Tomáš BAHOUNEK. Olomouc, 1937-1940 [cit. 2020-02-14]. ISBN neuvedeno. Dostupné z: <http://areopag.sk/thomas/SummaTheologica-II-II.html>

VISSER, Sandra a Thomas WILLIAMS. Anselm on truth. In *The Cambridge Companion to Anselm*. Edited by Brian DAVIES and Brian LEFTOW. New York: Cambridge University Press, 2004. ISBN 978-0-521-00205-2.

VYSKOČIL, Ivan. Ke studiu herectví: řeč ku přiznání profesury v oboru herectví. In *Svět a divadlo: časopis o světě divadla a divadle světa*. 1992, č. 1-2, s. 34-40. ISSN 0862-7258.

WARBURTON, Nigel. *A Little History of Philosophy*. New Haven and London: Yale University Press, 2012. ISBN 978-0-300-18779-3.

What Is Irony? The Most Common Types of Irony (with Examples). *Reedsy Blog* [online]. 4. 10. 2019 [cit. 2020-01-23]. Dostupné z: <https://blog.reedsy.com/what-is-irony/>

WITTGENSTEIN, Ludwig. *Rozličné poznámky*. Přeložil Marek NEKULA. Praha: Mladá fronta, 1993. ISBN 80-204-0360-4.

WITTGENSTEIN, Ludwig. *Tractatus logico-philosophicus*. 2., opravené vydání. Přeložil Petr GLOMBÍČEK. Praha: OIKOYMENH, 2017. ISBN 978-80-7298-241-7.

Přílohy

Příloha I: Z reflexí dialogického jednání se zřetelem k ironii

Letní semestr 2018/2019 – reflexe č. 1 (úryvky)

Vnitřní partner na sebe – hlavně zpočátku semestru – bral podobu jakéhosi poučovatele, kritika (který se dokonce pokoušel o jakousi jemnou – vskutku velmi jemnou - ironii). Stále více si ale uvědomuji, že tato skutečnost souvisí se strukturou mého DJ: chvíli se odehrává harmonicky a pozorně, poté se ale harmonie z nějakého důvodu rozboří a vše se začne točit ve víru chaosu. Přichází kritik a pomáhá nastolit novou harmonii. Ne vždy se to povede. Jindy naopak tento „trenér“ zastavuje tok plynoucího jednání. Možná je to zapříčiněno jakýmsi odstoupením od bezprostředního děje a následným znejistěním sebe sama. Kritik velmi často strhává až příliš do reality a kazí hru. Někdy. (...) V posledním pokusu, který jsem prožil před sepsáním této reflexe, jsem během 4 a půl minuty dlouhého pobývání na place opět nakouzl téma ironie. Ovšem meta-tematicky: kdosi (nevím, jestli já, či vnitřní partner – bylo to místy nejasné) začal vznášet požadavek na ironičnost druhého řka, že ironii nerozumí(m). Pokoušel jsem sám sebe ironizovat (nebo to mělo v jednu chvíli alespoň podobný nádech), ale nepovedlo se to. Otázka (ne)schopnosti (ne)používat a (ne)rozpoznat ironii se opět o něco rozšířila.

Letní semestr 2018/2019 – reflexe č. 2 (úryvek)

*Velkou změnu do mých pokusů dialogického jednání přineslo pročtení dvou sborníků: *Hic sunt leones* a *Dialogické jednání s vnitřním partnerem*. Díky nim jsem si celistvě urovnal mnohé poznámky asistentů maje však neustále na zřeteli semestr a půl svého vlastního individuálního experimentování. Výsledky se dostavily v míře větší než očekávané:*

- *Lépe se mi dařilo oddělovat vnitřního partnera.*
- *Záhy jsem dokázal lépe definovat postavu nejasného ironika; ten se mi profiloval jako vlídný kouč s prvky přátelské (nikoli sarkastické!) ironie, jak ji znám z podání mého bratra.*
- *S tím se pojí fakt, že projevuji potřebu být sám sebou (v přátelské atmosféře) vlídně ironizován (nikoli napadán sarkasmem a satirou) – každý takovýto pokus mi pomáhá v lepším sebe-uchopení.*

Zimní semestr 2019/2020 – reflexe č. 2 (úryvek)

„Možná přijde i ironik“: Vzhledem ke zkušenostem z předcházejícího semestru jsem byl zvědav, zda se bude i nadále vynořovat postava vnitřního partnera-ironika. (Tento se mi během minulého semestru několikrát objevil, nebo jsem jej takto zpětně charakterizoval. Poprvé se jednalo o ironickou postavu mého bratra s jeho typicky ironickým potleskem.) Díky němu bych pak byl s to daleko lépe a přesněji zkoumat fenomén ironie ve stavu zrodu a i během procesu z obou stran naráz. Toto se mi ale příliš nepotvrdilo. Resp. jsem nechtěl účelově na plac vnášet téma ironie a ono samo se tam nikterak neobjevilo – alespoň ne příliš často a ne v nijak diferencované a rozvítené podobě. Daleko častěji se objevovalo upřímné nutkání ke smíchu, který se v průběhu (a velmi často i na konci) DJ objevoval. A to dokonce i v případech, kdy jsem ke zkoušení dialogického jednání přicházel kupř. s bolestí hlavy. Tato tendence k „odbourání se“ smíchem u mě ovšem překračuje hranice dialogického jednání a objevuje se i v jiných jevištních výstupech. V DJ si ale mohu dovolit ten smích vzít nejlépe do hry, neprát se s ním a naopak jej vypustit ven. Je to velmi osvobozující pocit, který mi vsutku pomáhá dotvořit hravou atmosféru.

Příloha II: Autorský text „Praho!“

Moje...

– ne, nemohu napsat „milovaná“ – to by bylo příliš falešné. A otevírat dopis falší by mohlo být matoucí. Takže promiň, ale nejde to. Vážně ne.

Vlastně nemohu napsat ani to „moje“, protože už dávno nejsi má. Stejně jsi nikdy ani nebyla. To jen já jsem býval příliš naivní. Ale vyrostl jsem. Vlastně: díky tobě jsem dospěl. Dospěl v muže a k názoru, že již nemohu mlčet. A proto mluvím.

Nemohu dál přehlížet, jak přehlížíš ty mě! Poznala bys vůbec, že nejsem s tebou? A poznala bys alespoň mou tvář?

A já přitom už od dětství tajně snil o tom, že jednou budeme žít spolu. Nebyla to intenzivní touha, to přiznávám, ale když jsme se tenkrát párkrát spatřili, vždy mě to rozrušilo natolik, že jsem ještě dlouho nemohl zapomenout. Pamatuješ vůbec na to? Anebo se utápíš ve vzpomínkách na zástupy jiných a významnějších mužů?

Nemohu ti to mít za zlé. Nebudu ti je všechny vyčítat. Alespoň ne ty, kteří tě znali daleko dřív než já. Pod jejich rukama jsi doslova vzkvétala. To oni tě uhnětli a dali tvar. To oni tě zlatem zkrášlili natolik, že skoro při každém pohledu na tebe vidím takovou tu barokní pompu. A ti, kteří pak přišli po nich (a jak moc jich bylo!) se ti násilím zavrtali pod kůži, a v jimi vyhloubených stopách denně kráčím já. Proudím tebou jako krev. Dýchám tvůj kyslík. Cítím živý tok tvých hlavních tepen při zimním soumraku, ale tobě je to jedno.

Myslel jsem si, že pro tebe něco znamenám. Ale je to pravda? Je to pravda?!

Všechny ty podzimní podvečery strávené při společných procházkách. Ony chvíle, kdy jsem se tě snažil co nejvíc poznat. Moje nadšení, že jsme konečně spolu, i chvíle, kdy jsem si zoufal, že se v tobě pranic nevyznám.

A ty?

Akorát mi plivneš do obličeje a místo mě teď vítáš davy těch, co mají peníze. Ano, přesně tak. Mluví rusky, japonsky a pak kdovíčím, co se tváří jako angličtina. A mně je to vlastně fuk. Buď si prodejná, když po tom tak toužíš. Jen si dej pozor, aby tě pak nakonec nezašlapali. Protože i to se občas stává; to je prostě život. Tak se s tím smiř. Já udělám to samý.

Stejně nám nic jiného nezbyvá, než si na sebe zvyknout. Na ty naše manýry a tak.

Třeba se to někdy změní.

Já bych o změnu docela stál, ale s prosíkem nepřijdu. To ne.

Ale třeba přijdeš k rozumu.

Konečně žijeme spolu, takže máme ještě šanci to napravit.

Ale stojíš o to? Stojíš o to, Praho!?

Příloha III: Autorský text „Pompeje“

Je slunné odpoledne, pátek 2. června.

Sekretářka Lída zamyká dveře obecního úřadu v Lodhéřově. Dnes končí brzy – stihne nakoupit v konzumu na návsi a uvařit dřív, než se jí muž vrátí z práce. S plnou igelitkou se pak rázným krokem pilné hospodyňky vydává domů. Už aby tam byla. Už aby měla hotovo a mohla si v klidu pustit televizi. Přece si to po tom pracovním maratonu zaslouží. Cestou bezděky míjí autobusovou zastávku, u které postávají všehovšudy čtyři lidé čekající na autobus do města.

Všichni upírají zrak na obrazovky mobilů, které se v takřka letním slunci stávají téměř nečitelné. Čtyři páry očí mžourají na neustálý koloběh messengeru, facebooku, instagramu, zpráv a her. Tempo se zrychluje. Messenger, instagram, novinky.cz, instáč, face, chat, face, like, share, like,... Přijíždí autobus. Nastupují.

Chat, like, share, like, „Top osm superpotravin“, comment, share.

Řidič zavírá dveře, pouští blinkr, rozjíždí se – hlavně pomalu, aby nestoupily otáčky a s nimi i spotřeba. Za nízkou spotřebu jsou prémie a ty se na letošní dovolenou obzvlášť hodí. Tím spíš, že dvaatřicetiletý řidič Míra plánuje s přítelkyní letos v září vyrazit na Malorcu. Bude už po sezóně a ceny budou ještě nižší než jeho současná spotřeba.

Pomalá jízda autobusu a příhodně rovná silnice vyprovokovaly toho Volkswagena vzadu, aby předjel. Už za hodinu a půl musí být v Praze. Nemá čas se courat za takovým debilem. Zařadit pětku...ted' šestku a ve zpětném zrcátku se kvapem zmenšuje autobus i lidé v něm. Dvouzónová klimatizace chladí kůži potažený interiér Passatu, zatímco moderátorka v rádiu posílá do éteru zprávy o počasí. Předpověď je zakončena rádobyvtipnou poznámkou, že ve studiu rádia Faktor je „fakt neúnosný horko, takže se zkusíme ochladit písni od Coldplay“.

A jen co slibovaná pecka začne hrát, zvedne se moderátorka Šárka od mikrofonu a mixpultu nechávajíc zbytek předtočeného programu jeho vlastnímu osudu. Seběhne 3 patra, ladně proběhne ulicí a nastoupí na městskou. Obsadí volnou sedačku a v duchu už je na večerní oslavě v Coctail baru. Ani si v rozčilení nevšimne, že vedle v trolejbusu se nenápadný doktorand Libor snaží překotně přelouskat anglický článek, aby ho mohl večer jaksepatří citovat v disertaci.

Libor vystupuje první, rutinně se šine k bytu, nahmatá v kapse klíče. Ledabytle pozdraví spolubydlícího, pomyslí si o něm, že je kretén, protože stále ještě nevynešl odpadky, a poté se spokojeně zašije do svého pokoje.

Během přestávek při psaní závěrečných stránek ještě závěrečnější práce pošilhává po webovkách s post-doc programy, a kontakt s civilizací si vynahrazuje facebookem a občasným pohledem z okna. V protějším domě se již rozsvítilo, ale někdo zapomněl zatáhnout žaluzie.

Díky tomu je najednou Liborovi umožněn pohled do hipsterského 3+1 Adama a Katky. Doma je ale jenom Katka – její přítel před chvílí odjel do parku prohnat novou koloběžku. Katka toho využila a s – dnes už opravdu posledním – šálkem aeropressové kolumbijské kávy se pohodlně usadila do závěsného ratanového křesla. Nestačila ani jedinkrát usrknout a už fotí selfee, které po zvolení správného filtru postuje na svůj blog o free životním stylu nenasytně čekajíc na první komentáře. Káva mezitím pozvolna chladne.

Její vůně se pootevřeným oknem line ven a stoupá v záchvěvech lehkého večerního vánku až do bytu o patro výše, kde sedmnáctiletá Ema odchází od rozepsaného referátu na pondělní dějepis. Do nedělního večera zbývá ještě hodně času, který jde „smysluplně“ propít s kámoškami v parku. Notebook na stole osiří. Než přejde do režimu spánku, bude ještě pokoj naplňovat namodralé světlo obrazovky; na ní se v textovém editoru ještě chvíli může majestátně tyčit (prozatím poslední) věta – evidentně zkopírovaná z wikipedie: „Obyvatelé Pompejí žili v přesvědčení, že Vesuv je vyhaslý, a varovným signálům nevěnovali pozornost.“

Příloha IV: Autorský text „Jedna z Jungmannova“ a jeho reflexe

Potkal jsem ji na Jungmannově náměstí.

Zatímco socha – dnes již zesnulého – Josefa J. sedící v kamenném křesle upírala pohled kamsi do neurčita, já řešil morální dilema.

Sekundy plynuly, kolemjdoucí proudili a já se stále nemohl rozhodnout, co té ženě odpovím. Zeptala se mě totiž zcela zpříma, jestli jí nedám peníze. Anebo rovnou nezatáhnu krabičku cigaret. (Stejně by si je prý koupila.)

„Já...“ začal jsem ne příliš přesvědčivě, „...vlastně...“. Čas plynul v její prospěch. Stále urputněji se na mě dívala. Přes ten intenzivní pohled jsem dokonce snad ani neměl možnost zahlédnout puget květin, které prý – jak jsem se později dozvěděl – nakradla na Olšanských hřbitovech.

„Víte, já...já nevím.“ přerušil jsem její naléhavý modus vivendi, „já se vám musím přiznat, že nevím, jak reagovat.“

Znejistěla.

„Zkrátka nevím, jak se chovat, když si jen tak někdo na ulici řekne o peníze.“ pokračoval jsem. „Když ale nevím déle, pak je to na mě obvykle poznat a...“ zarazil jsem se. Hlavou mi proplulo několik myšlenek naráz, které ale odnesl proud středně silné paniky. Na rozdíl od „paniky silné“ ovšem v tomto stadiu stále ještě může opratě převzít logika. Té jsem se také chopil řka: „Jenomže vy teď víte, že nevím, zatímco předtím jste to jen tušila.“

V jejím pohledu šlo odtušit směs zmatení a ještě něčeho dalšího, co jsem v tu chvíli nedokázal přesně pojmenovat. A vlastně jsem na to ani neměl čas, protože mě plně zaměstnával řetězec mých úvah.

„Vy ale víte, že vím, že víte, že nevím. Přidali jsme další vrstvu. Ano. Teď už víme, že víme, že víme a tak dále. Pokud jsem ale zmínil vrstevnatost, znamená to, že kromě obsahu tušíme v tom celém i strukturu. Strukturu, kterou můžete využít buď vy, nebo já, nebo oba dva, anebo ani jeden z nás.“

Bylo jasné, že si přestáváme rozumět. Ona chtěla cigarety, já zas uvést vše na pravou míru. Nebýt napálen a nenapálit – toť vše.

Můj zápal pro monologickou diskusi mezitím sílil.

„Vy tedy znáte můj nerozhodný postoj a jistě ho využijete ve svůj prospěch. Ale protože jsem si toho vědom, nenechám sebou tím pádem na základě jednání založeného na mé nerozhodnosti manipulovat. Ale právě jsem vám to prozradil, čímž jsem docílil jen toho, že mě manipulovat nebudete, ale protože jsem tohle vyslovil, je jasné, že možná budete. Odkryl jsem vám tím další možnost a jsme zase u všech možností jednání.“

Nastala pauza, po které bylo záhodno z mé strany dodat: „Ale už o tom všem víme. Takže jediné, co by nás teď mohlo překvapit je, že by se jeden z nás zachoval proti pravidlům zdravých mravů a etikety – kdyby třeba odešel, byl hrubý anebo...” nedopověděl jsem, protože jsem jí nechtěl vsugerovat možnost, že by na mě mohla vytáhnout třeba revolver schovaný v záhybech odraného špínou prolezlého nepadnoucího kabátu. Je to scénář – pravda – nepravděpodobný, ale nikoli nemožný.

Najednou jsme si oba uvědomili (snad dokonce naráz), že mezi námi již chvíli panuje ticho, které (jsouc nepatrnou enklávou klidu) kontrastovalo s intenzivním hemžením Jungmannova náměstí. V tomhle zvláštním klidu zbraní najednou nešlo držet hranice vykání a já cítil, že další slova se již ponesou v atmosféře z dálky takřka připomínající klábosení starých dobrých známých. Což by byla – uvažoval jsem – docela paradoxní situace. Hlavně v ní pak neztratit svou stranu barikády.

„Tak dáš mi ty peníze?!“ vytrhla mě z přemýšlení. A co bylo ještě lepší: měl jsem pravdu – tykala mi. Odhadl jsem to správně a vyhrál jsem.

Pak jsem odešel.

Zanechal jsem ji na Jungmannově náměstí. Socha – dnes již zesnulého – Josefa J. sedící v kamenném křesle mohla v klidu dále upírat pohled kamsi do neurčita.

Zápisky z reflexe na autorském čtení 22. 10. 2019 (výběr)

- *Jde o příběh dvou zmatených lidí.*
- *Jednalo by se o skutečně upřímnou řeč v dané situaci?*
- *Hranice mezi přímou řečí a vypravěčem jsou nejasné. Je to ale ke škodě, či k užitku věci?*
- *Přemíra řeči první postavy upozadila druhou postavu, která se téměř ztratila. (Chybí jednání a charakteristika druhé postavy.)*
- *Jazykem (řečí) je oddalováno jednání postav.*
- *V textu je přiznané, že si postavy nerozuměly. To je klíčové pro určení účelu textu. Jedná se de facto o polysémantický problém. Jinou úroveň rozumění situaci mají postavy, jinou čtenáři.*

Příloha V: Autorský text „Do Berouna a zpět“

Bylo to asi nějak takhle: Zdolal jsem posledních pár schodů vedoucích ze zastávky metra „Smíchovské nádraží“ na denní světlo. Místní by určitě poznali, že jsem tam byl poprvé, protože snad ani nešlo přehlédnout mé napůl sebejisté napůl zmatené rekognoskování autobusových zastávek. Z jedné právě vyjel autobus. Tři minuty nato jsem odhalil, že by to byl býval můj autobus. Co naplat? Směrem „Zbraslav“ to beztak jezdí co tři čtvrtě hodiny a já měl času dost. Poutník totiž nespěchá, obzvláště když jde Camino. A já jsem se stal poutníkem a chtěl vyzkoušet alespoň část Camina, takže bych měl být za takovou pobídku „vnímat více přítomnost“ vlastně rád. A také jsem byl. Nebo jsem se to alespoň učil. (Například jsem místy mrzoutsky podupával, ale neschvaloval jsem si to. Alespoň ne v takové míře a náladě. A v tom spočíval můj prvotní pokrok.)

Vlastně to ani tak dlouho netrvalo. Autobus přijel a fronta, která se tu zhruba deset minut před příjezdem začala formovat, se do stroje vměstnala v celku bez obtíží. Cestoval jsem vedle postaršího pána. Ale jen do Zbraslavi, kde jsem odhodlaně vystoupil hledaje červenou turistickou značku, po které jsem měl pokračovat. Ještě před tím, jsem ale chtěl vypátrat, kde se nachází kostel sv. Jakuba Staršího, odkud jsem chtěl symbolicky vycházet.

Že bych vysloveně spěchal, se říct nedalo – konečně byl jsem poutník a poutník by se měl zajímat spíše o hlubiny než o kalup. Hodinové ručičky se teprve blížily k polední konstelaci a do Berouna to bylo nějakých třicet šest kilometrů – to se dalo zvládnout. Koneckonců: když jsem den předtím prohlížel mapy na internetu, tak jsem nabyl dojmu, že se jedná o takovou delší procházku. Půlden na cestu bohatě stačí, zněl poslední úradek.

Kostel nicméně v nedohlednu, takže červená má zelenou. Najít ji nebyl problém. Horší bylo určit směr, kterým po ní jít. Na internetové mapě se to předešlého večera jevilo tak samozřejmé, že jsem ani necítil potřebu připravit pár opěrných bodů. Chyba. Místní sice radili, ale každý jinak. Takže nezbyvalo, než se na vlastní pěst vydat za červeno-bílou značkou na kopec porostlý smrky středního věku. Již v půlce kopce jsem si byl skálopevně jist, že ranní obavy ze zimy a následný výběr teplejšího trika s dlouhým rukávem a trackových kalhot nepatřil mezi nejšťastnější. První půlkilometr mi je již velmi slušně zavlhlil potem. Navíc jsem nevěděl, zdali jdu správně. A i kdyby – zatím jsem nepotkal místo svého startu.

Po čtvrt hodině chůze (vesměs do kopce) jsem se nechal zlákat moderní technologií: sňav batoh ze zad položil jsem ho na trávník vedle cesty a jal jsem se ho vybalovat. Po odepnutí přezky a odklopení vrchní části krosny vypadla karimatka. Na rozdíl od stanu připnutého po straně a spacáku utopeného v hloubi krosny musela vypadnout pokaždé, když jsem chtěl cokoli z nákladu vyndat. A nejinak tomu bylo i v onom případě, kdy jsem na začátku cesty lovil mobil, abych za použití mobilních dat a internetu určil směr pochodu.

Musel jsem vypadat asi zoufale, protože jsem přivábil trojici kolemjdoucích, kteří pohledem nejprve přeměřili moje civění na obrazovku a zpola rozložený bivak.

„Potřebujete s něčím pomoci?“ zeptal se nejstarší ze tří. Jeho prořídle šediny a váhavá chůze o holi prozrazovala věk kolem pětasedmdesátky. „Kam jdete? We can help you to find the right way.“ takhle nějak to řekl.

„Tati, mluvíš anglicky...“ napomenula ho vedle stojící žena.

„Máš pravdu.“ pokorně přitakal.

„Well... I understand english. I'm not the best speaker... but we can use english if you want.“ vmísil jsem se jim do rozhovoru.

Bylo zjevné, že muži, který zatím nepromluvil, to přišlo k duhu, protože se lehce usmál. Jeho snubní prsten prozrazoval, že si s blondýnou kdysi řekli doživotní ano. Nestačil ovšem nic říct, protože řeči se opět chopil jeho tchán.

„Tak kam jdete?“

Pověděl jsem mu to.

„Zbraslavský kostel... to musíte zpátky, pak po úzké pěšince a u vyhlídky zahrnout doleva. Vypadá to, že tam není cesta, ale nenechte se tím zmást. Chvilí půjdete parkem a pak narazíte na schody, a když po nich sejdete, přímo před vámi bude...no...castle's gate. A vedle je kostel. Rozumíte, ne?“ Přikývl jsem, poděkoval a po rychlém naházení věcí do batohu jsem se vracel zpátky.

Cesta byla přeci jen o poznání lepší. Jediný problém tkvěl v tom, že neodpovídala popisu. Nebo alespoň tomu, jak jsem si ho vyložil. Po dvou neúspěšných pokusech, z nichž jeden končil u zdi uprostřed parku a druhý na čísi zahradě, jsem se rozhodl přelézt plot (krosna nekrosna) a prošlapat si svou vlastní pěšinu.

Nakonec jsem ho našel. Stál hned vedle odbočky, po které jsem před chvílí v horlivém vytržení spěchal po červené do kopce. Dveře byly zamčené. U vstupu do vedle stojícího zámečku zakazovala cedule vstup na soukromý pozemek.

Hodiny odbíjely poledne. Chleba se sýrem v téhle atmosféře chutnal téměř slavnostně.

Krátce po poledním jsem se opět šplhal po (mnou již značně ochozeném) kopci, na jehož vrcholku jsem narazil na „staré známé“, jejichž procházkové tempo mezitím ještě více zvolnilo.

„Tak co, našel jste to?“ volala na mě blondýna.

„Ano. Ted' už ano.“

„Víte, ted' už to není, jak dřív. Já jsem se tu narodil“ rozvyprávěl se děda „a to tu tehdy ještě byli dobří majitelé. Pak to ale podědila nějaká ženská, co k tomu nemá vztah. Víte, zamkla se na tom zámku a skoro nikoho tam nepustí.“ Pak následovala epická vsuvka v podobě líčení staříkovy nehody na kole, když mu bylo jedenáct let. Přes rozbité kolo se obloukem dostal až k příhodě s valníkem mrvy a ke svým prvním dívkám, což s neprůstřelnou kauzalitou vyústilo v emigraci v šedesátém osmém. Jeho dcera se prý potom zamilovala do jednoho Kanadana, který mimochodem v průběhu příběhu pohledem kolíbal mezi mnou a tchánem. Starý pán se na svá stejně stará kolena vrátil do domoviny a rodina ho prý jezdí navštěvovat.

Mezitím jsme ušli sotva sto metrů. Já stihl uschnout, a když zpoza mraku vylezlo ještě poměrně ostré slunce babího léta, znovu jsem se zpotil. Když jsem už měl řádně orosené čelo, rozloučil jsem se s nimi. Rázným krokem jsem došel za nejbližší zatačku, kde jsem sundal triko, rozprostřel ho na batoh a polonahý vykročil na zbylých třicet pět a půl kilometru.

Zezačátku jsem šel ještě po silnici, pak vesnicí, poté lesní cestou. Chládek v lese mě nutil tričko oblékat, zatímco pochody nahoru věstily jeho opětovné svlečení.

Asi po čtyřech kilometrech jsem si na strmé cestě udělal z větve hůl, o kterou jsem se při výstupech mohl trochu opírat. Pokračoval jsem v monotónní chůzi mnohotvárnou scénérií. V tiché krajině kolem Kulivé hory se němě nesla modlitba všech kapliček a Božích muk: Ave, Maria, gratia plena, Dominus tecum. Benedicta tu in mulieribus, et benedictus fructus ventris tui Jesus. Sancta Maria, Mater Dei, ora pro nobis peccatoribus nunc et in hora mortis nostrae. Amen.

Na kávu v koloniálu Vonoklasy jsem musel půl hodiny čekat – přišel jsem totiž v době středočeské odpolední siesty. Spolu s americanem a koláčem jsem nakonec přikoupil i dvě láhve vody – pil jsem víc, než jsem čekal. A na stanování bude taky potřeba. Bylo půl čtvrté odpoledne a já vyrazil opět dál.

Před Karlštejnem začalo pomalu zapadat slunce. Mezi autobusovými výletníky s trdelníky a smartphony na bidlech jsem vynikal nejen vzezřením, ale hlavně osobitým oděrem. Pročpěl jsem se až k branám Karlova regotizovaného hradu, odkud vede do Berouna nejstarší česká turistická cesta. Izraelci v kraťasech, co taky sušil triko na krosně, to ale nezabránilo, abychom se pozdravili a popovídali o našich cestách. Já unaveně klopýtal směrem Beroun, on se vracel z oficiálně zakázaného koupání v lomech Mořina. Dosvědčil to fotkou přírodní scenérie na mobilu. Na oplátku chtěl půjčit můj nůž. Když mi ho vracel, poučil mě, že se má podávat střenkou, nikoli čepelí. Rozloučili jsme se.

Slunce zapadalo, ochlazovalo se a chůze byla víc a víc mechanická. Kubrychtova bouda v karlštejnských lesích připomínající příběh jednoho manželského páru a mnoha trampů mě dojala, ale moc nezdržela. Anebo zdržela a moc nedojala. Nevím. Musel jsem dál.

Poslední zastávka před Berounem bylo legendární působiště poustevníka Ivana z 9. století – Svatý Jan pod Skalou.

Kolem poutního kostela a benediktinského kláštera se potulovalo tak dvacet holek z adaptačního pobytu vyšší odborné pedagogické školy. Víc mě nezajímalo, jsem ženatý, tak co. Koneckonců, když jsem se hluboce nadechl, cítil jsem se krapet nesvůj. Možná proto je ve slově poutník a pot až podezřele mnoho stejných písmen.

Po čtyřech dalších kilometrech jsem konečně dorazil na berounský poutnický pozdrav – první místo odkud je vidět kýžený cíl. Stihl jsem to ještě před úplnou tmou. Pak stačilo sejít z kopce kolem nemocnice na železniční most. Tam jsem také lehce obřadně hodil hůl do řeky s nadějí, že doplave k jinému poutníkovi.

Kostel svatého Jakuba Staršího v Berouně jsem našel bez větších obtíží – ve tmě se GPS navigace na mobilu pozorovala vcelku dobře. Na patinu užívání papírové mapy bylo už moc hodin. Tím spíš na mě u kostela dolehla otázka „Co ted?“

Záda otačená od krosny přeplněné věcmi na táboření mě nakonec přemluvila, abych nasedl na rychlík do Prahy. Camp u Berounky by beztak byl skoro jistě zavřený.

Příloha VI: Autorský text „Vážený inženýre Murrilo“ a jeho reflexe

30. 9. 1974

Lhota u Nagarote, Nikaragua

Vážený inženýre Murrilo,

jsem velice potěšen, že mohu za celou obecní kmenovou radu pográtulovat k Vašemu fenomenálnímu úspěchu. Váš nejnovější vynález ukazuje vsutku v krystalicky čistě formě, že lidský um se dokáže dostat přes překážky ke hvězdám.

Jednomyslně jsme se shodli, že investované statisíce córdob a měsíce usilovné práce přinesly své plody. A to doslova. Díky Vašemu objevu jsme v naší obci a přilehlém okolí zaznamenali rapidní nárůst množství sklizené kukuřice. A nejen to; také jsme díky Vám mohli snížit náklady na práci – a to rovnou o celou polovinu. Dělníci, kteří vyloupávali zbylá zrnka z vyklepaných klasů, byli totiž okamžitě posláni na dobu neurčitou na neplacené volno. Rovněž potřeba administrativních pracovníků klesla téměř na nulu. V naší obci tím tedy rapidně vzrostl poměr volného času ku odpracovaným hodinám. Žijeme si nyní skoro jako v zemi, kde – promiňte mi ten lidový výraz – nikdo nepracuje a pečení pštrosové mohou létat rovnou do úst.

Na poslední valné hromadě našeho sjednoceného družstva jsme se proto bez nejmenších rozpaků rozhodli, že Vám udělíme čestné občanství a spolu s ním i jednorázovou odměnu ve výši 381,- córdob, 2 pštrosoů a 7 kokosů.

Jakožto čestný občan máte také nárok na vybudování památníku v centru náměstí hned vedle památné palmy. Po konzultaci s akademickým sochařem a výtvarníkem ing. Zuluou bude mít tento monument podobu Vašeho vynálezu v měřítku 1 ku 25 000. Jelikož bude celý odlitý z kovu, bude se jednat o světově největší funkční exemplář Vašeho velkého vynálezu – přeloupávacího nástavce na vývodný čep kombajnu vzor KT-48X.

Doufáme, že někdy do naší obce zavítáte osobně, abyste na vlastní oči spatřil, kam jsme to díky Vám dotáhli.

*Se srdečným pozdravem,
za všechny obyvatele Lhoty u Nagarote,
Ing. Pedro Kaligumeri,*

starosta obce a předseda odboru vyloupávačů pobírajících neplacené volno

Zápisky z reflexe na autorském čtení 3. 12. 2019 (výběr)

- *Označení „Lhota“ u Nagarote působí jako zcizovací efekt.*
- *„Pisatel tomu věří...“*
- *„Možná až moc.“*
- *„A třeba tomu nevěřil.“*
- *„Dopis skončil a já čekal, že se něco dozvím. Ale to tam nebylo. Ale nevadilo mi to.“*
- *„Mám dojem, že jsem slyšela satiru. Nebo součást románu psaného ve stylu magického realismu.“*
- *„Čekal jsem, že jim pošle něco echt, ale ve skutečnosti jim poslal banalitu.“*
- *Otázkou je, v jaké situaci byl dopis psán. Co když pisatel není rád. Co když jsou ti lidé nešťastní. „Nebyla to ironie?“*
- *Je tam vnímatelný odstup.*
- *Jde o satirickou kritiku Evropy implementovanou do zámoří.*
- *Je to oslava nezaměstnanosti dohnaná ad absurdum.*
- *Implicitně též vyšlo z diskuse najevo, že na ironické vyznění má velký vliv způsob čtení textu.*

Příloha VII: Autorský text „Murrilova odpověď“

4. 10. 1974

Río Blanco, Nikaragua

Vážený inženýre Kaligumeri,

děkuji Vám za zasloupanou gratulaci. Musím se přiznat, že tak bouřlivou a pozitivní reakci jsem nečekal. Jsem rád, že se najde někdo, kdo umí mou práci náležitě ocenit. Zatímco u Vás ve Lhotě u Nagarote zcela jednoznačně chápete velikost přínosu mého objevu, jakožto i výhod, které z jeho užívání plynou, v mém rodném městě Río Blanco se přeloupávací nástavec setkal spíše s neporozuměním. Dělníci pořádají hromadné protesty a demonstrace, kterými chtějí zpět získat tu práci, od které jsem jim ulehčil. Volno užívají jen ke stávkování a protestům. Absurdní, nemyslíte?

Právě kvůli těmto okolnostem jsem se rozhodl, že využiji Vaší rezidenční nabídky a onu návštěvu protáhnu na dobu neurčitou. Jinými slovy, že se přestěhuji do Lhoty u Nagarote. Tím koneckonců alespoň plně využiji titul čestného občana, který mi má být udělen.

Stejně tak jsem se již rozhodl, jak chci naložit s jednorázovou finanční a věcnou odměnou. Pokud by to bylo možné, prosím předejte ji celou Ing. Zuluovi jako úhradu jeho sochařské práce. Rád bych totiž vedle monumentálního zpodobnění svého vynálezu postavil plastiku znázorňující mou maličkost v životní velikosti. O její přesné podobě ještě přemýšlím. Až dorazím do Lhoty u Nagarote, ukáži Ing. Zuluovi několik možných variant a společně vybereme tu nejlepší. Konečně: jedná se přeci o zvelebení jeho rodné obce. Navíc díky tomu budeme mít možnost zažádat o druhý zápis do Guinnessovy knihy světových rekordů (o první jsem žádal v souvislosti s výrobou světově největšího funkčního exempláře mého vynálezu – přeloupávacího nástavce na vývodný čep kombajnu vzor KT-48X). Takto bychom mohli vytvořit i rekordní sousoší s největším funkčním mechanickým dílem na světě.

Více podrobností jistě dohodneme osobně. V několika příštích dnech již plánuji příjezd a nastěhování do mého nově zakoupeného bytu v Radniční ulici.

S pozdravem a přáním pevného zdraví,

Ing. José Murrila v. r.

Příloha VIII: Autorský text „Rozhovor na kopci“ a jeho reflexe

„Cože jste to řekl!?“

„Že teď už můžu spokojeně umřít. Dcera se šťastně provdala, vnoučata jsou zdravá a rostou jako z vody. Na stará kolena jsem se vrátil zpátky domů do Čech. Takže si myslím, že už můžu spokojeně -“

Moje zaraženost zarazila i staříka.

„Ale netvař se tak vyděšeně,“ povídá. „Všichni přeci jednou musíme umřít.“

Cítil jsem se trapně. Jako malé poučované děčko. A přitom jsme smrt kdysi probírali ve škole na filosoficko-antropologickém semináři.

Stařík se usmál takovým tím úsměvem, který naznačoval, že ví. „Ale neboj, ty o smrti přeci nemusíš teď přemýšlet. Teď bys měl hlavně žít, jsi v nejlepších letech.“

No výborně! ‚V nejlepších letech...‘ to fakt miluju. Tyhle všechny průpovídky jako „Studentská léta jsou nejlepší v životě!“ nebo „Když mě bylo jako tobě, to byly panečku časy...“ mě akorát vytáčí. Tváří se jako povzbuzení, ale ve skutečnosti říkají: ‚Bude hůř, a pokud si to teď neužíváš, děláš největší chybu v životě.‘ Fakt skvělý!

Chvilí mlčení jsem nakonec ukončil já. „Smrti se nebojím, ale umírání ano...“

Zase ten jeho úsměv. Co to má znamenat?

„A co je podle tebe umírání? Když říkáš, že smrt to není...“

„Asi něco mezi životem a smrtí. Třeba jako cílová rovinka na závodě. Většinu jsem už uběhl, ale cílová páska je ještě kousek přede mnou; já už vidím, že tam doběhnu a...“ zarazil jsem se. Vlastně jsem dost překvapil sám sebe.

„A to se tolik bojíš cílové rovinky?“

„Když to řeknete takhle, tak ne...“

„Ale to jsi přeci řekl ty.“

OK. Právě jsem přišel o argumenty. Docela brzo. Vždycky jsem si o sobě myslel, že umím vést dlouhé řady dobře propracovaných důvodů a argumentů, že ve mně koluje trocha Sokratovy krve... a pak to ve skutečnosti vzdám po dvou větách.

„Víš, umírání není záležitostí smrti, ale života.“ pokračoval stařík.

„Jak jste to myslel?“

„Umírat nezačínáš, když se blížíš smrti, ale když přestaneš žít. O tom to je. Když nemáš důvod proč žít, začínáš postupně umírat. Zemřít musíme, to je součást života, ale umírání si dobrovolně volíme sami. Není nezbytné.“

Nezmohl jsem se na víc, než na: „Aha...takhle jsem o tom nikdy neuvažoval, děkuju za podnět...“

Starý pán se zase pousmál. Asi mu přišlo vtipné, jak jsem najednou zadumaně pomrkával a dělal nejrůznější grimasy. Moje vzezření mi ale v té chvíli bylo v podstatě fuk.

Rozpačitě jsem zakmital pohledem po okolí; na nedaleký kostel sv. Havla, stejně jako na přilehlý hřbitov dopadaly silné polední paprsky, takže prakticky nic nevrhalo stín. Ani hřbitovní zeď, jež se tyčila kousek od cesty, na které jsme stáli. Všechno se zdálo být tak jasné. Oba jsme tak nějak tušili, že vše už bylo řečené.

Rozloučili jsme se a šli zas každý svou cestou. Oba tiše.

O čem se nedá mluvit, k tomu se musí mlčet, že pane Wittgensteine?

Zápisky z reflexe na autorském čtení 18. 2. 2020 (výběr)

- *„Donutil jsi mě, abych to prožívala za tebe a s tebou.“*
- *Konkrétní jméno (Wittgenstein) vytrhuje z příběhu: „od téhle chvíle přemýšlím jen nad filosofií...“*
- *Je zde promísená forma didaktického a obyčejného dialogu (setkání dvou lidí).*
- *Jedná se o zkušenost nebo o ovlivnění autorem (Wittgensteinem)?*
- *Dialog se postupně stával stále více abstraktním, popis lokality ale vrátil textu konkrétnost.*
- *Z literárního hlediska se jedná o hledání formy, téma je ale jisté.*